

Az európai oktatási és képzési rendszerek szerkezete

Magyarország

2009/10-es kiadás

European Commission

**AZ EURÓPAI OKTATÁSI ÉS KÉPZÉSI
RENDSZEREK SZERKEZETE**

MAGYARORSZÁG
2009/10

Összeállította:

Juhász Judit, Lannert Judit, Sinka Edit, Tót Éva

Amennyiben további információra van szüksége az európai oktatási rendszerekről, tekintse meg az EURYBASE adatbázist (<http://www.eurydice.org>), a Cedefop adatbázist (http://www.cedefop.europa.eu/etv/Information_resources/NationalVet/Thematic/) valamint az Európai Képzési Alapítvány honlapját (<http://www.etf.europa.eu/>)

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS: SZAKMAPOLITIKAI KONTEXTUS	5
1. A HAZAI OKTATÁSI ÉS KÉPZÉSI RENDSZER: SZERVEZET, ALAPOK ÉS MINŐSÉGBIZTOSÍTÁS	7
1.1. Az oktatási és képzési rendszer felépítése	7
1.2. A felelősség megosztása	8
1.3. Finanszírozás	10
1.4. Minőségbiztosítás	12
2. ISKOLA ELŐTTI OKTATÁSI SZAKASZ.....	13
2.1. Belépés	13
2.2. Idő- és csoportszervezés	14
2.3. Tanterv	14
2.4. Értékelés	15
2.5. Pedagógusok	15
3. ÁLTALÁNOS ISKOLAI OKTATÁS	16
3.1. Belépés	18
3.2. Idő- és csoportszervezés	19
3.3. Tanterv	20
3.4. Értékelés, előrehaladás és bizonyítvány	22
3.5. Pályaválasztási tanácsadás	24
3.6. Pedagógusok	24
4. KÖZÉPISKOLAI OKTATÁS	26
4.1. Belépés	27
4.2. Idő- és csoportszervezés	28
4.3. Tanterv	30
4.4. Értékelés, előrehaladás és bizonyítvány	30
4.5. Pályaválasztási tanácsadás	32
4.6. Pedagógusok, gyakorlati oktatók	32
5. POSZTSZEKUNDER, NEM FELSŐFOKÚ OKTATÁS	34
5.1. Belépés	36
5.2. Idő- és csoportszervezés	36
5.3. Tanterv	37
5.4. Értékelés, előrehaladás és bizonyítvány	38
5.5. Pályaválasztási tanácsadás	39
5.6. Oktatók	40
6. FELSŐOKTATÁS	41
6.1. Belépés	42
6.2. Hallgatói hozzájárulás és pénzügyi támogatás	43
6.3. A tanév szervezése	45
6.4. Értékelés, előrehaladás és bizonyítvány	46
6.5. Pályaválasztási tanácsadás	48
6.6. Oktatók	48
7. FOLYAMATOS SZAKMAI KÉPZÉS, TOVÁBBKÉPZÉS, FELNŐTTKÉPZÉS	50
7.1. Szakmapolitika és szabályozási környezet	51
7.2. A felelősség megosztása	52
7.3. Finanszírozás	52
7.4. Programok és szolgáltatók	53
7.5. Minőségbiztosítás	54
7.6. Pályaválasztási tanácsadás	55
7.7. Oktatók	55
BIBLIOGRÁFIA ÉS FELHASZNÁLT WEBOLDALAK	57

BEVEZETÉS: SZAKMAPOLITIKAI KONTEXTUS

Magyarországon – a szovjet birodalom felbomlásával és az államszocializmus összeomlásával jellemezhető világméretű átalakulás részeként – 1989–90-ben békés politikai-társadalmi rendszerváltozás zajlott le. Az 1989. október 23-án kihirdetett alkotmánymódosítás óta Magyarország államformája parlamentáris demokrácia. A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam, az Európai Uniónak 2004-től tagja.

Magyarország legfelsőbb államhatalmi és népképviselői szerve a 386 tagú, egykamarás Országgyűlés (Magyar Köztársaság Országgyűlése). Az Országgyűlés választja meg a köztársaság elnökét (Köztársasági Elnöki Hivatal), a miniszterelnököt (Miniszterelnöki Hivatal), az Alkotmánybíróság (Magyar Köztársaság Alkotmánybírósága) tagjait, az állampolgárok országgyűlési biztosait (ombudsmanok), a Legfelsőbb Bíróság (Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága) elnökét, valamint a legfőbb ügyészt. Magyarország köztársasági elnökét az Országgyűlés kétharmados többséggel, öt évre választja meg, titkos szavazással, a választójoggal rendelkező 35 év feletti magyar állampolgárok közül. A végrehajtó hatalmat – a kormányzati tevékenységet és a közigazgatás legfelsőbb szintű irányítását – a kormány gyakorolja, melyben a miniszterelnöknek domináns szerepe van.

A közigazgatási rendszer meglehetősen decentralizált. A falvak és városok választott helyi önkormányzatai (3152) számottevő politikai és pénzügyi önállóságot élveznek. Az ország 19 megyére, 7 úgynevezett statisztikai régióra, valamint Budapestre, a fővárosra tagolódik. Helyileg és közvetlenül választott megyei szintű kormányzó testületeket is találunk, ezek azonban nemigen rendelkeznek nagyobb mértékű anyagi források fölött, minthogy jelentőségük és feladataik az 1990-es rendszerváltozás óta csökkentek. A közigazgatás szempontjából az utóbbi esztendőik jelentős fejleményének tekinthető az úgynevezett kistérségi társulások létrehozása, ami a közigazgatás hagyományos, megyei szervezetén túlmutatva lehetőséget teremt a települések önkéntes, többcélú társulása alapján való területi együttműködések kialakítására. A kistérségi társulások révén lehetővé válik az állami regionális fejlesztéspolitikai eszközrendszerének komplex alkalmazása az adott kis régió sajátos társadalmi, gazdasági problémáinak megoldása érdekében. A közigazgatás szervezetének átalakítását és a választott testületekkel rendelkező régiók kialakítását célzó kormányzati törvényjavaslat az Országgyűlésben mindeddig nem kapta meg az elfogadásához szükséges kétharmados többséget.

A helyi önkormányzatok általános jogait az önkormányzati törvény az Alkotmányban meghatározott széles körben részletezi. A helyi önkormányzat feladata az illetékességi körébe tartozó település fejlesztése és irányítása, az épített és természeti környezet megőrzése, a lakásgazdálkodás, a helyi közlekedés és a köztisztaság biztosítása, valamint a tűzvédelem.

Magyarország területe 93 030 négyzetkilométer. 2009. január 1-jén az ország lakosságának lélekszáma 10 031 ezer fő volt, 14 ezerrel kevesebb, mint egy évvel korábban. A lakosság lélekszáma a természetes fogyás következtében 28 éve folyamatosan csökken. A népsűrűség 107,8 lakos/négyzetkilométer. A születéskor várható átlagos élettartam 2008-ban a férfiak esetében 69,8 év, míg a nőknél 77,8 év volt. A lakosság csaknem 70%-a városokban, illetve városi közösségekben él; Budapesten és annak agglomerációjában a teljes népesség közel 30%-a koncentrálódik.

A Magyar Köztársaság népességének túlnyomó többsége (több mint 97%-a) magyar, az ország hivatalos nyelve a magyar. A Magyar Köztársaság Alkotmánya államalkotó közösségként ismeri el a nemzeti és etnikai kisebbségeket, és biztosítja számukra a jogot saját kultúrájuk ápolásához, anyanyelvük használatához, az anyanyelvű oktatáshoz, a saját nyelven való névhasználathoz, továbbá a közéletben való kollektív részvételhez. A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény pontosan meghatározza a nemzeti és etnikai kisebbség fogalmát. A törvény

alaján tizenhárom népcsoport (bolgár, cigány, görög, horvát, lengyel, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén, ukrán) minősül Magyarországon honos nemzeti vagy etnikai kisebbségnek. A 2001. évi népszámlálás során 314 059 fő vallotta magát valamely nemzeti vagy etnikai kisebbséghez tartozónak. Képviselőket 1 827 települési kisebbségi önkormányzat és 13 országos kisebbségi önkormányzat látja el. A Magyar Köztársaság biztosítja kollektív részvételüket a közéletben, saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát.

A közoktatási törvény biztosítja az önálló kisebbségi oktatáshoz való jogot, illetve a kisebbségi nyelv használatát az oktatásban. A Nemzeti Alaptanterv a kisebbségi oktatási programok öt főbb típusát ismeri el, nevezetesen: kisebbségi nyelven történő oktatás (anyanyelvi program), két tanítási nyelvű oktatás, a magyar oktatási nyelvként való használata a kisebbségi nyelv idegen nyelvi tanítása mellett (nyelvoktatási program), interkulturális oktatási programok, valamint elkülönített, úgynevezett felzárkóztató vagy korrepetáló programok roma gyermekek számára.

A Magyar Köztársaság Alkotmánya, mint a köztársaság alaptörvénye az alkotmányos értékek és megfontolások megfogalmazásával érinti az oktatás területét is. Így az alkotmány biztosítja az oktatáshoz való egyenlő hozzáférést, a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára való jogot, a nemzeti és etnikai kisebbségek számára az anyanyelvű oktatást.

Az oktatásra és szakképzésre vonatkozó alapvető szabályozási környezet, illetve ennek reformja biztosítja az érdekek harmonizálásához szükséges társadalmi párbeszédet azon érdekeltek számára, akiknek célja egy versenyképes, tudásalapú társadalom létrehozása. Az oktatásra vonatkozó törvények és rendeletek összhangban vannak az Európai unió ajánlásaival és közösségi vívmányokkal.

Az oktatást alapvetően az oktatási törvények szabályozzák. A törvényeket a kormányzat készíti elő a szakmával és a társadalmi partnerekkel való folyamatos és mélyreható dialógus mentén. A jelenlegi szabályozási mechanizmus kereteit az 1985-ös Oktatási Törvény alapozta meg azzal, hogy kinyilvánította az oktatási intézmények szakmai önállóságát és biztosította az ehhez való garanciákat, elismerte a pedagógiai kísérleteket.

1993-ban született a ma is hatályos, többször módosított közoktatási törvény, míg a felsőoktatásról szóló ma is hatályos (de azóta már módosított) törvényt 2005-ben hozták (az előző szintén 1993-ban született), amely már a bolognai folyamatokra is reflektál.

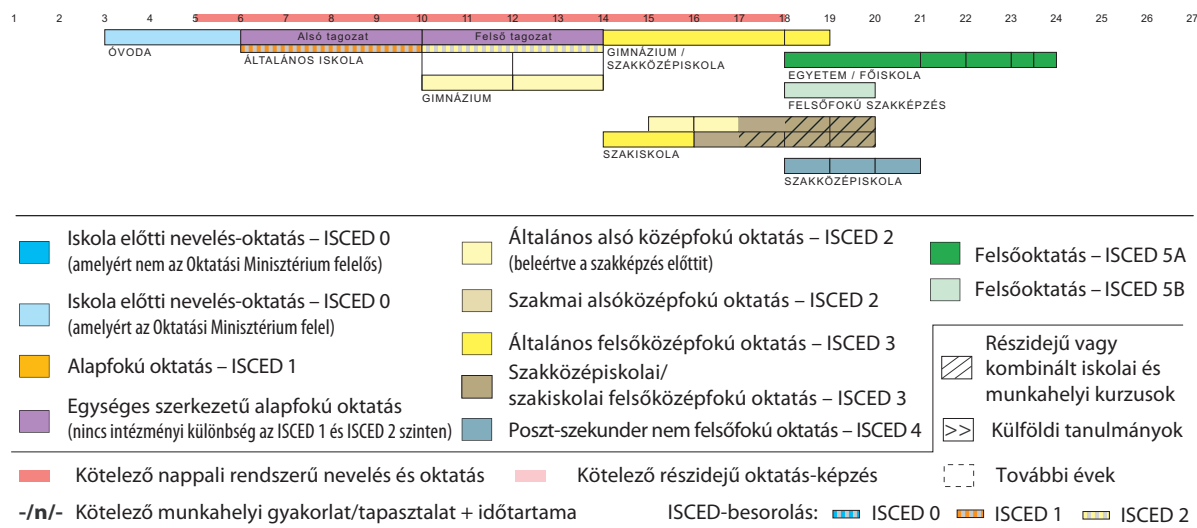
Az oktatási tárca 2002-ben indította el az Utolsó padból programot. A program – elsősorban roma gyermekeket érintő – legfőbb célja az indokolatlanul „fogyatékosnak” minősítés visszaszorítása, a sajátos nevelési igényű gyermekek integrált keretek között, modern pedagógiai eszközökkel és módszerekkel történő tanítása, fejlesztése, valamint oktatási egyenlőtlenségeinek a csökkentése.

A közoktatási törvény lehetőséget ad a tanórán kívüli oktatásszervezési formák létrehozására, működtetésére, ilyen a tanoda, mint oktatásszervezési forma, amelynek célja az oktatási egyenlőtlenségek csökkentése, a hátrányos helyzetű, roma tanulók iskolai sikerességének elősegítése.

A szegény családokban élő fiatalok továbbtanulása biztosítására vonatkozó szabályozásra, a szakma, az érettségi szerzését gátló tényezők csökkentése, felszámolása érdekében került sor.

1. A HAZAI OKTATÁSI ÉS KÉPZÉSI RENDSZER: SZERVEZET, ALAPOK ÉS MINŐSÉGBIZTOSÍTÁS

1.1. Az oktatási és képzési rendszer felépítése

A 2008/2009. tanévben 2 millió 150 ezren részesültek óvodai nevelésben, iskolai rendszerű oktatásban, felsőfokú képzésben. Közülük 1 millió 931 ezren óvodai nevelésben, nappali rendszerű oktatásban, nappali tagozatos képzésben vettek részt, arányuk a 3-22 éves népességhez viszonyítva 88%. Ez az arány folyamatosan emelkedik, jelenleg 15%-kal magasabb, mint 1990-ben.

Az első intézmény, amellyel a gyermek találkozik a bölcsőde, amely a gyermekjóléti alapellátás része, felügyeletét tehát nem az Oktatási Tárcá, hanem a Szociális és Munkaügyi Minisztérium gyakorolja, s elsősorban a családban nevelkedő 20 hetestől 3 éves korú gyermekek napközbeni ellátását, szakszerű gondozását, nevelését és esetenként az alapellátáson túli szolgáltatások nyújtását vállalja. Az óvoda a 3-7 éves korú gyerekek intézményes nevelését biztosítja egész napos ellátás keretében az Oktatási és Kulturális Minisztérium szabályozó rendszere szerint. Az óvodai ellátás a gyermek harmadik életévétől kezdődhet, ötéves korától azonban kötelező. Ekkor a gyermek annak az évnek szeptemberétől, amikor az ötödik életévét betölti köteles napi négy óra óvodai foglalkozáson részt venni, amely felkészíti az iskolai életre.

A gyermek legkorábban a hatodik, legkésőbb a nyolcadik életéve betöltésének évében tankötelessé válik, feltéve, hogy elérte az iskolába lépéshez szükséges fejlettséget. A tankötelettség annak a tanévnek a végéig tart, amelyben a tanuló a tizennyolcadik életévét betölti.

Az alap- és alsó középfokú oktatás (ISCED 1 és ISCED 2) Magyarországon többségében 8 évfolyamos általános iskolákban történik, s a 6–14 éves korosztály számára biztosítja az általános műveltség megalapozását.

A középfokú oktatás intézményei a közoktatás mai rendszerében Magyarországon lényegében a felső középfoknak (ISCED 3) felelnek meg, tehát a 8 évfolyamos általános iskolát 4 vagy 5 évfolyamos (9–12/13.) középiskolai oktatás követi. A szakképző intézmények (elsősorban a szakközépiskolák) esetében a négyéves, általános műveltséget megalapozó képzésre épülnek a szakképzési évfolyamok, míg a szakiskolák esetében az általános műveltséget megalapozó képzés a 9–10. évfolyamon zajlik, a szakképzés pedig a 11. évfolyamon kezdődik, és az Országos Képzési Jegyzékben meghatározott számú szakképzési évfolyamon (2-5 éven keresztül) valósul meg. Változást jelent, hogy 2010-től a szakiskolának kilencedik-tizedik és az adott szakképesítés

megszerzéséhez szükséges szakképzési évfolyama van, tehát az általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás mellett már a kilencedik-tizedik évfolyamon van pályaorientáció, gyakorlati oktatás, szakmai alapozó elméleti és gyakorlati oktatás is. Erről részletesebb leírás az 5. fejezet elején olvasható.

A hazai felsőoktatási rendszer számos átalakuláson ment keresztül az elmúlt években. Az úgy nevezett bolognai rendszerhez való csatlakozás óta átalakult a korábbi három- vagy négyéves főiskolai és az ötéves egyetemi képzésre tagolódott képzési szerkezet. 2006 óta hazánkban is megjelent az Európai Uniót jellemző egységes, kétciklusú szerkezet, amely a felsőoktatást 3+2 évfolyamra osztja, *bachelor* és *master*, majd plusz 3 éves képzés keretében PhD (*doctor of philosophy*) fokozatok megszerzésével. A hároméves alapképzés elméletileg sokkal rugalmasabbá teszi az átjárást az egyes szakok és egyetemek között, hiszen az alapozó három évfolyam után a hallgató többféle irányba is továbbmehet *master* képzésre.

1.2. A felelősség megosztása

A magyar közoktatás irányításának fő jellemzője a decentralizáció. Az Országgyűlés (Magyar Köztársaság Országgyűlése) 1993-ban a közoktatási törvény, a szakképzési törvény, valamint a felsőoktatási törvény megalkotásával szabályozta a rendszer alapjait. Az egységes szerkezetű alapfokú, illetve a középfokú oktatás ágazati irányítását 2006-tól az oktatási és kulturális miniszter látja el. A szakképzés területén a központi irányítás 2007-től a szakképzésért és felnőttképzésért felelős szociális és munkaügyi miniszteré. Az irányítás jogszabályok alapján történik, a szakmai irányítás alapjául a Nemzeti alaptanterv, központi programok, országos pedagógiai irányelvek és miniszteri rendeletek szolgálnak.

Az irányítási és döntéshozatali felelőségeket számos szereplő gyakorolja, s a felelőségek megosztása bonyolult hálózatot alkot. A megosztott irányítási felelősség mellett az oktatásigazgatás rendszerét a közoktatás-igazgatás tekintetében a közigazgatás általános rendszerébe való integráltság, valamint a széles körű helyi és intézményi önállóság jellemzi. A helyi irányítás szervezetrendszer szétaprózott: a hatásköröket nagyszámú és – méretüket, társadalmi-gazdasági helyzetüket tekintve – igen heterogén települési önkormányzatok gyakorolják. Ugyanakkor a helyi szintű döntési és felelősségi kompetenciák terjedelme igen széles, és gyakorlatilag nem függ a település méretétől, lélekszámától és/vagy egyéb társadalmi-gazdasági adottságaitól. A tanulók döntő többsége állami (public) iskolába jár, mely intézmények irányítása és szervezése elsősorban a helyi önkormányzatok feladatkörébe tartozik. A magyar oktatásigazgatásban hagyományosan nem beszélhetünk erős regionális szintű szerveződésről, mert a területi szintű igazgatás a jellemző, melyet a megyei, fővárosi szint jelent. Ugyanakkor az utóbbi években lényegesen megerősödni látszik az igazgatásban a regionalitás is, a kistérségek szerepének megnövekedésével.

A közoktatás országos irányításában két testület működik közre, melyek feladata a szakmai (Országos Köznevelési Tanács), illetve az oktatáspolitikai (Közoktatás-politikai Tanács) döntés-előkészítés. A szakképzés igazgatásában szerepet kapnak az országos gazdasági kamarák, valamint a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet. Az érdekegyeztetés az országos szintű stratégiai kérdésekben az Országos Érdekegyeztető Tanács keretei között valósul meg. A szakképzés területi érdekegyeztető feladatait a regionális munkaügyi tanács látja el.

Az országos ágazati irányítás döntően átfogó és keretjellegű módon érvényesül. Egyes területeken a központi ágazati irányítás felett a kormány szabályozó szerepe érvényesül (ilyen például az egyházi iskolák finanszírozása). Az irányítási felelősség horizontálisan az oktatásért és képzésért közvetlenül felelős két tárca (Oktatási és Kulturális Minisztérium, Szociális és Munkaügyi Minisztérium) és más minisztériumok (elsősorban a Pénzügyminisztérium, illetve az Önkormányzati Minisztérium) között oszlik meg. Vertikálisan a központi (országos), a területi (régiók, megyék), a – méret, szakmai

kompetencia, anyagi ellátottság szempontjából rendkívül sokszínű – helyi (települések) és az intézményi szintek között oszlik meg. Az önkormányzati törvény (1990. évi LXV. törvény A helyi önkormányzatokról) és a közoktatási törvény egyaránt meghatározzák a helyi önkormányzatok közoktatással kapcsolatos feladatait. Ennek megfelelően az önkormányzati rendszerhez igazodik a közoktatási intézményrendszer, azaz pontosan meghatározott, mely feladatokat kell települési (községi, városi, fővárosi kerületi és megyei jogú városi), s melyeket területi (megyei, fővárosi) szinten ellátni. 2004-ben új típusú társulási forma, a többcélú kistérségi társulás jelent meg, amelynek jogi kereteit külön törvény (2004. évi CVII. törvény A települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról) tartalmazza. E társulást a települési önkormányzatok önkéntes alapon hozhatják létre – többek között – azzal a céllal, hogy a törvényben meghatározott közoktatási feladataikat hatékonyabban lássák el. Az adott – földrajzilag jogszabályban behatárolt – kistérségbe tartozó önkormányzatok megállapodhatnak, hogy társulás útján ellátják a megyei önkormányzat kötelező feladatait, illetve azok valamelyikét. A feladatot átadó megyei önkormányzat a feladattal együtt az annak ellátását biztosító ingatlan használati jogát is köteles átadni. A társulások által leggyakrabban ellátott feladatok a pedagógushelyettesítés, a továbbképzés, a mérés-értékelés, a pedagógiai szakszolgálati feladatok (pl. logopédus) ellátása, a tehetséggondozás és a szaktanácsadás. A területi irányítási szintek mind a központi, mind a helyi szinthez képest gyenge jogosítványokkal rendelkeznek. A közelmúltban megjelentek a kistérségi szintű irányítási feladatok is. A jövőben ezek súlya várhatóan növekedni fog a területi irányításban.

A közoktatás vonatkozásában a hatályos törvényi rendelkezések értelmében az Oktatási és Kulturális Minisztérium hatásköre az általános irányítási és szabályozási feladatokra korlátozódik. Ezek a következők: a kötelező oktatás kritériumainak és feltételeinek, az intézmények működési kereteinek a megállapítása, valamint a felső középfokú oktatást követő vizsgák meghatározása. Az óvodai, az általános iskolai és a középfokú oktatási feladatokat ellátó intézmények a megyei, illetve települési önkormányzatok irányítása alá tartoznak. A különböző intézmények azonban jelentős mértékű döntési önállósággal rendelkeznek, nem csupán szervezeti és működési szempontból, de gazdálkodási tekintetben is. A közoktatási intézményrendszert a fenntartójuktól jogi szempontból elkülönülten létező, önálló intézmények alkotják, amelyek szakmai tekintetben önállóak, egyéb vonatkozásban pedig a fenntartói döntések érvényesülnek. A fenntartói irányítás széles körű jogokat jelent az alapítástól kezdve a költségvetés meghatározásán át a törvényességi ellenőrzésig, de az intézmény szakmai önállóságát nem sértheti. A fenntartói körbe az államon és az önkormányzatokon kívül az egyházak, civil szervezetek, alapítványok stb. is beletartoznak. Irányítási jogaik megegyeznek az állami intézményt fenntartókéival. A fenntartó működésének törvényességét az állam a jegyzők, főjegyzők bevonásával ellenőrzi. Az oktatási intézmények szintén széles körű irányítási jogosítványokkal bírnak. Az iskolai autonómia és az intézményvezetői felelősség érvényesülésének azonban erős korlátai is vannak (ilyen például a pedagógusfoglalkoztatással kapcsolatos szabályozás).

Az iskolai élet demokratizálásának fontos szereplője lehet a diákönkormányzat, és a különböző szülői szervezetek, valamint a tanulók, a szülők és a nevelőtestület képviselőit egyenlő arányban felsorakoztató iskolaszék. Ezek létrehozását jogszabály kötelezően nem írja elő, az utóbbit azonban létre kell hozni, ha az érdekeltek közül legalább kétfőnek a képviselői kezdeményezik megalakítását, és részt vesznek munkájában. Az iskolaszékbe a szülők, a nevelőtestület és az iskolai diákönkormányzat azonos számú képviselőt küldhetnek, s további tagokat delegálhat a fenntartó, a kisebbségi önkormányzat és, szakképző intézmény esetében, a területi gazdasági kamara.

A megosztott felelősségi rendszerből adódóan a közoktatásban tág tere van a civil szféra és a gazdaság részvételének. Az előbbihez sorolható az egyházi, az alapítványi és a magánszféra részvétele az iskolaalapításban és –működtetésben, amely az 1990-es közoktatási törvény óta lehetséges újra. Emellett szintén fontos szerephez jut a civil szféra a közoktatási szolgáltatások egyes területein (tankönyv- és taneszközpiac, pedagógiai és szakértői szolgáltatások), a gazdasági szféra

szerepe pedig a társadalmi partnerség szempontjából kerül előtérbe (a lakosság részvétele, az állami és a magánszféra együttműködése), különösen a tervezés és az érdekegyeztetés vonatkozásában, valamint olyan területeken, amelyek ezt különösen igényelnék (például az egész életen át tartó tanulás, a társadalmi kohézió erősítése).

A felsőoktatás területén – az egyetemi autonómia következetes tiszteletben tartása mellett – az Oktatási és Kulturális Minisztérium a 2006. január 1-jén hatályba lépett új felsőoktatási törvény rendelkezéseivel összhangban általános szakmapolitikai, szabályozó és felügyeleti feladatokat lát el. A felsőoktatás finanszírozása lényegében normatív alapon, döntő mértékben a központi költségvetésből történik. A kormány az oktatási és kulturális miniszter javaslatára évente dönt az állami finanszírozásban ágazatonként felvehető hallgatók létszámáról. A felsőoktatás igazgatásában az Országgyűlés feladata a felsőoktatási törvény megalkotása, a fejlesztési irányok kijelölése, a felsőoktatási intézmények állami elismerése, illetve az elismerés visszavonása, valamint a felsőoktatás fejlesztéséhez és működéséhez adandó állami hozzájárulás – éves költségvetési törvényben való – meghatározása. A kormány feladata, többek között, hogy benyújtsa az Országgyűlésnek a felsőoktatással kapcsolatos törvényjavaslatokat, a középtávú fejlesztési tervet, továbbá meghatározza az évente felvehető, államilag finanszírozott hallgatói összlétszámot és annak képzési területek, szintek közötti elosztását. Ösztöndíjat is alapíthat.

Általánosságban a magánoktatás az állami rendszert képezi le. Ez azt jelenti, hogy a közoktatási törvény által meghatározott valamennyi közoktatási intézmény alapítható és működtethető ilyen formában. Ez a fenntartói forma ugyanakkor az alapfokú művészetoktatásban (elsősorban zeneiskolák) és a középiskolák esetében a legelterjedtebb. Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény⁽¹⁾ 1990-ben történt módosítása tette lehetővé, hogy Magyarországon – a helyi önkormányzatok és az állami szervek mellett – a közoktatás feladatainak ellátásában részt vegyenek egyházak, gazdálkodó szervek, alapítványok, egyesületek stb. A módosítás kiteljesítette a művelődéshez való alkotmányos jogot. Az ennek részét alkotó tanszabadság ugyanis nem csak az intézmények szabad megválasztásának jogát, hanem az intézmények alapításának szabadságát is magában foglalja. A fenntartó az állami oktatási feladat elvégzését az államtól közoktatási megállapodással átvállalhatja. A nem állami fenntartású iskolák fenntartója a Közoktatásról szóló törvény szerint közoktatási megállapodást köthet az önkormányzattal, amely lehetővé teszi a központi finanszírozást, így a térítési díj elkerülését, továbbá a gyermekek, tanulók felvételére alkalmazni kell azokat a szabályokat, amelyek a helyi önkormányzati nevelési-oktatási intézményekre vonatkoznak.

1.3. Finanszírozás

A közoktatás rendszerének működéséhez szükséges fedezetet az állami költségvetés és a fenntartó hozzájárulása biztosítja, melyet esetenként kiegészíthet a gyermek, tanuló által igénybe vett szolgáltatás díja (térítési díj) és a közoktatási intézmény saját bevétele. A központi költségvetés normatív hozzájárulásának összegét az éves költségvetési törvény tartalmazza. A helyi önkormányzatok részére biztosított normatív hozzájárulások és egyéb támogatások együttes összegének el kell érnie az előző évi normatív hozzájárulások és egyéb támogatások együttes összegének szintjét (figyelembe véve az aktuális létszámadatokat). A nem állami és nem helyi önkormányzati intézményfenntartó (pl.: a nonprofit gazdálkodási szervek, mint egyház, alapítvány stb.) részére megállapított normatív költségvetési hozzájárulások és egyéb támogatások összege nem lehet kevesebb, mint a helyi önkormányzat részére ugyanazon jogcímen megállapított normatív hozzájárulás. A magánszektorbeli oktatási intézmények, melyeket más szervek hoznak létre és működtetnek, támogatásaik több mint 50%-át szintén a költségvetésből kapják.

⁽¹⁾ Az 1985. évi törvény azóta hatályát veszítette, amikor 1993-ban a közoktatás, a felsőoktatás és a szakképzés szabályozását külön törvénybe foglalták.

Az intézményrendszer finanszírozásának lényeges elve, hogy a központi költségvetés a fenntartónak, s nem az intézménynek biztosítja az éves költségvetésről szóló törvényben meghatározott hozzájárulások és támogatások kifizetését. A fenntartó ezt az összeget egészíti ki szükség szerint, és juttatja el az intézményhez. A fenntartóknak a jogállásuk, az adott intézményben ellátott feladatok és a beíratott gyerekek létszáma után jár a támogatás. 2007-től az állami támogatás egy része célhoz kötött, s azt pályázati úton lehet elnyerni. A támogatás a működés 60–70%-át fedezi, a többitől a fenntartónak kell gondoskodnia. Speciális helyzetben van az egyházak által fenntartott óvoda, iskola, mivel a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között létrejött 1997. július 20-án, Vatikánvárosban aláírt megállapodásban (Vatikáni megállapodás) Magyarország vállalta, hogy a Katolikus Egyház az általa fenntartott közoktatási intézmények után (óvodák, általános iskolák és középiskolák, diákotthonok) ugyanolyan szintű pénzügyi támogatásban részesül, mint a hasonló intézményeket működtető állami és önkormányzati fenntartó. Az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagai feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény a Vatikáni megállapodásban foglaltakat a többi intézményfenntartó egyházra is kiterjesztette. A kétcsatornás finanszírozási konstrukció első elemét, a közoktatási normatív támogatásokat az egyházi fenntartók az önkormányzatokkal azonosan és teljes körűen megkapják az intézményeikben tanulók létszáma alapján. A források másik részét – az önkormányzati saját ráfordításokat – az egyházak az ún. "egyházi kiegészítő támogatással" kapják meg, amelyre az önkormányzati vagy egyéb alapítványi intézmények nem jogosultak.

Az iskolafenntartó központi hozzájárulásban részesül a piaci áron forgalomba kerülő tanulói tankönyvek megvásárlásának támogatásához. A tankönyvrendelésről, a tankönyvtámogatás módjáról az iskola igazgatója dönt a nevelőtestület, az iskolaszék, az iskolai szülői szervezet, az iskolai diákönkormányzat véleményének kikérésével, a vonatkozó jogszabályok figyelembevételével, és a tankönyvtámogatásra vonatkozó igénylőlapok ismeretében. Az intézkedés célja, hogy a törvényi szinten szabályozott esetekben a jogosultak (a tartósan beteg, testi, érzékszervi, értelmi, beszéd fogyatékos, a pszichés fejlődés zavarai miatt akadályozott, a három-, vagy többgyermekes családban élő, nagykorú és saját jogán családi pótlékra jogosult, rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő tanulók) ingyenes tankönyvellátásban részesüljenek. A nappali rendszerű iskolai oktatásban résztvevő tanulók ötven százaléka érintett az ingyenes tankönyvellátásban. A másik ötven százalék esetében a szülők megvásárolják az iskolai oktatáshoz szükséges tankönyveket.

A megyei, a megyei jogú városi és a fővárosi önkormányzat közalapítványt hozhat létre a közoktatás – fejlesztési tervben jóváhagyott – körzeti, térségi és országos feladatainak támogatásához. A közalapítvány legfontosabb bevétele a központi költségvetés hozzájárulása. A sajátos nevelési igényű gyermekek nevelésével és oktatásával, a pedagógiai szakszolgálatok biztosításával, a korai fejlesztéssel és gondozással, illetve a fejlesztő felkészítéssel kapcsolatos közoktatási feladatok támogatása érdekében a kormány szintén közalapítványt hozhat létre.

Az óvodai nevelés, az általános iskolai oktatás térítésmentesen igénybe vehető szolgáltatások. Az óvodai nevelésben, iskolai oktatásban részesülő gyermek szülője, gondviselője, a közoktatási törvény rendelkezése szerint a nevelési-oktatási intézményben igénybe vett étkezésért kötelezhető jogszabályban meghatározottak szerint térítési díj megfizetésére. A sajátos nevelési igényű gyermekek, tanulók nagy részének és a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekeknek tanulóknak további szociális kedvezményeket is biztosít a költségvetés, pl. ingyenes étkezés, ingyenes tankönyvellátás, térítési díj megfizetése alóli mentesség. A tandíjas szolgáltatások körét szintén jogszabály rendezi. Fizetési kötelezettség előírása – fenntartótól függetlenül – az alapfokú művészetoktatásra jellemző, mivel ez az intézmény nem a tankötelezettség teljesítését szolgálja. Ezek az intézmények többségében zeneiskolák. A fizetési kötelezettség formája térítési díj vagy tandíj lehet. Térítési díjfizetés alá esik például meghatározott számú tanóra látogatása, évente egy vizsga, egy előadás, évfolyamisméltás, valamint bizonyos iskolai létesítmények használata. 2005-től a

közoktatási törvény előírja a térítési díj minimumát, és az állami támogatás igénylésének feltételül szabja annak beszedését.

Az oktatásra fordított kiadásokat az oktatáspolitikai elképzelések mellett elsősorban a gazdaság mindenkori állapota, a fiatal korosztályok létszáma, és az iskolázottság mértéke határozza meg. Az egész életen át tartó, széles bázisú oktatás jelentős anyagi források bevonását igényli. 2007- ben az állami költségvetés oktatási kiadásai – a felhalmozási kiadásokkal együtt – a GDP 5,4%-ával megegyező összeget, több mint 1228 milliárd forintot tettek ki. Ennek 72%-át (885 milliárd forintot) a közoktatás – óvoda, alap- és középfokú oktatás –, 21%-át (253 milliárd forintot) pedig a felsőoktatás használta fel. Nemzetközi összehasonlításban Magyarország az Európai Unió tagországai átlagánál valamivel nagyobb hányadot fordít oktatásra, szakképzésre. 2005-ben az EU-országokban az állami oktatási kiadások jellemzően a GDP 5%-át érték el. Jóval az átlag alatti (kevesebb mint 4%) volt a kiadás Málta, Románia, Luxemburg, Szlovákia és Görögország esetében, a listát pedig Dánia vezeti kiugróan magas, 8,3%-os aránnyal. Magyarország 5,5%-os mutatója az EU- átlagnál magasabb, Ausztria és Nagy-Britannia arányszámával közel azonos.

1.4. Minőségbiztosítás

Az intézményértékelési rendszer együttesen jelenti az intézményi önértékelést és a fenntartói külső értékelést. Magyarországon nem létezik rendszeres és szakmailag ellenőrzött színvonalú külső értékelés. Az egyes közoktatási *intézmények szakmai munkájának értékelése* az intézményfenntartók feladata, melyet a közoktatási törvény ír elő számukra, pontosan meghatározva azon eszközök körét is, melyeket alkalmazhatnak e tevékenység során. A nevelési-oktatási intézmény vezetője a közoktatási törvény 54. § (1) bekezdése alapján felel a pedagógiai munkáért, az intézmény ellenőrzési, mérési, értékelési és minőségirányítási programjának működéséért, a gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok megszervezéséért és ellátásáért, a nevelő és oktató munka egészséges és biztonságos feltételeinek megteremtéséért, a tanuló- és gyermekbaleset megelőzéséért, a gyermekek, tanulók rendszeres egészségügyi vizsgálatának megszervezéséért. A közoktatási törvény 2003. évi módosítása előírja a rendszeres (négyévenként legalább egyszeri) fenntartói ellenőrzést, ami kiterjed a közoktatási intézmény gazdálkodására, működésének törvényességére, hatékonyságára és a szakmai munka eredményességének értékelésére. A fenntartó az intézmény munkájával kapcsolatos értékelését köteles nyilvánosságra hozni. A minőségüggyel kapcsolatos szabályozás korábban a pedagógiai program részeként jelent meg, a törvénymódosítást követően azonban külön, nyilvános dokumentum, amelynek minden intézményben 2004. június 30-ig kellett elkészülnie. Az önkormányzati fenntartású intézmények esetében az intézményi minőségirányítási programnak összhangban kell állnia az önkormányzati minőségirányítási programmal. Az intézményi szintű minőségbiztosítás- és fejlesztés jogi háttérét az oktatási miniszter által 2002-ben kiadott rendelet teremtette meg, melynek hatálya – fenntartótól függetlenül – minden közoktatási intézményre kiterjed. A rendelet előírta, hogy minden közoktatási intézménynek folyamatos, önértékelésen alapuló minőségfejlesztési tevékenységet kell folytatnia. Ezt a munkát az Oktatási Hivatal irányelv kiadásával segíti, amely valamennyi közoktatási intézmény részére tartalmaz szervezési és módszertani megoldásokat.

A magyar közoktatás minőségének biztosítását szolgálja a 2001 óta évenként megrendezett Országos Kompetenciamérés, amelyről további részletek a 3.4.-es fejezetben találhatóak.

2. ISKOLA ELŐTTI OKTATÁSI SZAKASZ

Az alapfokú nevelés-oktatás szakaszát megelőzi az óvodai nevelés szakasza, amely intézményben a 3-7 éves korú gyerekek részesülnek egész napos ellátásban. Az óvodai ellátás a gyermek harmadik életévétől kezdődhet, öt éves korától azonban kötelező. Ekkor a gyermek a nevelési év kezdő napjától, az adott év szeptemberétől, köteles napi négy óra óvodai foglalkozáson részt venni. Magyarországon az óvodák koedukált intézmények, amelyek kisszámú kivételtől eltekintve az iskolától elkülönülve működnek. A fenntartónak lehetősége van az óvodai, iskolai ellátást közös intézménybe szervezni, az intézményegységek és a feladatok azonban ebben az esetben is elkülönülnek egymástól. Az óvodai nevelésben résztvevő gyermekek számának 1995/1996 óta tartó csökkenése 2005/2006-ban megállt, a résztvevők száma a 2007/2008-as tanévi kismértékű csökkenés után minimális mértékben növekedett. Az utóbbi tíz évben a kedvezőtlen demográfiai folyamatoknak megfelelően 13%-kal csökkent az óvodások száma. Figyelembe véve a bölcsődékben gondozott 3 életévüket már betöltött gyermekeket és az általános iskolába beíratott 6 éveseket is, a 3-6 évesek 92%-a részesül bölcsődei gondozásban, óvodai nevelésben vagy iskolai oktatásban.

A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény, valamint a közoktatási törvény alapján az óvodai nevelés megszervezése a települési önkormányzatok kötelező feladata. A helyi önkormányzat e feladat-ellátási kötelezettségének eleget tehet, saját intézmény fenntartásával, társulásban való részvétellel, esetleg más fenntartóval kötött megállapodás alapján, figyelembe véve a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: gyermekvédelmi törvény) 41. § (1) bekezdését). A közoktatási törvény mellékleteként megjelenő 137/1996. (VIII. 28.) Korm. rendelet az óvodai nevelés tartalmi szabályozásának alapidokumentuma. Általánosságban fogalmazza meg az óvodai nevelőmunka pedagógiai alapelveit, céljait, célkitűzéseit, amelyek azonban intézményi szinten akkor valósíthatók meg, ha az óvoda a nevelési programjában érvényesíti azokat.

A közoktatási törvény 118. § alapján, a közoktatás rendszerének működéséhez szükséges fedezetet az állami költségvetés és a fenntartó hozzájárulása biztosítja, amelyet a gyermek által igénybe vett szolgáltatás díja és a közoktatási intézmény más saját bevétele egészíthet ki. A közoktatás feladatainak ellátását szolgáló költségvetési hozzájárulás összege, a mindenkori éves költségvetési törvényben kerül meghatározásra. A központi költségvetés az állami szervek és a helyi önkormányzatok, valamint a nem állami, nem helyi önkormányzati intézményfenntartók részére az általuk fenntartott nevelési-oktatási intézmények működéséhez – a gyermeklétszámot, valamint az ellátott feladatokat figyelembe véve – normatív költségvetési hozzájárulást biztosít.

A 2009. évi költségvetési törvény alapján a közoktatás finanszírozásában a teljesítménymutató fajlagos összege szeptember 1-jével a korábbi 2.550.000 forintról 2.540.000 forintra csökken. Az egységes óvoda-bölcsőde (erről részletesen később) költségvetési támogatása gyermekcsoport után jár. A három év alatti gyermek a csoportlétszám számításánál két gyermeknek számít, a hiányzásokat pedig nem kell figyelembe venni.

2.1. Belépés

A közoktatási törvény a szülő jogai közé sorolja, hogy gyermeke adottságainak, képességeinek, érdeklődésének, valamint saját vallási, illetve világnézeti meggyőződésének, nemzeti vagy etnikai hovatartozásának megfelelő óvodát válasszon. A szülő gyermeke felvételét bármikor kérheti a gyermek harmadik évének betöltése után. A gyermekek attól a naptári évtől kezdve járhatnak óvodába, amelyben betöltik a harmadik életévüket, és általában hat évesen fejezik azt be. A közoktatásról szóló törvény rendelkezik arról, hogy a gyermek, abban az évben, amelyben az ötödik életévét betölti, a nevelési év kezdő napjától napi négy órát köteles óvodai nevelésben részt venni a közoktatási törvényben előírt tankötelezettség kezdetéig. **Szülői kérésre** vagy szakértői javaslatra maradhatnak még egy évet, hét éves korukig az intézményben, sajátos nevelési igényű gyermekek,

pedig nyolc éves korukig járhatnak óvodába. A 2006. évben módosult közoktatási törvény előírta a helyi önkormányzati intézményfenntartóknak, hogy 2008. szeptember 1-jétől – amennyiben szülői igény van rá – minden harmadik életévét betöltő halmozottan hátrányos helyzetű gyermek számára biztosítani kell az óvodai ellátást. Az óvodai jelentkezések módjáról és a felvételi kérelmek elbírálásának időpontjáról a fenntartó hoz döntést. A felvételi kérelmeket a nevelési év során bármikor be lehet nyújtani.

2.2. Idő- és csoportszervezés

A nevelési év az összes közoktatási intézményben minden év szeptember 1-jén kezdődik és augusztus 31-éig tart.

A közoktatásról szóló törvény alapján, az óvodába felvett gyermekek csoportba való beosztásáról az óvodavezető dönt, a szülők és az óvodapedagógusok véleményének figyelembevételével. Az óvodai csoportokat úgy kell megszervezni, hogy az óvodai csoportba felvett gyermekek létszáma ne haladja meg a Közoktatási törvényben meghatározott maximális létszámot. Magyarországon mind az azonos, mind pedig a vegyes életkori csoport létezik. Arról az óvoda dönt, hogy milyen csoportszervezésben működik. Az óvodai nyitva tartási rendjéről (heti és éves nyitva tartásról, beleértve a karácsonyi és nyári nyitvatartási rendet is) a fenntartó dönt. Az óvodai nevelés a gyermek neveléséhez szükséges, a teljes óvodai életet magában foglaló foglalkozások keretében folyik. Az óvodai foglalkozásokat úgy kell megszervezni, hogy az óvoda a szülők igényei szerint eleget tudjon tenni az óvodai neveléssel a gyermek napközbeni ellátásával összefüggő feladatainak. Az e törvényben meghatározott óvodai feladatok ellátáshoz igénybe vehető heti időkeret ötven óra, melyet indokolt esetben meg kell növelni a gyermek napközbeni ellátásával összefüggő feladatokhoz szükséges idővel. A helyi nevelési program elvei szerint készítik el az óvodapedagógusok az adott óvodai csoport heti és napirendjét.

A 2009. nevelési évtől kezdve lehetőség nyílik egységes óvoda-bölcsőde létrehozására is. Ilyen intézmény ott létesíthető, ahol a bölcsődei nevelés ellátása nem kötelező, tehát a lakosságszám tízezernél alacsonyabb, elégséges gyermeklétszám hiányában önálló bölcsődei gyermekcsoport nem alakítható ki, s az óvodai nevelés igénybevételére jogosult gyerekekből sem alakítható ki olyan óvodai csoport, amelynek létszáma eléri a húszat. Az egységes óvoda-bölcsődében (önálló, vagy többcélú intézmény megszervezésével) csak egy gyermekcsoport alakítható ki, amelyben a létszám nem haladhatja meg a húszat, ebből a 3 év alatti gyermekek száma nem lehet több ötnél.

2.3. Tanterv

A kétpólusú tartalmi szabályozás mind az óvodára, mind az iskolára jellemző. Az óvodák esetében ez azt jelenti, hogy az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramját (a továbbiakban. Alapprogram) figyelembe véve az intézmények saját nevelési programot készítenek. Az Alapprogram kiadásáról szóló 137/1996. (VIII. 28.) Korm. rendelet meghatározza az óvodai nevelés alapelveit, az óvodai nevelés feladatait, az óvodai élet megszervezésének elveit, az óvodai élet tevékenységi formáit, a tevékenységekben megvalósuló tanulás formáit, az óvodáskor végére elérendő fejlődés jellemzőit. Miután az óvodák részt vesznek a gyermek- és ifjúságvédelemmel kapcsolatos feladatok ellátásában is, az óvodai nevelési programnak ahhoz is segítséget kell nyújtania, hogy a gyermekek veszélyeztetettsége csökkenjen, lehetőleg megszűnjön. A cél az, hogy minden gyermek elérje az iskolához szükséges fejlettséget, megszerezze azokat a tapasztalatokat, amelyek zökkenőmentessé teszik az iskolai közösségbe történő beilleszkedést.

Az országos szintű tartalmi szabályozók a sajátos nevelési igényű gyermekek nevelésének- oktatásának is az alapszabályozók, az ő nevelésükben és oktatásukban részt vevő intézményeknek azonban a programjaik elkészítésekor figyelembe kell venniük a sajátos nevelési igényű gyermekek neveléséről, oktatásáról kiadott irányelveket, amelyek meghatározzák a különleges gondozáshoz való

jog érvényesítésének módjait, a rehabilitációs és rehabilitációs ellátásra vonatkozó elveket és tartalmakat.

2.4. Értékelés

Az Alapprogramról szóló kormányrendelet szerint az óvodai nevelés tervezését, valamint a gyermekek megismerését és fejlesztését különféle, az óvodapedagógusok által készített – kötelező és nem kötelező – feljegyzések, dokumentumok szolgálják. Az óvodapedagógus, a 2009/2010. nevelési évtől kezdődően köteles a gyermek fejlődését dokumentáltan is nyomon követni, indokolt esetben kezdeményezni a szülőnél a szakszolgálat igénybevételét. Az óvoda a gyermek értelmi-, hallás-, látás-, beszéd-, mozgásfejlődését is kell, hogy rögzítse írásban. Rögzítenie kell a gyermek fejlődését szolgáló intézkedéseket, megállapításokat, javaslatokat is. Az óvodapedagógus a helyi nevelési programhoz választja ki a rendelkezésre álló szakmai anyagokból, vagy maga készíti el a gyermek fejlődésének nyomon követési rendszerét. Ezt a dokumentumot az óvodába járás kezdetétől minden gyermekről egészen az iskolába lépésig kell vezetnie és a szülőt erről folyamatosan tájékoztatnia. A 2009/2010. nevelési évtől, a szülő kérésére az óvoda tájékoztatót készít a gyermek fejlődéséről, illetve fejlesztési javaslatot készít az iskolába lépést megelőző 3 hónap, illetve iskolába lépést követő 6 hónapon belül.

2.5. Pedagógusok

A 2008/2009-es tanévben összesen 29 860 óvodapedagógus dolgozott a magyarországi óvodákban. Az egy óvodapedagógusra jutó óvodások száma országos átlagban 10,9, az egy óvodai csoportra jutó óvodások száma 22,8 volt.

A pedagógusképzés a felsőoktatás képzési rendszerének része. Az óvodai nevelés szakaszában óvodapedagógus látja el a nevelési feladatokat, tehát a munkakör felsősokú végzettséghez kötött. 2006. szeptember 1-jétől a többciklusú képzésben az óvodapedagógus-képzés az első képzési ciklusban folyó, alapfokozatot adó képzés.

A képzés tartalmi irányait olyan pedagógiai, pszichológiai ismeretek jelentik, melyek a gyermek pszichés fejlődésének, szocializációjának, gyermeki személyiségének sokszínű tevékenység – főként játék – által történő, differenciált fejlesztését szolgálják. A szaktudományos képzés, illetve a módszertani és gyakorlati képzés együtt folyik, s a személyiség komplex fejlesztését célozza a gondozás és testi nevelés, az anyanyelvi és kommunikációs nevelés, a művészeti nevelés, a matematikai nevelés, valamint a természet megismerése területén. A képzési idő 6 félév. A nemzetiségi képzés szakirányként vehető fel. A pedagógusképzés további részletei a 3. fejezetben és a felsőoktatásról szóló részben olvashatóak.

3. ÁLTALÁNOS ISKOLAI OKTATÁS

Az alapfokú nevelést-oktatást Magyarországon 1945 óta az egységes szerkezetű, nyolc évfolyammal működő általános iskola biztosítja, így ez az oktatási forma lefedi az ISCED 1 és ISCED 2 szinteket. A tanulók hatéves korukban kezdik meg tanulmányaikat ebben az iskolatípusban, és folyamatos továbbhaladás esetén 14 évesek, amikor véget ér alapfokú iskoláztatásuk. Az alapfokú nevelés-oktatás az első évfolyamon kezdődik, és a nyolcadik évfolyam végéig tart.

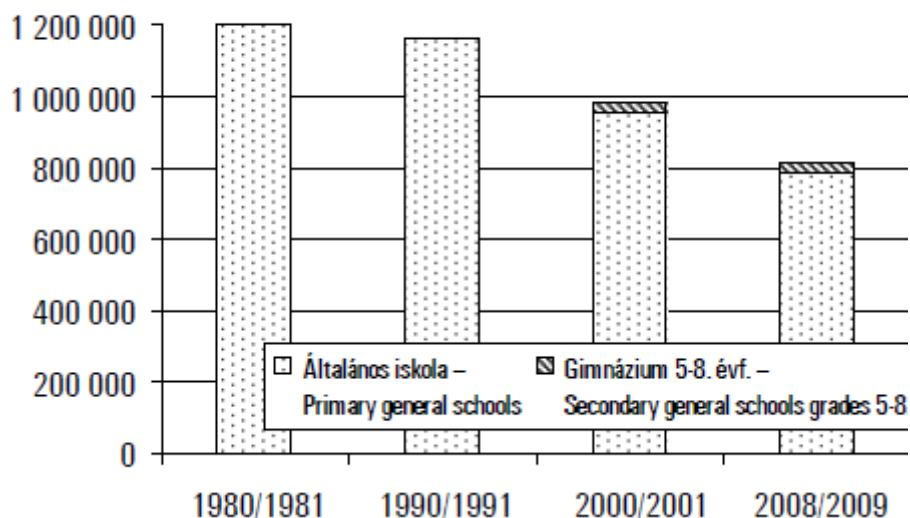
Az egységes szerkezetű oktatás legáltalánosabb célja, hogy az esélyegyenlőség szem előtt tartásával lehetővé tegye a művelődéshez való alkotmányos jog gyakorlását és a szintén alkotmányos tankötelezettség teljesítését.

Az alapfokú nevelés-oktatás szakasza két nagyobb részre tagolódik: az első évfolyamon kezdődő és a negyedik évfolyam végéig tartó úgy nevezett alsó tagozatra, illetve az ötödik évfolyamon kezdődő és a nyolcadik évfolyam végéig tartó felső tagozatra. Az utóbbi szakasz az 1990-es évek eleje óta bizonyos mértékig átfedésben működik az alsó középfokú oktatás intézményrendszerével, a hat- és nyolcosztályos gimnáziumokkal. Erről bővebben a 4. fejezetben lesz majd szó.

Az általános iskolai tanulólétszám, a kedvezőtlen demográfiai folyamat miatt, nappali rendszerű oktatásban 20,5 ezerrel kevesebb, mint az előző évben, jelenleg (2009/2010) 789 ezer fő, további 27 ezer tanuló a 6 illetve 8 osztályos gimnáziumok 5-8. évfolyamain tanul. Míg 1980-tól 1990-ig alig 2,6%-kal csökkent az alapfokú oktatásban a tanulólétszám, addig a következő évtized végére már további 15%-kal kevesebb diák ült az iskolapadokban. A létszámcsökkenés továbbra sem állt meg, 2000/2001 és 2008/2009 között 17,7%-os volt.

Az alapfokú, nappali oktatásban résztvevők száma

Full-time students in primary education

Az általános iskolai tanulók közül 23 ezren gyógypedagógiai tantervű osztályokban tanultak, további 30 ezer speciális nevelési igényű tanuló integrált oktatásban részesül. Az önálló gyógypedagógiai osztályokban oktatott tanulók aránya a 2001/2002. tanévben 4,1% volt, 2008/2009-ban 2,9%-ra csökkent. Az integrált oktatásban részesülő tanulók aránya 2001/2002 és 2008/2009 között 0,9%-ról 3,8%-ra emelkedett.

Az általános iskolai oktatás szabályozásában a törvényi szintet a kormányrendeleti szint követi, ez tartalmazza többek között a Nemzeti alaptantervet, a diákigazolvánnyal kapcsolatos feltételeket, a közoktatás információs rendszerének felépítését és működését vagy a nem állami fenntartók

finanszírozásának rendjét. A miniszteri rendeletek az intézmények mindennapi működéséhez adnak részben igazgatási, részben pedig az oktatás tartalma szempontjából fontos kereteket.

A szülő legfontosabb kötelezettsége, hogy gyermeke az alaptörvényben előírt tankötelezettségnek eleget tegyen. Ezt az elvet a mindennapok gyakorlatára a közoktatási törvény előírásai fordítják le. A gyermek legkorábban a hatodik, legkésőbb a nyolcadik életéve betöltésének évében tankötelessé válik, feltéve, hogy elérte az iskolába lépéshez szükséges fejlettséget. A tankötelezettség annak a tanévnek a végéig tart, amelyben a tanuló a tizennyolcadik életévét betölti. A 16. életév betöltéséig tart a tankötelezettsége annak, aki érettségi vizsgát tett vagy állami szakképesítést szerzett, illetve házasságkötés révén nagykorúvá vált. Ezekben az esetekben nem a törvény erejénél fogva, hanem az érintett írásbeli kérelmére szűnik meg a tankötelezettség.

A szülő kérelmére a gyermek megkezdheti a tankötelezettség teljesítését akkor is, ha a hatodik életévét az adott év december 31. napjáig tölti be. A tankötelezettség kezdete annál a gyermeknél eshet a nyolcadik életévre, aki augusztus 31-e utáni időpontban született. A sajátos nevelési igényű tanulók tankötelezettsége meghosszabbítható legfeljebb annak a tanévnek a végéig, amelyben a huszadik életévüket betöltik.

Az állami általános iskola szolgáltatása ingyenes. A tanulók tanulmányok ideje alatti anyagi támogatása több formában is elképzelhető. Az állami támogatásokon kívül a leggyakoribb a tanulmányi vagy szociális alapon megítélt ösztöndíj, amelyet az iskola fenntartója vagy az intézmény, esetleg alapítványok biztosítanak. Az iskolák 87%-a önkormányzati vagy állami fenntartásban működik, csaknem 8%-uk fenntartója valamely egyház, míg 5% esetében a fenntartó alapítvány, magánszemély stb. (2008/2009-es tanév). A nem állami iskolák között vannak olyanok, ahol kell költségtérítést (tandíjat) fizetni, de amennyiben a fenntartó közoktatási megállapodással átvállalja a feladatellátást, akkor a közoktatásról szóló törvényben meghatározottak szerint a tanulók számára ingyenes az oktatás. Erről részletesebben az 1.1. fejezetben szóltunk.

A 2008/2009-es tanévben 3 363 általános iskolában 790 722 gyerek tanult. Ebből 3050 intézményben ötszáznál kevesebb gyermek tanul, mindössze hat iskolában van ezernél több tanuló. Mindez azt mutatja, hogy az iskolák jelentős része kicsi vagy közepes méretű, ami összefügg a területi koncentráció alacsony fokával, illetve azzal, hogy az alapfokú iskoláztatást a legtöbb önkormányzat helyben igyekszik megoldani, még a kistélepülések esetében is.

Az 1993. évi közoktatási törvény előírja, hogy a nyolc évfolyamnál kevesebb évfolyammal működő általános iskolát a fenntartónak tagintézménnyé (tagintézmény) kell átalakítania, vagy gondoskodnia kell az általános iskolai feladatok iskolafenntartás nélkül történő megoldásáról. Ennek határideje 2008-ra esett, az átalakítás alóli mentesülést pedig 2007 januárjában kérvényezni kellett az Oktatási Hivatalnál. Mindezen döntések előkészítésekor mérlegelni kell a következményeket, és szem előtt kell tartani a gyermek mindenek felett álló érdekét, például a tekintetben, hogy a közoktatásról szóló törvényben meghatározott szolgáltatásokat az átszervezés után is megfelelő színvonalon biztosítsák számára, s azok igénybevétele ne jelentsen aránytalan terhet (például az iskola földrajzi megközelíthetősége szempontjából).

Számos hazai kutatás eredményei igazolták, hogy a magyar oktatási rendszer rendkívül szelektív és nem képes a gyermekek eltérő kulturális környezetből fakadó hátrányainak kompenzálására. A hátrányos helyzetből iskolai lemorzsolódás adódik, amely a felnőtt életben az egyén társadalmi peremhelyzetéhez vezet sok esetben. Jelenleg ez a probléma a hazai oktatási rendszer legnagyobb kihívása.

3.1. Belépés

Az általános iskolákba a beiskolázás lakókörzetenként történik. A közoktatási intézményt fenntartó helyi önkormányzat meghatározza és közzéteszi az iskolák működési (felvételi) körzetét. Az e körzetben élő gyermekek, tanulók felvételét, átvételét az általános iskola nem tagadhatja meg. A szabályozás a 90-es évektől teszi lehetővé a szülők számára a szabad iskolaválasztást (a szülő, ha van férőhely, bárhová beírathatja gyermekét), és az általános iskolák számára is megengedi a beiskolázási körzeten kívülről érkező tanuló felvételét, ha a körzeti tanulók felvétele után még van férőhely. A beiskolázás szabályai 2007-ben némileg módosultak: az iskolafenntartó helyi önkormányzatoknak az általános iskola felvételi körzetét úgy kell meghatározniuk, hogy amennyiben több iskola van a településen, a szomszédos felvételi körzetekben a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya 25%-nál nagyobb mértékben ne térjen el egymástól. Az intézkedés célja a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók integrációjának elősegítése. Szintén ezt szolgálja egy másik rendelkezés, mely szerint az általános iskola, amennyiben az oda jelentkező, körzeti gyerekek felvétele után még marad szabad helye, köteles előnyben részesíteni az iskola székhelyén élő tanulókat, s közülük is a halmozottan hátrányos helyzetű tanulókat, akiknek felvételét csak helyhiány miatt tagadhatja meg.

A szülő a helyi önkormányzat által meghirdetett időpontban köteles beírni gyermekét az általa szabadon választott iskola vagy a kötelező felvételt biztosító iskola első évfolyamára. A tankötelezettség – a szülő választása alapján – iskolába járással vagy magántanulónaként teljesíthető. Az iskola igazgatójának mérlegelési joga van, így előfordulhat, hogy ő vagy a helyi önkormányzat gyermekekkel foglalkozó hatósága nem ért egyet a szülői döntéssel, mert hátrányosnak tartja azt a tanulóra nézve, vagy előre látható, hogy az így elkezdett tanulmányok befejezésére nem lehet számítani. Ebben az esetben a döntést a jegyző hozza meg. A tankötelezettség az általános iskolában, illetve az 5. évfolyamtól kezdődően a gimnáziumban, a kilencedik évfolyamtól kezdődően pedig a szakközépiskolában is teljesíthető.

A tankötelezettség kezdetéről az óvoda véleménye alapján az adott iskola igazgatója dönt. Ha a gyermek nem járt óvodába, vagy az óvoda ezt kezdeményezi, ki kell kérnie a nevelési tanácsadó véleményét. Sajátos nevelési igényű gyermek esetében a tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottság, illetve az országos szakértői és rehabilitációs tevékenységet végző szakértői és rehabilitációs bizottság véleménye alapján dönthet az igazgató a tanulmányok megkezdéséről. A preventív fejlettségvizsgáló rendszert (PREFER) a 70-es évek végétől alkalmazzák Magyarországon az iskolakészültség mérésére. Az 5 éves kori mérés preventív célokat szolgál, mert a 6-7 éves kori iskolába lépés előtt még van idő a gyengébben fejlett képességek korrekciójára. A 6 éves korban elvégzett vizsgálat alacsony iskolakészültségi szint esetében érvelt szolgáltatathat ahhoz, hogy a gyermek további egy évet az óvodában maradjon. A PREFER a gyerekek magatartását és tudását egyaránt vizsgálja. A tudásindex kiszámítása például a számlálás, következtetés, relációs szókinccs és írásmozgás területein végrehajtott tesztek alapján, míg a magatartásindex kiszámítása a feladattartás, illetve a társakhoz való viszony értékelésével történik. A PREFER felkészült óvodapedagógusok, tanítók vagy pszichológusok által is elvégezhető. 2003-ban a szerző átdolgozta iskolakészültséget mérő eljárását (melynek új neve: DIFER), amely így alkalmassá vált az első évfolyamra járó tanulók diagnosztikus vizsgálatára. A DIFER (diagnosztikus fejlődésvizsgáló rendszer) tesztjeit a 2003/04-es tanévben az országos kompetenciamérés részeként minden 1. évfolyamos gyerek megoldotta, a 2005/06-os tanévtől pedig kötelező az általános iskolák számára a mérés elvégzése.

Magyarországon az általános iskolákban – a speciális művészeti és sportosztályok kivételével – nem szabad felvételt tartani. A szülők választásának érvényesülését a különböző programvariánsok tekintetében elvileg semmi sem korlátozza, beíratható például nemzetiségi iskolába az is, akinek szülei nem tartoznak az adott kisebbséghez, két tanítási nyelvű iskolába az a gyerek, aki egyetlen

szót sem beszél a célnyelven. A nem állami és nem egyházi intézményeknél a családok anyagi helyzete is befolyásolhatja a választást.

Új lehetőség, hogy a súlyos és halmozottan fogyatékos gyermek annak a tanítási évnél az első napjától, amelyben a hatodik életévét betölti, fejlesztő iskolai oktatásban vehet részt, s ennek keretei között a tankötelezettségét is teljesítheti. A fejlesztő iskolai oktatásra speciális szabályok vonatkoznak. A fejlesztő iskolai oktatásban a tanulókat a fogyatékoságuk, fejlettségük és életkoruk alapján osztják be fejlesztő csoportokba. Ennek az oktatási formának a megszervezése egyelőre lehetőség, 2010-től viszont fenntartói kötelezettség.

3.2. Idő- és csoportszervezés

Az általános iskolai oktatás részletesebben lebontva négy részre tagolódik: az első évfolyamon kezdődő és a második évfolyam végéig tartó bevezető; a harmadik évfolyamon kezdődő és a negyedik évfolyam végéig tartó kezdő; az ötödik évfolyamon kezdődő és a hatodik évfolyam végéig tartó alapozó; valamint a hetedik évfolyamon kezdődő és a nyolcadik évfolyam végéig tartó fejlesztő szakaszra oszthatjuk. A bevezető és a kezdő szakaszban nem szakrendszerű oktatás, míg a fejlesztő szakaszban szakrendszerű oktatás folyik. A 2003. évi LXI. törvény előírta, hogy az ötödik és a hatodik évfolyamon a kötelező tanórai foglalkozások huszonöt-ötven százalékában nem szakrendszerű oktatást kell szervezni. E rendelkezés bevezetése 2004. szeptember 1-jén indult az első évfolyamon, ennek megfelelően 2008. szeptember 1-jére jutott el az ötödik évfolyamra. A nem szakrendszerű oktatás tartalmi szabályozása tekintetében új elem, hogy a közoktatási törvény 2007. évi módosítása összekapcsolja ezt az oktatási formát a Nemzeti alaptanterv szintén 2007-ben módosított változatában megjelenő úgynevezett kulcskompetenciák fogalmával: "a nem szakrendszerű oktatásban a Nemzeti alaptantervben meghatározott kulcskompetenciák fejlesztése folyik" (121. § (31)). Ennek közvetlen előzménye az Európai Parlament és a Tanács 2006 decemberében elfogadott ajánlása az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról, melynek szövege – kis módosítással – bekerült az alaptantervbe.

Az osztály- és csoportbeosztásról az iskola igazgatója dönt. Mind a korábbi két, mind pedig a négy szakaszra bontott oktatási folyamatban az általános műveltség megalapozása a cél, valamint a nyolcadik évfolyam befejezése utáni sikeres továbbtanulás, pályaválasztás elősegítése. Az egyes iskolai évfolyamok tananyaga és követelményei egymásra épülnek, a tanítás tartalmi egységét és az iskolák közötti átjárhatóságot a Nemzeti alaptanterv biztosítja. Az egyes évfolyamok osztályokra tagolódnak, az osztályokon belül pedig csoportok is létrehozhatók. Az osztály- és csoportbeosztásról az iskola igazgatója dönt. Az osztállyal dolgozó pedagógusok számát tekintve kétféle rendszer működik a hazai iskolákban. A kis-felmenő rendszerben az első két évfolyamot ugyanaz a pedagógus tanítja valamennyi tantárgyból, majd a harmadik–negyedik osztályt szintén egy pedagógus viszi végig. A nagy-felmenő típusú rendszerben a pedagógus az elsőtől a negyedik osztályig ugyanaz a személy. Minden osztálynak van egy osztályfőnöke, aki az iskolai élettel, a közösséggel kapcsolatos nevelő és szervező munkát, valamint az adminisztrációt látja el. Jellemző, hogy a szaktanárok a tantárgy teljes tanítási ideje során, illetve a nyolcadik évfolyam végéig tanítják az osztályt.

A közoktatási törvény meghatározza a maximális és az ajánlott osztály- és csoportlétszámokat. A kettő közül a maximális létszám a fontosabb, mert az csak a törvényben megjelölt szűk körben léphető át. Erről – jogszabályban meghatározott esetben – a fenntartó, illetve az Oktatási Hivatal dönthet. Az előírást megszegők ellen pénzbírság szabható ki. Az iskola határozza meg, hogy a kötelező és a nem kötelező tanórák hány százalékát használja fel osztálybontás alkalmazásával, s milyen tanórai foglalkozás megtartása céljából. A gyakorlatban jellemző, hogy egy osztály bizonyos tantárgyak, foglalkozások esetén csoportokra oszlik, például idegen nyelvi órákon, testnevelésórán, valamint fejlesztéssel, tehetség gondozással, konzultációval kapcsolatos órákon.

Az általános iskolák egy részében, elsősorban a magániskolákban, szinte kizárólag egyéni és kooperatív csoportos foglalkozások formájában tanítanak, a tantárgyak merev szétválasztását integrált tantárgyakkal, projektekkel helyettesítik, és a tananyagot epochális keretek között dolgozzák fel. Magyarországon a Waldorf iskolák a legelterjedtebbek, de Freinet, Gordon, Rogers és Montessori által kidolgozott módszereket, illetve eszközöket is alkalmaznak az iskolákban.

8-nál kevesebb évfolyammal működő iskolák elsősorban kistélepüléseken fordulnak elő. Ezek jellemzően alsó tagozattal, azaz 4 évfolyammal működő intézmények, de léteznek 2, illetve 3 évfolyamos iskolák is. 2004-ben új típusú társulási forma, a többcélú kistérségi társulás jelent meg, amelynek jogi kereteit külön törvény (2004. évi CVII. törvény A települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról) tartalmazza. A közoktatási törvény módosítása értelmében 4 évfolyamos iskola nem működhet önállóan, csak tagiskolaként, tehát fenntartónak gondoskodnia kell az iskola tagosításáról vagy a feladat iskolafenntartás nélküli biztosításáról. A legkisebb településeken, ahol nagyon kevés az egy-egy évfolyamba tartozó gyerekek száma, előfordul, hogy az eltérő korú, különböző évfolyamos tanulók azonos, úgynevezett összevont osztályban tanulnak. Legfeljebb négy évfolyam tanuló járhatnak ilyen összevont osztályba.

A tanév rendjét az oktatási és kulturális miniszter rendeletben állapítja meg. Ez minden iskolára kötelező, függetlenül attól, hogy ki a fenntartója. Az iskolák ezt szem előtt tartva maguk alakítják ki a tanév helyi rendjét, amelyet az iskolai munkaterv tartalmaz. A tanév első és utolsó tanítási napját a rendelet határozza meg. Általános szabály, hogy az iskolában a tanítási év minden év szeptemberének első munkanapján kezdődik, és minden év június 15-én, illetve, ha ez a nap nem munkanap, a június 15-ét megelőző munkanapon fejeződik be, ugyanakkor a nevelési év minden év augusztus 31-ig tart.

Az iskolában a tanítási év ötnapos tanítási hetekből áll, az iskolák jelentős részében délelőtt (általában 8 és 14 óra között). Kivétel ez alól az úgynevezett iskolaotthonos oktatási forma, amelyben a munka délután (ebéd után) is folytatódik, és 16 óra körül ér véget. A szombat és a vasárnap tanítás nélküli pihenőnap. Tanítás nélküli pihenőnap jár a tanulónak a munkaszüneti napokon is. A tanítási év utolsó napját követően legalább harminc összefüggő nappól álló nyári szünetet kell biztosítani.

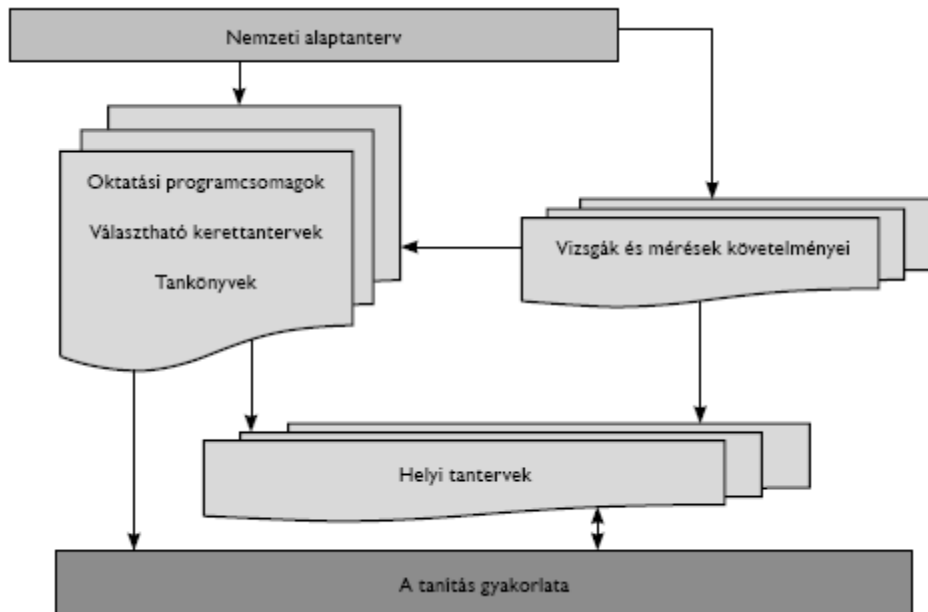
A tanulók napi kötelező tanóráinak maximális számát a közoktatási törvény határozza meg. Ennek alapján az első–harmadik évfolyamon napi négy, a negyedik–hatodik évfolyamon napi négy vagy öt, a hetedik–nyolcadik évfolyamon napi öt kötelező tanítási óra tartható. Az iskolák a tanulók érdeklődésnek, igényének megfelelően nem kötelező (választható) tanórákat is szerveznek felzárkóztatás, fejlesztés, tehetséggondozás, konzultáció, illetve speciális ismeretek átadása céljából. Ezek maximális számát évfolyamonként, a kötelező tanórák számához viszonyítva, százalékos módon határozza meg a törvény, melynek alapján a heti kötelező órák 10%-a az 1–4. évfolyamokon, 25%-a az 5–6. és 30%-a a 7–8. évfolyamokon lehet ilyen választható tanóra.

Ugyancsak tanórán kívüli foglalkozás a napközi és a tanulószoba. A közoktatási törvény arra kötelezi az iskolákat, hogy szülői igény esetén a felügyeletre szoruló tanulók részére az általános iskola valamennyi évfolyamán napközis és tanulószobai foglalkozást szervezzenek, ahol gondoskodnak a gyerekek napközbeni ellátásáról, és biztosítják a következő tanítási napra való felkészülésüket. 3.3.

3.3. Tanterv

Magyarországon 2000-től az iskolai tanítás-tanulás tartalmát törvényben előírt módon háromszintű tantervi szabályozás határozza meg.

A tartalmi szabályozás rendszere

Forrás: Vágó – Vass, 2006

A szabályozás központi, egyben legfelső szintjét a Nemzeti alaptanterv alkotja. A Nemzeti alaptanterv a közoktatás minden intézményére és szereplőjére nézve kötelező stratégiai dokumentum, az a szemléleti-elvi-filozófiai alap, amely a tankötelezettség teljes tartamára meghatározza a közvetítendő műveltség fő területeit, a közoktatás tartalmi szakaszolását (1–4., 5–6., 7–8., illetve 9–12. évfolyam) és az egyes tartalmi szakaszokban érvényesülő fejlesztési feladatokat. A nevelés-oktatás tartalmi egységét és az iskolák közötti átjárhatóságot a Nemzeti alaptanterv biztosítja a közoktatás általános műveltséget megalapozó szakaszában (az alapfokú, az alsó és a felső középfokú oktatásban). Az alaptanterv tartalmazza a nemzeti és etnikai kisebbségi, továbbá a sajátos nevelési igényű tanulók oktatásának alapelveit, illetve az iskoláknak az egészségfejlesztéssel, környezetvédelemmel és fogyasztóvédelemmel összefüggő feladatait is. A Nemzeti alaptantervben foglaltak teljesítését akkreditált kerettantervek segítik. A 2006–2007-es tanévben sor került a Nemzeti alaptanterv felülvizsgálatára. A dokumentumban kismértékű változások történtek, melyek közül a leglényegesebb a kulcskompetenciák fejlesztésének további előtérbe kerülése. A kompetenciaalapú oktatás prioritásának nyomatékosítására az alaptantervnek "Az iskolai nevelés-oktatás közös értékei" című részébe beépült az Európai Unió nyolc kulcskompetenciát tartalmazó keretrendszerének adaptációja. A kormány által kiadott NAT 2007 azonban abban eltér az EU-ban meghatározott nyolc kompetenciaterülettől, hogy a matematikát elválasztja a természettudománytól.

A tartalmi szabályozás rendszerének második szintje tantervi és módszertani támogatást egyaránt nyújt. A közoktatási törvény 2003. évi módosítása gyökeresen megváltoztatta a kerettantervek szerepét a tartalmi szabályozásban. A kerettantervek a korábbiakkal ellentétben nem képezik a központi szabályozás részét, alkalmazásuk semmilyen tekintetben sem kötelező az iskolák számára. Az Oktatási Minisztérium által iskolatípusonként kiadott 1-1 kötelező kerettanterv helyett a 2004/2005-ös tanévtől akkreditált kerettantervek közül válogathatnak azok az iskolák, amelyek a Nemzeti alaptanterv alkalmazásához szeretnének szakmai segítséget kapni. A kerettantervek ajánlást tartalmaznak a nevelés és oktatás céljára, a tantárgyak rendszerére, az egyes tantárgyak témaköreire, a témakörök tartalmára, a tantárgyak évfolyamonkénti követelményeire, a követelmények teljesítéséhez rendelkezésre álló időkeretre, valamint az egészségfejlesztéssel, fogyasztóvédelemmel és környezetvédelemmel összefüggő iskolai feladatok végrehajtására vonatkozóan.

A szabályozás harmadik, helyi szintjét az iskolák pedagógiai programja és az annak részét képező helyi tanterv alkotja. A pedagógiai programokat az iskolák pedagógusai vagy teljesen önállóan készítik el, vagy választanak az akkreditált kerettantervek közül. Az iskolai szintű tartalmi szabályozódokumentumokat a nevelőtestületek fogadják el, majd – szakértői véleményeztetés után – az iskolafenntartók hagyják jóvá azokat. Az oktatási intézményekben a szakmai munka a pedagógiai program szerint folyik, melyet nyilvánosságra kell hozni. A pedagógiai program része a személyiség- és közösségfejlesztéssel kapcsolatos feladatokat tartalmazó nevelési program, valamint a tartalmi szabályozás iskolai szintjét képező helyi tanterv. Ez utóbbi határozza meg az adott iskola egyes évfolyamain tanított tantárgyakat, azok tananyagát, követelményeit és óraszámait, illetve az alkalmazható tankönyvek és egyéb taneszközök kiválasztásának elveit. Szintén a helyi tanterv szabályozza az iskola magasabb évfolyamaiba lépés követelményeit vagy a tanulók értékelésének és minősítésének formáit.

A tanítási-tanulási folyamatban használt módszerek tekintetében az iskolák és a tanárok teljes szabadságot élveznek, semmiféle központi dokumentum nem szabja meg az alkalmazandó eljárások körét. Az iskola pedagógiai programja ugyanakkor meghatározza az iskolában folyó nevelő-oktató munka pedagógiai alapelveit, céljait, feladatait, s emellett annak eszközeit és eljárásait is. A közoktatást szabályozó legfontosabb dokumentumok mind a módszertani változatosságot, mind a kompetenciák fejlesztésére irányuló tanítási-tanulási stratégiák kialakítását prioritásként kezelik.

A 2001. évi XXXVII. törvény a tankönyvpiac rendjéről kimondja, hogy a tankönyvellátás közfeladat, mely az alkotmányban rögzített művelődéshez való jog érvényesülését szolgálja. Az oktatási miniszter évente gondoskodik a közoktatási tankönyvjegyzék kiadásáról, melyre csak a minőség-ellenőrzésen átesett, és egy évente meghatározott árlimitet túl nem lépő könyvek kerülhetnek föl. A tankönyvvé nyilvánítási eljárásban elsősorban azt vizsgálják, hogy a Nemzeti alaptanterv követelményeinek megfelelően a könyv alkalmas-e az érintett tantárgy tananyagtartalmának az adott korosztály számára megfelelő pedagógiai módszerekkel történő közvetítésére. A tankönyvek jóváhagyására vagy elutasítására a magyar közoktatás legnevesebb szakértői testületének, az Országos Köznevelési Tanácsnak egy külön bizottsága, a Tankönyv és Taneszköz Bizottság tesz javaslatot a miniszternek.

A tankönyvek mellett egyre jelentősebb szerepet töltenek be a digitális tananyagok, továbbá az úgynevezett nem hagyományos tartalomhordozók. Ezek fejlesztése Magyarországon a Strukturális Alapok forrásainak felhasználásánál is kiemelt terület volt.

3.4. Értékelés, előrehaladás és bizonyítvány

A tanuló az iskola magasabb évfolyamába akkor léphet, ha az előírt tanulmányi követelményeket a tanév végére sikeresen teljesítette, azaz – évközi teljesítménye, érdemjegyei vagy az iskolai vizsgán nyújtott teljesítménye alapján – minden tantárgyból legalább elégséges (2) osztályzatot szerzett. A 2005/2006. tanév óta kivételt jelent ez alól az első–harmadik évfolyam, ahol a tanuló a tanulmányi követelmények nem teljesítése miatt nem utasítható évfolyamisméltásra. Erre csak a jogszabályban meghatározott időnél többet mulasztó diák esetében kerülhet sor.

A pedagógus a tanuló teljesítményét, előmenetelét a tanítási év közben rendszeresen, érdemjeggyel értékeli, félévkor és a tanítási év végén pedig osztályzattal minősíti. A tanuló magatartásának és szorgalmának értékelését és minősítését az osztályfőnök – az osztályban tanító pedagógusok véleményének kikérésével – végzi. Az érdemjegyekről a tanulót és a kiskorú tanuló szülőjét rendszeresen értesíteni kell. A tanuló tudásának értékelésénél és minősítésénél ötfokú (1–5), míg a tanuló magatartásának és szorgalmának értékelésénél és minősítésénél négyfokú (2–5) skálát alkalmaznak az iskolák. Az iskola pedagógiai programjában ettől eltérő értékelési rendszert is rögzíthet, de egy esetleges iskolaváltáskor köteles a tanulók teljesítményét érdemjegyekkel is megadni. A 2003/2004-es tanévtől felmenő rendszerben az 1–3. évfolyamon félévkor és év végén,

továbbá a negyedik évfolyamon félévkor szöveges értékeléssel kell kifejezni, hogy a tanuló kiválóan, jól vagy megfelelően teljesített, illetve felzárkóztatásra szorul, de tanév közben, formatív értékelésként, az iskola kezdő szakaszában továbbra is lehet a gyerekeket osztályozni. A helyzetfeltáró (diagnosztikus) értékelést a pedagógusok viszonylag ritkán, leginkább a besorolási döntések esetében, a gyerekek haladási csoportokba sorolásához használják, elsősorban azért, hogy kialakítsák a csoportra, illetve egyénre szabott nevelési-oktatási stratégiákat. A formatív és szummatív értékelés ezzel szemben gyakran alkalmazott eszköz az iskolákban.

Az iskola magasabb évfolyamába lépés feltételeit, az – ismeretekre vonatkozó – iskolai beszámoltatás és számonkérés követelményeit és formáit, valamint a tanuló magatartása, szorgalma értékelésének és minősítésének követelményeit az iskola helyi tanterve tartalmazza. Az általános iskolában (általános iskola) kötelező vizsgák nincsenek.

A tanulók az egyes évfolyamok teljesítéséről a tanév végén bizonyítványt kapnak. A bizonyítványba kerülő osztályzatok, illetve szöveges minősítés a tanuló tanév közbeni teljesítményén (órai munka), érdemjegyein vagy az iskolai vizsgán elért minősítésén alapulnak, a bizonyítványt tehát általában nem előzi meg külön vizsga. Kivételt képeznek a magántanulók és az egyszerre két tanévet végzők, akik osztályozóvizsgán adnak számot az év végére elért tudásukról, valamint a javítóvizsgára kötelezett diákok. Az év végi osztályzatot vagy szöveges minősítést a pedagógus állapítja meg, s ez alapján dönt a nevelőtestület a továbbhaladásról. Ettől eltérő az az eset, amikor iskolai vizsgabizottság vagy – a tanuló kérelmére – független vizsgabizottság állapítja meg az osztályzatot. A bizonyítvány közokirat. Ez azt jelenti, hogy az ellenkező bizonyításig mindenki köteles elfogadni annak tartalmát. A bizonyítványt magyarul, illetve, ha az iskolai oktatás más nyelven is folyik, két nyelven kell kiállítani. A bizonyítvány-nyomtatványt az oktatási miniszter hagyja jóvá. E nyomtatványok előállításához és forgalmazásához szintén miniszteri engedély kell.

A törvény azt is megengedi, hogy a diák – igazgatói engedély alapján – több évfolyamot is elvégezzon egy tanévben, ilyenkor viszont a tanév végén osztályozóvizsgát kell tennie. Ez a magántanulók, illetve a nagyon tehetséges tanulók esetében jellemző.

Az általános iskola első évfolyamos kisdíákjai esetében, ha a tanuló első alkalommal nem felel meg az évfolyam követelményeinek, akkor az adott tanévet előkészítő évnél kell tekinteni, és a gyermek az első évfolyamon folytatja tanulmányait. Előkészítő évre a tanuló csak egy tanéven keresztül járhat, és csak akkor, ha tanulmányait legkésőbb hétévesen megkezdte.

Az iskolai vizsga (osztályozó-, javító-, illetve különbözeti vizsga) az iskolában vagy független vizsgabizottság előtt tehető. Utóbbit az iskolában kell kérelmezni, de a vizsga megszervezése az Oktatási Hivatal (Oktatási Hivatal) feladata. A vizsga célja lehet az osztályzat megállapítása vagy javítóvizsga letétele. Általában abban az esetben jellemző, ha a tanuló, a szülő és a pedagógus között konfliktus, illetve bizalmatlanság támad. A negyedik évfolyamtól az évfolyam megismétlésére a tanév végén kerülhet sor, három esetben. Az ismétlés kötelező, ha valamely tantárgyból elégtelen (1) minősítést kapott a tanuló. Az új tanév kezdete előtt azonban a diák javítóvizsgát tehet. Ha viszont kettőnél több elégtelen osztályzata van, csak a nevelőtestület engedélyével tehet javítóvizsgát. Kötelező évfolyamot ismételnie a tanulónak akkor is, ha az igazolt és igazolatlan mulasztásai együttesen meghaladják a jogszabályban meghatározott maximális mértéket, és a nevelőtestület nem engedélyezte számára az osztályozóvizsgát. Az évismétlés harmadik esete, ha a tanuló vagy a szülő kéri, hogy egy vagy több évfolyamot megismételhessen, akkor is, ha egyébként felsőbb évfolyamba léphetne. Ez ritkán fordul elő. Az engedély megadásáról az igazgató dönt. Ha a szülő ezt kéri, az 1–4. évfolyamon az évismétlés nem tagadható meg.

Az ezredforduló után a PISA-vizsgálatok mintájára honosodott meg az országos kompetenciamérések rendszere, mely mérések elvégzésére már törvény (az 1993. évi közoktatási törvény; 99. §) kötelezi a minisztert. 2001 óta hét alkalommal szervezték meg az Országos Kompetenciamérést, amely a

tanulók gyakorlati tudását, képességeit igyekeznek felmérni, képet adva ezzel az adott iskoláról. Először az 5. és a 9., 2003-ban a 6. és a 10., majd 2006 óta minden év májusában a 4., 6., 8., és 10. évfolyamon rendezik meg a matematikai és szövegértési képességeket vizsgáló országos, valamennyi iskola valamennyi érintett tanulója kiterjedő mérést. Az Országos Kompetenciamérés, melytől távlatilag az oktatási rendszer eredményességének fejlesztését várják, már most érezhető hatását az intézményi értékelési kultúra fejlődésében. A méréseket az oktatási miniszter a tanév rendjéről szóló rendeletében vagy más miniszteri rendeletben írja elő. A közoktatási törvény 2006-os módosításával bekerült a törvénybe egy olyan passzus, amely mind az országosan összesített adatok, mind az egyes intézmények adatainak nyilvánosságát biztosítja. 2009-ben az Oktatási Hivatal egy honlapon bárki számára elérhető módon közzétette az országos és intézményi eredményeket. A tanulók egyéni eredményei ugyanitt egy olyan kód birtokában ismerhetőek meg, amelyet csak az adott diák szülei és tanárai ismernek.

3.5. Pályaválasztási tanácsadás

A közoktatásban a pályaválasztásra való felkészítés az egész iskola, minden pedagógiai ciklus és valamennyi műveltségi terület feladata. A tantervi követelmények teljesítése azonban leginkább az Életvitel és gyakorlati ismeretek műveltségterület keretében végzett tanórai és iskolán kívüli tevékenységek összehangolásában valósul meg. A Nemzeti alaptanterv szerint ezen műveltségterület feladata a tanulók önismeretének fejlesztése, a munka világának számukra való bemutatása, illetve a fontosabb foglalkozási ágak tartalmának, követelményeinek és a hozzájuk vezető tanulási utaknak vagy alternatíváknak tevékenységek, illetve tapasztalatok alapján történő megismerése. Az Életvitel és gyakorlati ismeretek elnevezésű műveltségi terület az 1-10. évfolyamokon a teljes időkeret 5-8%-át teszi ki átlagosan. A műveltségi területen belül 12 fő témakör van, ezek egyike a pályaválasztás. A terület súlya azonban az elmúlt két évben nőtt. A 2007-ben megújított NAT-hoz kapcsolódó fejlesztés egyikeként a közoktatás minden évfolyamára kiterjedő, életpálya-építési kompetenciát fejlesztő oktatási program került kidolgozásra. Ennek alkalmazása ugyan nem kötelező, de a tananyag minden iskola számára elérhető.

Az általános iskola 7–8. évfolyamán az műveltségterület keretében órarendbe iktatott, kifejezetten pályaválasztási tanórák is segítik a 8. osztályban félévkor történő iskola- és pályaválasztást. Ezekben a tanórákon a tanulók segítséget kapnak egyéni igényeik megfogalmazására, a pályacélok kitűzésére, valamint a tanulási utak megtervezésére. Ezen túlmenően, személyes továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadás is működik minden iskolában, valamilyen formában. Többnyire a pályaválasztásért felelős tanárok, illetve a gyerekeket legjobban ismerő osztályfőnökök segítenek a továbbtanulással kapcsolatos döntések meghozatalában.

Az iskolán kívüli továbbtanulási és pályaválasztási tanácsadás az ingyenesen igénybe vehető pedagógiai szakszolgálatok körébe tartozik Magyarországon. Feladatuk a tanulók adottságainak, képességeinek, irányultságainak vizsgálata, annak eredményeképpen pedig továbbtanulási irány vagy iskolatípus ajánlása. A feladatot a szolgáltatások széles körét nyújtó önálló fővárosi pályaválasztási intézet, illetve – a megyék mintegy felében – egy-két pályaválasztással is foglalkozó szakember látja el. Ezenkívül a megyénként (a fővárosban pedig kerületenként) szervezett nevelési tanácsadók is nyújtanak eseti jelleggel – az életviteli tanácsadás keretében – továbbtanulási tanácsokat az általuk gondozott tanulási, beilleszkedési, magatartási nehézségekkel küzdő vagy éppen tehetséges fiataloknak.

3.6. Pedagógusok

A magyar felsőoktatás jelenleg nagy változáson megy keresztül az ún. bolognai folyamat keretében. (Erről lásd a felsőoktatás fejezetet.) A korábbi felsőoktatási rendszer duális jellege (azaz a főiskolák és egyetemek egymás melletti létezése) a tanárképzésben is érvényesült. Az általános iskolai tanárok

képzése két intézménytípusban történt: az 1-4. évfolyamos (ISCED 1) diákokat tanítóké az ún. tanítóképző főiskolán, az 5-8. osztályosokat (ISCED 2) tanítóké pedig ún. tanárképző főiskolán. Az alsó tagozatos tanítók minden tantárgy oktatására felkészültek, míg a felső tagozatos tanárok általában két tantárgyból szereztek képesítést. A tanulmányi idő mindkét típusú főiskolán 4 év volt. Tanárképzés folyt az egyetemeken is, ott képezték a középiskolai (ISCED 3) pedagógusokat.

A bolognai rendszerben a korábbi főiskolai és egyetemi szintű tanárképzés egységessé válik: a szakterületi alapot nyújtó első képzési ciklus eredményes zárását követően a második képzési ciklusban szerezhető tanári szakképzettség, mely képzés a közoktatás 5–12.(13.) évfolyamainak – illetve a szakképzés tanári szakképzettségnek megfelelő – nevelési, oktatási feladataira készít fel. A kétciklusú képzés tervei szerint a tanár szakokon a szakok szerkezete és szintje egységes lesz: tanári oklevelet csak a MA (*master*) ciklus elvégzésével lehet szerezni. Az első, 3 éves alapozó ciklusban az adott szak szakterülete szerinti képzés folyik. A tanári felkészítés az erre épülő, 2 éves tanári MA (*master*) fokozatot adó képzésben történik majd. A tanárképzésben a változtatás fő célja a képzés minőségének emelése: részben a képzésben résztvevőknek az egyes ciklusok szerint mind igényesebb szűrésével, részben a szerkezet-váltással együtt járó tartalmi megújítással, ami a képzés munkaerőpiaci igényekkel való összehangolása, a gyakorlattal való kapcsolatai és a kompetencia-alapú képzés stratégiája révén valósulhat meg. Alapképzés keretében csak tanító, óvodapedagógus, gyógypedagógus és szakoktató képesítések szerezhetők meg.

Jelenleg azonban az iskolákban még nagy többségben dolgoznak azok a pedagógusok, akik képesítésüket az előző, duális rendszerben szereztek.

A pedagógusok továbbképzésének területén Magyarországon a legnagyobb változást a közoktatási törvény 1996-os módosítása (1996. évi LXII. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról) jelentette, amely előírja a pedagógusok számára a továbbképzésben való részvétel kötelezettségét. (1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról; 19. § (8) bekezdés: "A pedagógus hétévenként legalább egy alkalommal – jogszabályban meghatározottak szerint – továbbképzésben vesz részt.")

A továbbképzésben való részvétel kötelezettségét – önhibájából – nem teljesítő pedagógust az intézményvezető elbocsáthatja állásából.

A 277/1997. (XII. 22.) kormányrendelet 5. §-a tartalmazza, hogy a pedagógusok milyen módon tehetnek eleget hétévenkénti továbbképzési kötelezettségüknek. E szerint hétévente 120 órai tanfolyami továbbképzésben való részvétel (ami történhet több részletben, például 4 darab 30 órás tanfolyam keretében is) mellett a kötelezettség teljesíthető pedagógus-szakovizsga letétele, újabb diploma megszerzése, valamint tudományos fokozat elérése útján, illetve – az e jogszabályban meghatározott feltételek között – külföldi továbbképzéseken való részvétellel is.

A továbbképzési kötelezettség teljesítésébe csak akkreditált pedagógus továbbképzések számíthatnak bele. Ezek listáját minden évben nyilvánosságra hozza az akkreditációval megbízott minisztériumi háttérintézmény. A továbbképzések költségeihez a pedagógust foglalkoztató iskola is hozzájárul, erre normatív támogatás is igényelhető. A továbbképzéseket az iskolának meg kell terveznie, így azok átláthatóakká és kiszámíthatóakká válnak a résztvevő pedagógusok számára, valamint ezzel biztosítani lehet, hogy az iskola a pedagógiai céljai elérését legjobban segítő tudást hatékonyan szerezhesse meg.

4. KÖZÉPISKOLAI OKTATÁS

A középfokú oktatás jogi szabályozásának alapja az Alkotmány, az 1993. évi közoktatásról szóló törvény, a szakképzésről szóló törvény (1993. évi LXXVI. törvény a szakképzésről), a szakképzési hozzájárulásról szóló törvény (2003. évi LXXXVI. törvény a szakképzési hozzájárulásról és a képzés fejlesztésének támogatásáról), továbbá ezen törvények végrehajtási rendeletei, valamint az érettségi vizsga szabályzatának kiadásáról szóló 1997. évi Kormányrendelet. E magas szintű jogszabályok fogalmazzák meg ezen oktatási szint alapelveit, intézményrendszerének sajátosságait, a tanulói és tanári jogok és kötelezettségek körét, különös tekintettel a szakképzés sajátosságaira.

A közoktatási törvény két szakaszra bontja a szóban forgó oktatási szintet: a középfokú nevelés-oktatás, valamint a szakképesítés megszerzésére felkészítő iskolai nevelés-oktatás szakaszára. Miután az iskolai évfolyamok számozása az általános iskola első évfolyamától kezdve a középiskolai tanulmányok utolsó évfolyamáig folyamatos, ezért a középfokú szakasz a kilencedik évfolyamon kezdődik, és az iskola típusától függően a tizedik, illetőleg a tizenkettedik vagy a tizenharmadik évfolyam végén fejeződik be. A négy évfolyamos képzéstől részben eltérnek a két tanítási nyelvű középiskolák, abban az esetben, ha a nyelvre felkészítő évfolyammal indítják a képzést, a nyelvi előkészítő évfolyamot indító középiskolák, illetve a szakközépiskolák, mivel az általánosan képző 4 évfolyamos szakaszt meghatározott számú szakképzési évfolyam követi. A két tanítási nyelvű középiskolában a középiskolai képzés a 13. tanévben fejeződhet be. A tizenharmadik évfolyamon fejeződhet be a nevelés és oktatás a gimnáziumban és a szakközépiskolában akkor is, ha a kilencedik évfolyamon legalább a kötelező tanórai foglalkozások negyven százalékának megfelelő időkeretben idegen nyelvből (vagy a nemzetiségi, illetve a kisebbségi nyelvből) intenzív nyelvi felkészítés folyik, továbbá az iskola a tizedik–tizenharmadik évfolyamon emelt szintű oktatás keretében felkészíti a tanulót az adott nyelvből az emelt szintű érettségi vizsga letételére (az érettségi vizsgáról részletesen alább). A nyelvi előkészítésre fel nem használt időkeret legalább huszonöt százalékát informatikai ismeretek oktatására, a fennmaradó időkeretet pedig képességfejlesztésre kell fordítani.

A 2004-ben elindított reform nyomán a középfokú nevelés-oktatás szakasza további két részre tagolódik: a kilencedik évfolyamon kezdődő és a tizedik vagy a tizenegyedik évfolyam végéig tartó, általános műveltséget megszilárdító részre, valamint a tizenegyedik vagy a tizenkettedik évfolyamon kezdődő és a tizenkettedik, illetve a tizenharmadik évfolyam végéig tartó, általános műveltséget – a tanuló érdeklődésének, adottságainak megfelelően – elmélyítő, pályaválasztást segítő részre.

A gimnázium valamennyi évfolyamán, a szakiskola 9. évfolyamán, a szakközépiskola 9–12. évfolyamán, illetve 13. évfolyamán az általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás folyik. Ebbe illeszkednek az egyes típusok speciális szabályai, így például a gimnáziumban a felsőfokú tanulmányokra való felkészítés, vagy a szakiskola tizedik évfolyamán a kötelező tanórai foglalkozások legfeljebb negyven százalékában megvalósuló szakmai alapozó elméleti és gyakorlati oktatás.

A tanulmányok folytatására való motiváció a gimnáziumban a legerőteljesebb, de a 11. évfolyamtól kezdve itt is lehetőség van a munkába állást előkészítő, illetve segítő elméleti és gyakorlati órák szervezésére.

A szakképesítés megszerzésére felkészítő szakasz a középfokú nevelés-oktatás szakasza után kezdődik, és az Országos Képzési Jegyzékben meghatározott szakképzési évfolyamon fejeződik be.

Az iskolai rendszerű szakképzésbe a tanuló több ponton kapcsolódhat be: az alapfokú iskolai végzettség megszerzése előtt vagy azt követően, a 10. évfolyam befejezése után, a középiskolai 12. évfolyam befejezése után, illetőleg az érettségi vizsgát követően.

A szakképző intézmények közül a szakiskolákban 128 848, a speciális szakiskolákban 9 809, a szakközépiskolákban 271 351 fő tanult a 2008/2009-es tanévben. Ezen intézmények szakképző

évfolyamain tanulók száma, a nappali- és felnőttoktatásban együtt: 160 409. Legnépszerűbb szakmaterületek: szálloda/étterem/vendéglátás, építőipar és építőmérnöki munka, nagy és kiskereskedelem, mechanika és fémmunka, management és igazgatás valamint a gépjárművek, hajók, légi járművek ipara.

A szakképzésben 567 szakmát oktattak a 2008/2009. tanévben. Szakiskolákban 276, speciális szakiskolákban 82, szakközépiskolában 338 szakmában szerezhettek ismereteket a tanulók.

A nyolc évfolyamos alapfokú és alsó középfokú oktatásszerkezettől elütő szerkezeti, szervezeti megoldások között a leggyakoribb az úgynevezett szerkezetváltó (6 és 8 évfolyamos) gimnázium mint intézménytípus, amely az alsó középfok (ISCED 2) egy részét vagy egészét is magában foglalja. A nevelés és oktatás a hat évfolyamos gimnáziumban a hetedik, a nyolc évfolyamos gimnáziumban az ötödik évfolyamon kezdődik, és mindkét típusban a tizenkettedik évfolyamon fejeződik be. Fontos kiemelni, hogy a hat vagy nyolc évfolyamos gimnáziumban a kilencedik évfolyamig az alapfokú nevelés-oktatás követelményeit kell teljesíteni.

A középfokú oktatás területén szaporodnak a többcélú intézmények. A szakiskolák többsége szakközépiskolával együtt működik, s némelyik iskola gimnáziumi osztályt is indít. Ez a folyamat a többcélú intézmények térhódításával az elmúlt időszakban tovább folytatódott: egyre több a számos tagintézményt magában foglaló, számos esetben általános és középiskolai oktatást is nyújtó intézmény együttes.

2008/2009-ban az előző tanévhez képest a középfokú nappali rendszerű oktatásban résztvevők száma eltérő módon változott. A szakiskolák tanulólétszáma 0,5 százalékkal nőtt. A speciális szakiskolák létszám alig változott (0,1%-ot nőtt), a szakközépiskolai 1999/2000 óta tartó lassú csökkenés 2002/2003-ben megfordult, majd 2004/2005-ben ismét csökkenni kezdett, az utolsó évben csökkent (2,3%-ot). Míg 1990/91-ben a középfokú oktatásban résztvevő tanulók 44%-a szakiskolában (szakmunkásképzőben) tanult, 2008/2009-ban arányuk 23,3%. Az általános képzést nyújtó és a felsőfokú tanulmányokra eredményesebben felkészítő gimnáziumok részaránya 24%-ról 35,5%-ra emelkedett. A legnépszerűbb intézménytípusba, a szakközépiskolába járó tanulók aránya 33%-ról 41,2%-ra ugrott.

4.1. Belépés

A középiskolai tanulmányok tekintetében a jogszabályok biztosítják a szabad iskolaválasztást minden tanköteles tanuló számára. A mód azonban, ahogyan egy diák a középiskolába felvételt nyerhet, gyakran a felvételi vizsga, amelynek szabályozása az elmúlt évtizedben többször is napirenden volt. A kilencvenes évek elején a középiskolába jelentkezőknek csak egy kisebb része tett felvételi vizsgát: azok, akik valamilyen speciális képzési programot választottak. A hat- és nyolcosztályos gimnáziumok terjedésével a középiskolába való bejutás több időpontban is lehetségessé vált: 10, 12 és 14 éves korban. Az iskolák között erős versenyhelyzet alakult ki; egyes intézményekben olyan nagyarányú lett a túljelentkezés, hogy mindenképpen szükség volt valamilyen szelekcióra. Ezt az iskolák saját hatáskörükben kidolgozott felvételi vizsgákkal oldották meg.

Ahány iskola, közel annyiféle felvételi vizsga – nagyjából ez a helyzet állt elő a kilencvenes évek végére. Mivel azonban a legtöbb diák nemcsak egy iskolába ad be jelentkezést, egy meglehetősen kaotikus helyzet állt elő a továbbtanuláskor. Ezt mérlegelve, az 1999/2000-es tanévben a hat- és nyolcosztályos gimnáziumok körében bevezették a központi felvételi vizsgát, elsősorban azzal a céllal, hogy a diákokat tehermentesítsék a több iskolában történő, eltérő felvételik terhe alól. Az egységes írásbeli vizsga tartalmát és formáját az Oktatási Minisztérium szabta meg. A matematikai és szövegértési teszt elkészítésekor azt az elvet igyekeztek érvényesíteni, hogy a diákok eredménye a lehető legkevésbé függjön szociokulturális háttérüktől, sokkal inkább azt mutassa meg az eredmény, milyen „tanulási potenciál” rejlik az adott tanulóban. A felvételiztetés rendszerében további

szigorítások is történtek. A 2002/2003-as tanévtől kezdődően a hat- és nyolcosztályos gimnáziumok csak akkor szervezhetek felvételi vizsgát, ha legalább másfélszeres volt a túljelentkezés (az előző három év átlagában). 2009-től megszűnt a szóbeli vizsga lehetősége, így jelenleg a szerkezetváltó gimnáziumok közül azok, ahol nem magas a túljelentkezés, csak a jelentkezők általános iskolai eredményei alapján rangsorolhatnak. Ahol nagy a túljelentkezés, ott az általános iskolai eredmények mellett a központi írásbeli vizsgán való részvételt is előírhatják a tanulóknak.

Közben a kilencedik évfolyamra beiskolázó, hagyományos középiskolák körében is egyre elterjedtebbé vált a felvételi vizsgáztatás. Itt is megjelent a központilag szervezett írásbeli vizsga, amely azonban csak egy lehetőség volt az iskolák számára, nem pedig a felvételi eljárás kötelező része. A középiskoláknak csak mintegy harmada írta elő ezt a tesztet a felvételizőinek, jelentősebb részük a központi írásbeli mellett vagy helyett saját felvételi vizsgát szervezett. Ebben jelentett változást a 2009-től érvényes szabályozás, megszüntetve a helyi írásbeli vizsga lehetőségét. A felvételi rangsor a kilencedikbe jelentkezőknél három elemből tevődhet össze: központi írásbeli, általános iskolából hozott pontok, szóbeli meghallgatás. A komponenseket az iskola tetszőlegesen kombinálhatja, bármelyiket elhagyhatja, de lehetősége van arra is, hogy a felvételi eljárásában mindháromat szerepeltesse.

Az esélyegyenlőség megvalósítását és a tankötelezettség teljesíthetőségét szolgálja a kötelező felvételt biztosító iskola garantálása. Új szabály, hogy ez az iskola a felvételt nem kötheti felvételi követelmény teljesítéséhez. Ha ugyanazon intézményben részesül a tanuló általános iskolai és középiskolai oktatásban, akkor továbbhaladása nem köthető felvételi vizsgához, s a gyermek az iskola pedagógiai programja szerint haladhat tovább a középfokú oktatás megfelelő intézménytípusába.

A nappali rendszerű szakiskolai oktatás keretében megszervezett felzárkóztató oktatásban azok a 16-22 éves tanulók vehetnek részt, akik nem fejezték be az általános iskola nyolcadik évfolyamát tizenhatodik életévük betöltéséig. A program egy-egy adott korosztály különösen hátrányos helyzetű kb.5-6%-ának nyújthat felzárkózási lehetőséget és segítheti az esélyegyenlőség gyakorlati érvényesülését.

A felzárkóztató oktatás keretében általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás, pályaorientáció, szakmai előkészítő ismeretek oktatása és szakmai alapozó oktatás folyik, elméleti és gyakorlati tanórai foglalkozások keretében.

A tanulók a felzárkóztató oktatás eredményes befejezése után a szakiskola első szakképzési évfolyamába léphetnek, ahol különböző szakképesítéseket sajátíthatnak el.

Ha a szakiskola vagy a szakközépiskola olyan szakképesítés megszerzésére készít fel, amelyhez egészségügyi és/vagy pályaalkalmassági követelményeknek kell megfelelni, az első szakképzési évfolyamra való felvételnél, átvételnél, illetőleg a továbbhaladásnál az egészségügyi és a pályaalkalmasságra vonatkozó szakvéleményt figyelembe kell venni. A felvételi vizsgától és az egyéb speciális feltételektől függetlenül a középiskolai tanulmányok megkezdésének természetes feltétele az általános iskola megfelelő osztályainak elvégzése.

4.2. Idő- és csoportszervezés

Az iskoláknak a munkát a tanév keretei között kell megszervezniük. Ennek elegendőnek kell lennie egy évfolyam követelményeinek elsajátításához. A tanév első és utolsó tanítási napját mindig miniszteri rendelet határozza meg. Általános szabály, hogy az iskolában a tanítási év minden év szeptemberének első munkanapján kezdődik, és minden év június 15-én, illetve, ha ez a nap nem munkanap, a június 15-ét megelőző munkanapon fejeződik be. Szintén a rendelet rögzíti a tényleges tanítási napok számát, valamint meghatározza, hogy a tanév folyamán a nevelőtestület pedagógiai

célokra öt tanítás nélküli munkanapot használhat fel, melyek közül egy nap programjáról a diákönkormányzat dönthet.

A tanulóknak egy tanítási évben legalább három alkalommal – két esetben minimum hat, egy esetben legkevesebb négy összefüggő nappól álló – tanítási szünetet kell biztosítani. Miniszteri rendelet jelöli ki az őszi, a téli és a tavaszi szünet időpontjait is. Az iskola ezektől a megadott feltételek betartásával eltérhet, de a tanév kezdő-, illetve befejező napját nem módosíthatja.

Központi előírás, hogy az iskolában a tanítási év ötnapos tanítási hetekből áll. A szombat és a vasárnap tanítás nélküli pihenőnap. Tanítás nélküli pihenőnap jár a tanulónak a munkaszüneti napokon is. A tanítási év utolsó napját követően legalább harminc összefüggő nappól álló nyári szünetet kell biztosítani. Iskolai szünet és nyári szünet idején is nyitva van az iskola hétköznaponként, ekkor adminisztratív célú ügyeleti munkarend a jellemző. Az iskolaszék és a diákönkormányzat kérelmére, a fenntartó egyetértésével, a tanítási hetek – a szombat igénybevételével – hat tanítási nappal is megszervezhetők. A fenntartó egyetértésével az iskola igazgatója szintén elrendelheti a hat tanítási nappól álló tanítási hét megszervezését. Ebben az esetben pihenőnapon is nyitva áll az iskola. Ez a megoldás meglehetősen ritka, csak néhány (főként egyházi) bentlakásos középiskolában alkalmazzák, illetve ez a lehetőség adhat módot az iskola fenntartójának arra, hogy a nagyobb épület-felújítási munkákat egy meghosszabbított nyári szünetben el tudja végeztetni.

A tanulók heti, illetve napi időbeosztásáról az előírások alapján az iskola vezetése dönt. Ezt tükrözi a heti, illetve napi órarend. Ez a beosztás mindig egy tanévre szól. Összeállításakor figyelembe kell venni, hogy az elméleti tanítási órák hossza általában 45 perc, az iskola azonban rövidebb, illetve hosszabb (maximum 60 perces) tanítási órákat is szervezhet. A tanítási órák és a tanórán kívüli foglalkozások között – a tanulók részére – szünetet kell tartani.

A szakképzésben a gyakorlati képzést folyamatosan, 60 perces órákkal kell megszervezni. A tanulói munkarend igazodik a gyakorlati képzést szervező munkarendjéhez. A szakképzési törvény a tanuló védelmében azonban korlátokat is felállít, például nem lehet gyakorlati képzést tartani elméleti oktatási napon vagy a szakmai vizsga napján. Fiatalkorú tanuló esetében a képzési idő a napi hét, nagykorú tanuló esetén a napi nyolc órát nem haladhatja meg. Ha a napi gyakorlati képzési idő a négy és fél órát meghaladja, a tanuló részére minimum 30 perc megszakitás nélküli szünetet kell biztosítani.

A szakképzésben a gyakorlati képzésen részt vevő, tanuló szerződéssel rendelkező tanulónak tanévenként legalább 30 nap oktatási szünetet kell biztosítani, ami további 5 nappal nő, ha a tanuló még nem múlt el 19 éves. A szakmai vizsga előtt, felkészülés céljából, minimum 10 nap felkészülési időt kell a tanulónak biztosítani.

A középfokú oktatás tehát jellemzően ötnapos munkahétben szerveződik, az iskolák jelentős részében délelőtt (általában 8 és 14 óra között). A tanulók heti óraszámja kötelező és nem kötelező (választható) tanórai foglalkozásokból tevődik össze. Az előbbieket száma nem haladhatja meg a kilencedik és a tizedik évfolyamon a napi öt vagy hat (heti átlagban öt és fél), középiskolában a tizenegyedik évfolyamtól a napi hat tanítási órát. A szakképzési évfolyamon a kötelező szakmai elméleti tanítási órák száma nem lehet több napi hét tanóránál, továbbá egy tanítási napon a szakmai elméleti és szakmai gyakorlati tanítási órák száma nem lehet több nyolc tanóránál. A tanulók érdeklődése és igényei szerint megszervezett nem kötelező tanórai foglalkozások célja elsősorban a felzárkóztatás, a fejlesztés, a tehetséggondozás, valamint a konzultáció. Ezek heti időkerete a kötelező órák 45%-a a 9–10. évfolyamon, 60%-a a 11–13., illetve 5%-a a szakképzési évfolyamokon. Az igazgató szükség esetén – a fenntartó egyetértésével – ennél nagyobb időkeretet is megállapíthat. További többletórát vehetők igénybe a nemzeti, etnikai kisebbségi iskolai nevelésben, valamint sajátos nevelési igényű tanulók oktatása esetén. Az iskola egyéb, tanórán kívüli foglalkozásokat (szakkör, önképzőkör, sportkör, énekkar stb.) is szervezhet a tanulók igényei, érdeklődése, valamint saját pedagógiai programja alapján. Ide sorolható az iskola által biztosított tanulószobai foglalkozás,

amely – a szülők igényei szerint – a tanórán kívüli felkészülésre ad szervezett módon lehetőséget. Erre a célra a kilencedik–tizedik évfolyamon napi két óra áll rendelkezésre.

A szünetek időtartamát, valamint a tanórák és a tanórán kívüli foglalkozások rendjét az iskola határozza meg és rögzíti belső szabályzataiban (pl. házirend), így az egyes iskolák gyakorlata eltérhet a fent leírt általános mintától.

A közoktatási törvény tartalmazza a maximális és az ajánlott osztály- és csoportlétszámokat. A kettő közül a maximális létszám a fontosabb, mert ez csak a törvényben meghatározott szűk körben léphető át. Az ezt megszegő intézményvezetők ellen pénzbírság szabható ki. Az iskola határozza meg, hogy a kötelező és a nem kötelező tanórák hány százalékát használja fel osztálybontás alkalmazásával, s milyen tanórákhoz. Általában a nyelvi órák, a számítástechnikai órák és a testnevelés esetében a leggyakoribb a csoportbontás.

4.3. Tanterv

Az ehhez a fejezethez tartozó információk a 3.3. fejezetben leírtakkal mindenben megegyeznek. A szakképző évfolyamok tartalmi szabályozásáról az 5.3. fejezet tájékoztat.

4.4. Értékelés, előrehaladás és bizonyítvány

Az oktatási rendszer értékelése egyrészt a nemzetközi gyakorlatban meghonosodott indikátorok alkalmazásával, nemzetközi mérésekben való részvétellel történik. Magyarország 1996-tól delegál tagokat az OECD – indikátorfejlesztéssel, adatgyűjtéssel, illetve alkalmanként nemzetközi kutatások koncipiálásával és koordinálásával foglalkozó – INES munkacsoportjaiba, s már 1969-től bekapcsolódott a nemzetközi mérésekbe, így például az IEA-, TIMSS-, PIRLS- és PISA-vizsgálatokba. Jelentős szakmai és közérdeklődést váltottak ki a PISA-vizsgálatok azon eredményei, melyek szerint a 15 éves magyar tanulók teljesítménye, elsősorban az olvasás-szövegértés területén, elmarad a nemzetközi átlagtól, s a szelektív felső középfokú beiskolázás miatt a szakiskolások teljesítménye 20%-kal elmarad a szakközépiskolába járók, illetve 27%-kal a gimnáziumi diákok teljesítményétől. A magyar iskolarendszer teljesítménye a harmadik PISA-mérés eredményei alapján érdemben nem változott az elmúlt 3 évben: a diákok teljesítménye a természetismeret területén átlagos, míg az olvasás-szövegértés és a matematika területén kevéssel elmarad attól. Az ezredforduló után a PISA-felmérés mintájára honosodott meg az országos kompetenciamérések rendszere, amelyről az előző fejezetben szóltunk.

Az iskolai, tanórai értékelés módja lényegében az általános iskola felső tagozatának gyakorlatát követi.

Az 1993. évi közoktatási törvény kimondja, hogy a tanulók teljesítményét rendszeresen érdemjeggyel kell értékelni, és deklarálni a szülők azon jogát, hogy gyermekeik fejlődéséről, magaviseletéről, illetve tanulmányi előmeneteléről rendszeresen részletes és érdemi tájékoztatást kapjanak. Erre való tekintettel, továbbá a tanulók motiválása érdekében a pedagógusok többsége naponta él a formatív értékelés eszközeivel. Az értékelési eszközök megválasztása az iskola helyi tantervében rögzített keretek között az egyes pedagógusok joga. Erre vonatkozóan nincsen semmiféle központi előírás. A formatív értékelés legkedveltebb eszközei a tanulói feleletek, a rövid idejű (5–20 perces) dolgozatok íratása, valamint az írásbeli házi feladatok ellenőrzése. A szummatív értékelés eszközei a nagyobb tananyagrészek végén íratott, úgynevezett témazáró dolgozatok; a szintén több óra anyagáról számot adó beszámolók; az önálló megfigyeléseken, kísérleteken és anyaggyűjtésen alapuló írásos munkák vagy előadások; illetve ritkábban, elsősorban az alternatív iskolákban, az évenkénti vagy gyakoribb belső vizsgák; valamint a – főként a gimnáziumok egy részében elterjedt – 10. osztály végi belső vizsga (kisérettségi).

A pedagógusok többsége ugyanazt az ötfokú skálát használja a formatív és a szummatív értékeléshez, s ebből is adódik, hogy a kétféle értékelés keveredik, olykor átláthatatlanná válik a szülők és a gyerekek számára egyaránt. Az érdemjegyek és osztályzatok a tudás értékelésénél a következők: jeles (5), jó (4), közepes (3), elégséges (2), illetve elégtelen (1). A magatartás/szorgalom minősítésére négyfokú skála szolgál: példás (5), jó (4), változó (3) és rossz/hanyag (2). Az érdemjegyek a gyerekek alapadatait tartalmazó osztálynaplóban kerülnek dokumentálásra. A középfokú oktatási intézményekben a formatív értékelésnél az érdemjegyek mellett használatos a teljesítmény százalékos és szöveges értékelése is.

A középfokú oktatást szabályozó joganyagban kétféle vizsga szerepelt, az alapképzési vizsga (a 10. évfolyam elvégzése után) és az érettségi vizsga (a 12. évfolyam elvégzése után). Az alapképzési vizsga azonban korábban csak fakultatív módon és néhány iskolában folyt, kötelezővé 2008-tól vált volna, de 2006-ban kikerült a tartalmi szabályozás rendszeréből.

A középiskola kimeneti vizsgája gimnáziumokban és szakközépiskolákban az érettségi vizsga (érettségi vizsga). 2005-ben, hosszú (közel egy évtizedes) előkészítés után vezették be az új, kétszintű érettségi vizsga rendszerét. Az új rendszerben a tanulók maguk választhatják meg, hogy emelt vagy középszinten kívánják érettségi vizsgát tenni az egyes tantárgyakból, s a középszinten is jóval erőteljesebben érvényesül a standardizáció a korábbi gyakorlathoz képest. Az emelt szintű érettségi vizsga külső vizsga, de mind a közép-, mind az emeltszintű érettségi lehet felvételi vizsga az egyes intézmények követelményrendszerétől függően. Ezzel kiváltja a sokak által bírált egyetemifőiskolai felvételi rendszert. Az emelt szintű vizsgát az iskoláktól független állami vizsgabizottságok bonyolítják le. A középszintű vizsgákat továbbra is az iskolák bonyolítják, ám mind a feladatok, mind a javítókulcsok standardizációja a korábbinál jóval nagyobb objektivitást biztosít e vizsgatípus esetében is. A középszintű érettségi vizsga a tartalmi követelményekben és jellegében is különbözik a 2005 előtti érettségi vizsgától, szervezése és lebonyolítása viszont alapvetően megegyezik az előző vizsgáéval. A vizsgázók saját iskolájukban oldják meg az írásbeli feladatokat minden vizsgatárgyból az előre kijelölt napokon, majd ugyanott az iskola tanáraiból és egy, az iskolában nem tanító elnökből álló érettségi vizsgabizottság előtt tesznek szóbeli vizsgát. Az eddigiektől eltérően szinte minden tantárgyból van írásbeli és szóbeli vizsga is. Az írásbeli feladatlap és az értékelési útmutató az összes tárgyból központilag készül, a javítás és az értékelés azonban az iskola feladata.

Amennyiben a tanuló az érettségi bizonyítványt megszerezte, e dokumentum felsőoktatási intézménybe való felvételre, szakképzésbe való bekapcsolódásra, munkakör betöltésére és tevékenység folytatására jogosít.

A szakmai tanulmányok végén szakmai vizsgát lehet tenni. Ez a vizsga is állami vizsga, melyet független szakmai testület, a vizsgabizottság előtt kell letenni a szakmai vizsgaszabályzat betartásával. Szakképesítést igazoló bizonyítványt az kaphat, aki a szakmai vizsgán teljesítette a szakmai és vizsgakövetelményeket. Aki egy szakmai követelménymodulhoz kapcsolódó vizsgarészt teljesít, az rész-szakképesítést szerezhet.

A szakképesítést igazoló bizonyítvány is közokirat, s az előállítás és forgalmazása szintén miniszteri engedélyhez kötött. A bizonyítványt a szakmai vizsgabizottság adja ki. E dokumentum munkakör betöltésére, illetve tevékenység folytatására jogosít.

A középfokú oktatás kimeneti szabályozása szempontjából fontos fejlemény az Európai Képesítési Keretrendszer (a továbbiakban: EKRR) megjelenése. Az EU-tagállamok kormányfőinek kezdeményezésére az Európai Bizottság által kidolgozott tervezetet – melynek leglényegesebb funkciója a különböző nemzeti és ágazati képesítési rendszerek és képesítési keretrendszerek közötti átjárhatóság biztosítása – 2006. szeptember 5-én fogadta el az Európai Bizottság. A dokumentum legfontosabb célja, hogy az egyes oktatási szinteken és ágakban megszerezhető képesítéseket konkrét tanulási eredmények formájában határozza meg. A tanulási eredmények ebben az

értelmezésben azon ismeretek, készségek, képességek és kompetenciák, amelyeket az egyén a tanulási folyamat végére elsajátít. Az elkövetkező időszak fontos feladata lesz a középfokú oktatás intézménytípusainak kimeneti szintjei és az EKKR-szintek összehangolása révén egy országos képzési keretrendszer megalkotása.

4.5. Pályaválasztási tanácsadás

A pálya-tanácsadási szolgáltatási formák tekintetében jelentős különbségek mutatkoznak a felső középfokú programtípusok között. A gimnáziumokban az átlagosnál gyakoribb az egyéni tanácsadás és a felsőfokú továbbtanuláshoz kapcsolódó szolgáltatások nyújtása (felsőfokú intézmények meglátogatása, felsőfokú intézmények képviselőinek meghívása), amelyek mellett az osztályfőnöki órák keretében megtartott pályaorientációs tanórák is segítik a továbbtanulási irány kialakítását, az iskola- és pályaválasztást. A szakközépiskolákban és a szakiskolákban az iskolába lépéstől az oktatási folyamatba építve heti több órában valósul meg pályaorientáció, illetve a különböző szakmák bemutatása és a szakmaválasztás elősegítése. A szakközépiskolák az informális tanácsadásban kínálnak többet, mint a másik két képzési program, és segítenek a tanulóknak a személyes tapasztalatok megszerzésében mind a munkaerőpiac, mind a felsőoktatás vonatkozásában (látogatások szervezése különböző típusú munkaadókhoz, valamint munkaadók, illetve felsőoktatási intézmények képviselőinek meghívása). A szakiskolák a tantervbe épített tanácsadás, a pályaorientációs foglalkozások (heti 8 tanóra) útján nyújtanak ilyen irányú segítséget tanulóik számára.

A fentiekén túlmenően egyéni továbbképzési és pályairányítási tanácsadás is működik minden iskolában, valamilyen formában. Többnyire a pályaválasztásért felelős tanárok, illetve a gyerekeket legjobban ismerő osztályfőnökök segítenek a szakma- és munkahelyválasztásban, illetve a továbbtanulással kapcsolatos döntések meghozatalában.

A magyarországi felsőoktatási intézmények mindegyike működtet olyan irodát, amely ingyenesen segít a pályaválasztásban, a felsőoktatásba belépni szándékozók eligazodását és támogatását tekinti feladatának.

A felsőoktatási továbbtanulással kapcsolatos összes információ elérhető ingyenesen az interneten is, illetve lehetőség van arra, hogy a felvételi jelentkezéssel kapcsolatos ügyintézés is a világhálón keresztül bonyolítsák le a jelentkezők.

A munkaügyi szolgáltatórendszer részeként minden megyében működnek Foglalkozási Információs Tanácsadó Irodák (Foglalkozási Információs Tanácsadó Iroda), melyek professzionális szolgáltatásait egyre növekvő arányban veszik igénybe a fiatalok, így a középiskolások is. Az irodákban kiterjedt módon alkalmazzák a pályaválasztást, pályatervezést segítő szoftvereket (*Blueprint*, *Real Game*, *Choices*). Léteznek továbbá nonprofit szolgáltatók, melyek honlapjai információkat, adatbázisokhoz való hozzáférést és, esetenként, szolgáltatásokat is tartalmaznak a középfokú képzés után továbbtanulni, illetve munkát vállalni szándékozó fiataloknak egyaránt.

További részletek a pályaválasztással, orientációval kapcsolatban a középiskolai oktatást is érintően a 3.5. fejezetben olvashatók.

4.6. Pedagógusok, gyakorlati oktatók

A magyar felsőoktatásban egyetemek és főiskolák, illetve egyetemi és főiskolai szintű szakok egymás mellett, egymással párhuzamosan léteznek. Az átjárhatóság közöttük esetleges, és korábban ez az út is egyirányú volt: a főiskolai szintű szakképzettséggel rendelkezőknek lehetőségük volt egyetemi szintű tanulmányok elvégzésére, de az egyetemi szintű szakra felvettek nem léphettek ki menet közben főiskolai szintű oklevéllel.

Az úgynevezett bolognai folyamat révén azonban a korábbi főiskolai és egyetemi szintű tanárképzés is egységessé válik: a szakterületi alapozást nyújtó első képzési ciklus eredményes zárását követően a második képzési ciklusban szerezhető tanári szakképzettség, mely képzés a közoktatás 5–12.(13.) évfolyamainak – illetve a szakképzés tanári szakképzettségnek megfelelő – nevelési, oktatási feladataira készíti fel. A kétciklusú képzés tervei szerint a tanár szakokon a szakok szerkezete és szintje egységes lesz: tanári oklevelet csak a MA (*master*) ciklus elvégzésével lehet szerezni. Az első, 3 éves alapozó ciklusban az adott szak szakterülete szerinti képzés folyik. A tanári felkészítés az erre épülő, 2 éves tanári MA (*master*) fokozatot adó képzésben történik majd. A tanárképzésben a változtatás fő célja a képzés minőségének emelése: részben a képzésben résztvevőknek az egyes ciklusok szerint mind igényesebb szűrésével, részben a szerkezet-váltással együtt járó tartalmi megújítással, ami a képzés munkaerőpiaci igényekkel való összehangolása, a gyakorlattal való kapcsolatai és a kompetencia-alapú képzés stratégiája révén valósulhat meg. A tanárképzés megy át a legjelentősebb változáson a magyar felsőoktatás bolognai átalakítása során.

Jelenleg azonban az iskolákban még nagy többségben vannak azok a pedagógusok, akik képesítésüket az előző, duális rendszerben szerezték. A középfokú oktatásban a közismereti oktatás általános műveltséget nyújtó tantárgyait a közismereti tanárképzésben szakképzettséget szerzett tanárok oktatják, míg a szakközépiskolákban és szakiskolákban a szakmai orientációt, valamint az elméleti és gyakorlati szakmai alapozó oktatás, továbbá a szakképzés tantárgyait a szakmai tanárképzésben szakképzettséget szerzett tanárok és, mellettük, szakoktatók látják el. A művészeti tárgyak, a testnevelés (együtt: készségtárgyak), illetve az idegen nyelvek oktatását szintén a szakrendszerű oktatásra képzett, egyetemi vagy főiskolai szintű szakképzettséggel rendelkező tanárok látják el. A készségtárgyakat és az idegen nyelvet azonban a főiskolai szinten végzett tanárok a középfokú oktatásban is oktathatják.

A tanári munka minőségének növekedését nem elég csak a tanárképzés megújításától várni, hiszen a pályán ma sok olyan pedagógus van, akik korábban végeztek, de akár még évtizedekig dolgoznak majd az iskolákban. Ezért különösen fontos a továbbképzés kérdése is a pedagógusok esetében. Erről részletesen lásd a 3.6 fejezetben leírtakat, minthogy az általános iskolai és a középiskolai tanárok továbbképzésére vonatkozó szabályok teljesen azonosak.

5. POSZTSZEKUNDER, NEM FELSŐFOKÚ OKTATÁS

Két önálló képzési program sorolható ebbe a kategóriába, amelyek elsősorban státuszukban különböznek, a tényleges képzési gyakorlat nagyfokú hasonlóságot mutat.

1) Az első az érettségi utáni szakképzés. A programban résztvevők ISCED 4C szintű, az Országos Képzési Jegyzékben (OKJ) szereplő szakképesítéseket szerezhettek.

A képzést az 1993-as Szakképzési törvény illetve annak későbbi módosításai szabályozzák.

Mivel a törvény értelmében 16 éves kor alatt nem folytatható szakképzés, a szakközépiskolák 9-12. évfolyamán (upper secondary level) csak úgynevezett szakmai előkészítő/alapozó képzés folyhat. Az Országos Képzési Jegyzékben (OKJ) szereplő ISCED 4C szintű szakképesítést csak a 13. évfolyamtól kezdődő képzési programokban lehet megszerezni. A képzés hossza, azaz hogy az adott szakképzés a középiskola befejezését követő 1 vagy 2, vagy több éves program, a választott szakmától függ.

Ezen a területen változást jelent, hogy 2010-től a szakiskolának a kilencedik-tizedik és az adott szakképesítés megszerzéséhez szükséges szakképzési évfolyama van. A kilencedik-tizedik évfolyamon az általános műveltséget megalapozó nevelés-oktatás, továbbá a kötelező óra legfeljebb ötven százalékában pályorientáció, gyakorlati oktatás, szakmai alapozó elméleti és gyakorlati oktatás folyik. (2009. évi XLIX. törvény a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény módosításáról)

A képzés, a szakmai gyakorlati képzés, illetve az értékelés formája alapvetően nem különbözik a szakmai képzés általános gyakorlatától (amelyet a szakképzési törvény, illetve az egyes kvalifikációkra vonatkozó, az illetékes tárcák által jogszabályként közzétett szakmai és vizsgakövetelmények határoznak meg).

2) A második képzési forma elnevezése kezdetben akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzés volt, majd 2001 után felsőfokú szakképzés (magyarul rövidítve FSZ) lett. Ez a képzési program egyszerre része a középfokú szakképzésnek és a felsőoktatásnak. Egyfajta "híd" a két szint között, mivel nem ad felsőfokú végzettséget.

Szint szerinti besorolása azonban a magyar szakirodalomban nem teljesen egységes, a hivatalos statisztikai besorolás az ISCED 5B fokozathoz, a felsőoktatáshoz sorolja.

E képzési program bevezetését az Országgyűlés 1996-ban fogadta el. A jogi alapot az 1993. évi felsőoktatásról szóló törvény módosítása, illetve a 2005-ös felsőoktatási törvény, valamint a képzések alapítására és indítására vonatkozó 45/1997. (III. 12.) számú kormányrendelet adta meg.

Az érettségire épülő, tipikusan két éves időtartamú képzés során a résztvevők az Országos Képzési Jegyzékben (OKJ) szereplő olyan szakképzettséget szereznek, amely képessé teszi őket a munkaerő-piaci elhelyezkedésre, de lehetővé teszi továbbtanulásukat is a felsőoktatás valamelyik alapszakán (*Bachelor*, BA vagy Bsc). A szakirányú képzést nyújtó felsőoktatási intézményekben az FSZ programban való részvétel kreditpontok formájában beszámítható a további tanulmányok során.

A képzési forma az 1998/1999-es tanévben indult először. A hallgatólétszám 2000-ben a felsőoktatási hallgatók létszámához viszonyítva 2%-ot képviselt. Ez az arány 2008/2009-ben 13-14% körül mozgott, de a jelentős növekedés ellenére a jelentkezők száma nem éri el a rendelkezésre álló, államilag finanszírozott férőhelyek számát.

A 2008/2009-es tanévben a hallgatók száma 15.677 fő volt, a nők aránya 65,7%.

A programok elsősorban a gazdasági és műszaki területet érintik. Jelenleg mintegy 70 szakmai képzés szerezhető (ténylegesen azonban 2007-ben csak 58 szakmában folyt képzés).

A jogi szabályozásból adódóan a résztvevők 18 év felettek. A résztvevők döntő többsége olyan fiatal, aki nem került be az érettségi után a felsőoktatásba, de a tendencia változik, évről évre nő az idősebb diákok száma. 2001-ben egy kérdőíves adatfelvétel során a megkérdezettek 60%-a, két évvel később pedig a fele nyilatkozott úgy, hogy továbbtanulási céllal választotta az FSZ képzést, a ténylegesen továbbtanulók aránya azonban alacsony, illetve sokan később, munka mellett tanulnak tovább ⁽²⁾.

Az FSZ képzésben résztvevő hallgatók számára – az eredeti törekvésektől némileg eltérően – ez a program a felsőoktatásba való bejutás egyik alternatívájaként működik. Az állami finanszírozás szinte teljes körű, az alacsony felvételi pontszámok miatt könnyű a bejutás. A rendszer a diákok számára igen kedvező, mivel a felsőfokú szakképzés megszerzése után a hallgatót még megilleti az ingyenes tanulás joga, így továbbmehet állami finanszírozású felsőoktatási alapszakra.

Az FSZ képzés alternatív módon kétféle jogviszonyt eredményezhet. Ha a képzést felsőoktatási intézmény végzi, a résztvevő hallgatói jogviszonyban tanul. Azonban ha a képzést egy felsőoktatási intézménnyel történt megállapodás alapján szakközépiskola végzi, a képzésben résztvevők tanulói jogviszonyba kerülnek. Ez utóbbi esetben a két intézmény közötti megállapodásban foglaltak határozzák meg a szakközépiskola fizetési kötelezettségét. Ez a kötelezettség – a felsőoktatási intézmény közreműködése szerint – különböző lehet (tanári díj, vizsgadíj, utazási költség, tananyagvásárlás, nyomtatvány, adminisztrációs díj stb.), és összegét általában a normatíva 5 és 20%-a között határozzák meg.

Magyarországon az első szakképesítés megszerzésének költségeit az állami költségvetés fedezi, valamint a gyakorlati oktatásban résztvevő cégek befizetési kötelezettségeiből, és pályázati lehetőségekből finanszírozzák. A költségvetésből a szakmai képzést végző iskolák ún. normatívát kapnak. A második szakképesítés megszerzéséért 2005 óta térítési díjat kell fizetni (kivéve a halmozottan hátrányos helyzetű tanulókat).

Amennyiben a közoktatási intézmény hallgatói jogviszonyban lévő diákokat tanít (részben vagy egészben kihelyezett képzésként), akkor a felsőoktatási intézmény fizet a közoktatási intézménynek az igénybe vett szolgáltatásokért (teremdíj, tanári díj, szervezési, adminisztrációs költség).

A két, eltérő státuszban (sokszor akár egymás mellett) tanuló diákok normatív támogatása közeledett egymáshoz, és a diákhitelt a tanulói jogviszonyban állók is igénybe vehetik.

Kezdetben a hallgatói jogviszonyban tanulók aránya volt magasabb, mára a tanulói és hallgatói jogviszonyban résztvevők aránya közel megegyező.

2008 szeptemberében 15 olyan együttműködési hálózat működött, amelyet több mint tíz szakközépiskola és egy felsőoktatási intézmény alkotott.

Az FSZ képzések alapítására (új képzéseknek a 2006-ban megújított OKJ-be történő felvételére) javaslatot tenni kizárólag felsőoktatási intézmény jogosult. Az OKJ-ben szereplő képzések indítására jogosultak a szakképző iskolák is, amennyiben ehhez valamely felsőoktatási intézménnyel megállapodást kötnek. A két intézmény közötti „Együttműködési megállapodás” szükséges (minimális) tartalmát jogszabály (kormányrendelet) írja elő, melynek betartását az Oktatási Hivatal a regisztráció alkalmával ellenőrzi.

A szakmai kamarák mindkét képzési formában szerepet kapnak. Új szakma OKJ-be történő felvételéhez az illetékes szakmai kamara ajánlása is szükséges. A szakmai vizsgán (OKJ vizsga) a kamara képviselője a független vizsgabizottságban társelnökként vesz részt. Az OKJ-ben szereplő szakmák tartalmaznak három hónap szakmai gyakorlatot, amelynek megszervezésében a képzők a kamarákkal együttműködnek.

⁽²⁾ Dr. Sediviné Balassa Ildikó: A felsőfokú szakképzés tíz éve. AIFSZ Kollégium Egyesület, Budapest, 2008.

Nincs arról pontos statisztikai adat, hogy ténylegesen hány intézményben folyik FSZ képzés, de 2007-es adatok szerint 293 szakközépiskola regisztráltatta magát és kapott engedélyt a program indítására, és 42 felsőoktatási intézmény. A regisztrált intézmények 30%-a a fővárosban működik, amúgy a régiók szerinti megoszlás kiegyensúlyozott. A szakképzési intézményrendszer átalakulásával (regionális centrumokba szerveződésével, lásd TISZK-ek) ezek a számok változóban vannak. (Szediviné, 2008) A képzésben jelentős arányú a lemorzsolódás (a résztvevőknek 35-40%-a szerez képesítést).

5.1. Belépés

A diákok az érettségi vizsga letételét követően választhatnak, hogy szakképzési programban folytatják-e tanulmányaikat (vagy valamely felsőoktatási intézménybe jelentkeznek). Azok a diákok is bekerülhetnek azonban szakképzési programokba – bár számuk csekély – akik nem tettek érettségi vizsgát, de befejezték a 12. évfolyamot (és olyan szakmai kvalifikációt választanak, amelyben a belépési feltételek között nem szerepel az érettségi vizsga). A szakközépiskola 11. és 12. évfolyamán szervezett szakmai előkészítő képzésben való részvételt beszámítják az érettségi utáni szakmai képzés során (ez egy vagy két félévvel rövidebbé teheti a képzési időt).

Ezek az érettségi utáni iskolarendszerű szakképzési programok azok számára is elérhetőek, akik általános képzést nyújtó gimnáziumokba jártak, és ott érettségiztek.

A képzésben való részvétel iskolai végzettség vagy szakmai előképzettség szerinti és egyéb (pl. egészségügyi alkalmassági) feltételeit az Országos Képzési Jegyzék, illetve az egyes szakképesítések szakmai és vizsgakövetelményei határozzák meg

Az 1) típusú programban a belépés feltétele a megszerezni kívánt szakmai képesítés követelményeinek függvényében

- a középiskola 4 osztályának befejezése (érettségi nélkül is)
- sikeres érettségi vizsga (az érettségihez kötött szakmai képesítések esetében)
- bizonyos szakmák esetében speciális egészségügyi alkalmassági követelményeknek való megfelelés.

2) A felsőfokú szakképzés (FSZ) esetében hallgatói jogviszony esetében a képzés előfeltétele sikeres érettségi és a felsőoktatás által rendeletben meghatározott minimális pontszám elérése a felsőoktatási felvételi eljárás keretében (jelenleg minimum 140 pont két választott érettségi tárgy alapján). Amennyiben a képzés szakközépiskolában tanulói jogviszonyban folyik, a felvétel feltételeit a szakközépiskola határozza meg, a fenntartó által meghatározott keretek között.

5.2. Idő- és csoportszervezés

Az érettségi utáni szakképzés és az FSZ egyaránt szervezhető nappali és úgynevezett esti tagozaton. A tanítási év szorgalmi időszaka egységesen ötnapos tanítási hetekből áll. A gyakorlati szakmai képzés az iskolai képzési program szerves része, nem önálló program. Szervezése történhet csoportos vagy egyéni formában.

A szakképzésben a szakmai elméleti és gyakorlati oktatási órák napi száma is maximálva van. A szakképzési évfolyamokon a szakmai elméleti tanítási órák száma napi hét óránál, illetve egyazon tanítási napon a szakmai elméleti és gyakorlati tanítási órák száma nyolc tanóránál nem lehet több.

Az elméleti tanítási órák hossza általában 45 perc (ettől indokolt esetben az intézmény vezetője eltérhet, így 60 órás órák is lehetségesek). A gyakorlati képzést folyamatosan, 60 perces órákkal

szervezik. A munkarend igazodik a gyakorlati képzést szervező intézmény munkarendjéhez. A 18. életévüket betöltött tanulók számára a napi nyolc órát a képzés nem haladhatja meg. Ha a napi gyakorlati képzési idő a négy és fél órát meghaladja, a tanuló részére minimum 30 perc megszakítás nélküli szünetet kell biztosítani.

A törvény szerint a gyakorlati képzést a tanév szorgalmi időszakában egy héten belüli hetes váltakozásban kell szervezni, a nyári szünetben pedig egybefüggően. Az ISCED3 szinten az a tipikus, hogy egy hét elméleti képzés és egy hét gyakorlati képzés váltakozik.

A gyakorlati képzés szerveződhet iskolai tanműhelyben vagy gazdálkodó szervezeteknél (vállalatoknál). Legjellemzőbb formája a tanulószerveződésen alapuló gyakorlati képzés, de lehetőség van arra is, hogy az iskola kössön együttműködési megállapodást a gazdálkodó szervezettel. A szakközépiskolák szakképző évfolyamain a tanulók zöme iskolai környezetben, zömében tanműhelyben kapja a gyakorlati képzést.

A szakképzésben a gyakorlati képzésen részt vevő, tanulószerveződéssel rendelkező tanulónak tanévenként legalább 30 nap oktatási szünetet kell biztosítani, ami további 5 nappal nő, ha a tanuló még nem múlt el 19 éves. A szakmai vizsga előtt, felkészülés céljából, minimum 10 nap felkészülési időt kell a tanulónak biztosítani.

1) Az érettségi utáni szakképzés a szakképző iskolákban szerveződik, ún. szakképző évfolyamokon, az adott szakmát tanulók számától függő létszámú osztályokban illetve csoportokban.

2) A felsőfokú szakképzés (FSZ) létrehozásakor nem jött létre új intézményrendszer. Az oktatásirányítás két, már meglévő, egymással a program keretében együttműködő intézménytípushoz (felsőoktatási intézmények, illetve szakközépiskolák) rendelte a képzési programot.

Az elméleti képzésben a maximális osztálylétszám 35, a gyakorlati képzésben a csoportlétszám 12 fő. Ezekről az értékektől kb. 20% erejéig, illetve indokolt esetben egyedi engedély alapján lehetséges eltérni (az engedélyt az Oktatási Hivatal adja ki).

A felsőfokú szakképzési programokban (FSZ) nem minden esetben van kötelezően előírt szakmai gyakorlat. 2006-tól a szakképzésben jellemző tanulószerveződés analógiájára lett kidolgozva és bevezetve az FSZ-hallgatói szerződés, amelynek kedvezményezettjei a felsőfokú szakképzésben tanuló FSZ-hallgatók. Az FSZ-hallgatói szerződést az FSZ-hallgató és a gazdálkodó szervezet köti. Szerződést csak az a gazdálkodó szervezet köthet, amely rendelkezik a törvényben és a külön jogszabályban meghatározott feltételekkel. Az FSZ-hallgatói szerződést (a tanulószerveződéshez hasonlóan) és a gyakorlati képzést szervező gazdálkodó szervezetet is az illetékes területi gazdasági kamara tartja nyilván és ellenőrzi.

A gyakorlati képzésre vonatkozóan a 79/2006. (IV.5.) Kormányrendelet 3. § (4) bekezdés g) pontja rendelkezik: a szakképzési program kötelező elemeként a különböző képzési helyszíneken a teljesítendő gyakorlati óraszámok meghatározását írja elő. Azokban az FSZ képzésekben, ahol a szakmai tartalomnál fogva nem gazdálkodó szervezetnél (vállalkozás) történik a szakmai gyakorlat, hanem például hivatalokban, állami intézményeknél (ld.: jogi asszisztens, intézményi kommunikátor), a gyakorlatot továbbra is a képzőintézmény és a fogadószervezet között megkötött együttműködési megállapodás alapján lehet megszervezni.

5.3. Tanterv

Az érettségi utáni szakképzésben (illetve a közoktatás keretében szervezett szakképzés keretében általában) a tantervet szakmai képzési programnak nevezik. Ezt az iskolák maguk készítik el a szakmai és vizsgakövetelmények illetve a tantárgyak központi programjai (az illetékes minisztériumok által kidolgozott kerettantervek) alapján. E két alapdokumentumot az adott szakképzésért felelős

miniszter adja ki. Tehát a képzés tartalmát országos szinten kidolgozott programokra épülő intézményi szintű képzési programok adják.

Az FSZ képzés szakképzési programját a képzést folytató felsőoktatási intézmények dolgozzák ki, a szakmai és vizsgakövetelmények alapján, a szakképesítésért felelős miniszter által nyilvánosságra hozott ajánlott képzési program figyelembe vételével.

A szakmai és vizsgakövetelmények minden OKJ-ban szereplő szakma esetében tartalmazzák a belépési követelményeket, a képzés maximális időtartamát, a szakmai elmélet és gyakorlat arányát (ez nagyon széles skálán mozog az adott szakma jellegétől függően), a szakmai követelményeket, azaz a feladatprofil és a kompetenciákat, illetve a szakmai vizsga tartalmát (vizsgakövetelmény modulokat).

A szakképző évfolyamok számára a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet is készített mintatanterveket, amelyeket széles körben alkalmaznak.

A tanárok az oktatási és képzési rendszer minden szintjén teljes szabadságot élveznek a képzési módszerek megválasztásában. A hagyományos és általánosan elterjedt frontális oktatás-szervezési módszereket lassanként kezdik felváltani a korszerűbbnek tartott módszerek (csoportmunka, projekt-módszer).

A tankönyvpiac működését önálló jogszabály rendezi. A szakmai képzés során használt tankönyvekre vonatkozóan az illetékes minisztérium készít ajánlást (a listák alapján a képzőintézmény maga választ a forgalomban lévő könyvek kínálatából). A hagyományos, nyomtatott tankönyvek mellett számos speciális, egy adott programhoz kidolgozott tanulástámogató dokumentum áll rendelkezésre.

5.4. Értékelés, előrehaladás és bizonyítvány

A képzésben résztvevők teljesítményének folyamatos értékelése a szakképző intézmény feladata. Az elméleti órák értékelése a közoktatásban általánosnak nevezhető módon történik.

Az érdemjegyeket az adott tárgyat oktató tanár állapítja meg, az év végi osztályzatra pedig javaslatot tesz, és a döntés a nevelőtestületé.

Az értékelés ötfokú skálán történik, a legjobb teljesítményt az 5-ös jelöli. Az érdemjegyek a következők: jeles (5), jó (4), közepes (3), elégséges (2), illetve elégtelen (1).

A gyakorlati képzésben a hónap végén a tanulóért felelős szakoktató értékeli az egész hónap eredményességét. A munkanaplóban a gyakorlati hetek végén kell gyakorlati jegyet adni. Ezek számtani átlaga /kerekítéssel/ adja az egy hónapi gyakorlati érdemjegyet. A kerekítés irányát befolyásoló tényező lehet az általános benyomás a tanuló munkájáról, más munkatársak, szakmunkások véleménye, a tanuló munkahelyének általános rendje. Az értékelést a szakoktató ismerteti a tanulóval, majd az érdemjegyet írja be a tanuló ellenőrző könyvének erre a célra szolgáló rovatába és aláírásával – ha lehet bélyegzővel – hitelesítse.

A külső cégnél szervezett szakmai gyakorlaton nyújtott teljesítményt az adott vállalat képviselője értékeli (az értékelés szintén ötfokú skálán történik: kiváló, jó, átlagos, megfelelő, nem megfelelő). Az értékelés kitér a hallgató elméleti felkészültségére, a munkához való hozzáállására, kommunikációs készségére, alkalmazkodó-képességére, a teljesített munka mennyiségére, munkájának általános minőségére, és a diák által vezetett gyakorlati napló minőségére.

A tanuló magasabb évfolyamba lépéséről az év végi osztályzatok áttekintése után az iskola nevelőtestülete dönt. A szakképzésben évisméltést eredményezhet, ha a tanulónak a gyakorlati képzésről való igazolt és igazolatlan mulasztása egy tanévben meghaladja a gyakorlati képzési idő húsz százalékát.

Az FSZ esetében a képzések időtartamát a szakmai és vizsgakövetelmények, míg a minimális óraszámot a Felsőoktatási Törvény határozza meg (1200 óra). A képzések összes kredit száma: 120, melyből minimálisan 30, maximum 60 kredit számítható be – továbbtanulás esetén – a felsőoktatási (bachelor) tanulmányokba.

Az Országos Képzési Jegyzékben szereplő képesítésekre vonatkozóan a szakmai vizsga azonos módon történik a szakképzés egészében.

Az FSZ képzés esetében a résztvevők nem felsőfokú végzettséget szereznek, hanem OKJ szerint államilag elismert szakképesítést szereznek, amely nem része a felsőoktatás keretében megszerezhető végzettségeknek, illetve az eredményes vizsgák alapján a felsőoktatási tanulmányokba beszámításra kerülő minimum 30, maximum 60 kreditet kaphat.

Az OKJ-s szakképesítés a szakmai képzési program végeztével független vizsgabizottság előtt tett állami szakmai vizsgán szerezhető meg. A szakmai és vizsgakövetelmények tartalmazzák a vizsga tartalmi elemeit, szóbeli, írásbeli, gyakorlati rész és tantárgyait. A 2006-ban megújított OKJ-hoz kapcsolódó új szakmai és vizsgakövetelmények a vizsgára bocsátás feltételeként előírhatják úgynevezett modulzáró vizsga letételét

A vizsgabizottság elnökét az adott szakképesítésért felelős ágazati miniszter jelöli ki. Amennyiben olyan szakmáról van szó, amelynek vizsgakövetelményeit a kamara dolgozta ki (jelenleg közel húsz ilyen szakma van), akkor a területileg illetékes kamara jelöli ki a vizsgabizottság elnökét. A vizsgabizottság tagjai emellett a kamara (vagy országos érdekképviselői szervezetek) illetve a képzést szervező intézmény képviselői. A vizsga helyszíne gyakran maga a képzést folytató intézmény.

5.5. Pályaválasztási tanácsadás

Az 1990-es években létrejött pályaválasztási illetve orientációs intézményhálózat csak részben fedi le a szakképzésben tanulókat, és a speciális megyei tanácsadó intézményekben, amelyek a közoktatásban tanulók ellátására hivatottak, kevés a szakember.

Az FSZ vonatkozásában a felsőoktatási intézményekben 2006 óta kötelező a pálya-információs és tanácsadási szolgáltatások működtetése. Ilyen szolgáltatásokat az intézményi karrier irodákban, illetve diáktanácsadás keretében nyújtanak. A felsőoktatási intézmények zöme szervez állásbörzétet, azaz olyan rendezvényeket, amelyen a diákok a munkaadókkal találkozhatnak, megismerhetik elvárásaikat, vagy az állásinterjúk lebonyolításának módját.

A munkapiac tényleges elvárásairól a résztvevők a szakmai gyakorlaton, illetve a szakképzési képzési programba illesztett "munkaerőpiaci ismeretek" c. modul révén szerezhetnek információt.

Az iskolarendszerű szakképzésben az 1990-es években vezették be a pályaorientációt, mint önálló tantárgyat, de csupán az iskoláknak egy részében. A 2007-ben frissített Nemzeti alaptantervben fejlesztési feladatként került megfogalmazásra a pályaorientáció.

A képzésről való tájékoztatás többnyire írásban történik, és az önálló keresésre, tájékozódásra épít. A képző intézmények – közöttük is elsősorban a felsőoktatási intézmények – több olyan kiadványt (tájékoztató füzetet) jelentettek meg, melyek a saját felsőfokú szakképzési kínálatukat tartalmazzák.

Országos ingyenes kiadványt jelentetett meg a szakmai érdekképviselő is 3 alkalommal, "Pályaválasztási és felvételi tájékoztató" címmel. Ezen kívül több internetes tájékoztató portál illetve honlap is üzemel, ahol az önálló tájékozódásra lehetőség van (a vonatkozó jogszabályokról, az induló programokról, a képesítés hasznosításának lehetőségeiről, az igénybe vehető támogatásokról).

5.6. Oktatók

A szakközépiskolában és a felsőoktatási intézményekben ugyanazok tanítanak az érettségi utáni szakképzésben és az FSZ-ben, akik az intézmény egyéb programjaiban. A tanárok képzésének módja és intézményi háttere azonos a szakközépiskolában illetve a felsőoktatásban tanító tanárok alapképzésével.

A törvény eltérő képesítési követelményeket ír elő a közismereti tárgyakat oktató tanárok, a szakmai elméleti tárgyakat oktatók illetve a gazdálkodó szervezeteknél (vállalatoknál) nyújtott gyakorlati képzést végző gyakorlati oktatók számára.

A tanárok és oktatók képzését a felsőoktatás végzi. Az új Bologna rendszerű képzésben a közismereti és szakmai tanárok képzése már csak *master* szinten folyhat, a szakoktatói képesítések pedig az alapszintű képzésben (BsC) szerezhetők meg.

A szakképzést folytató iskolában dolgozó tanárokat (ahogyan a közoktatás egészében) kötelező továbbképzési rendszer keretében 7 évenként összesen 120 órás továbbképzési kötelezettség terheli. Az akkreditált továbbképzési programokat, amelyek közül választani lehet, évente teszik közzé.

Ilyen továbbképzési kötelezettség a felsőoktatásban dolgozó tanárookra vonatkozóan nincs érvényben.

A 2002-ben létrejött szakmai FSZ Kollégium rendszeresen szervez továbbképzést, kiadványokat jelentet meg, szakmai konferenciákat és workshop-okat szervez, amelyek az FSZ képzésben érdekelt tanárok továbbképzését szolgálják. Emellett 2008-ban a elektronikus (*online*) tanárképzést indítottak a „Munkaerő-piaci ismeretek” tantárgy oktatói számára.

6. FELSŐOKTATÁS

A felsőoktatásban az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény (illetve annak 1990. évi módosítása) nyitotta meg a reformfolyamatok sorát. 1993-ban önálló törvény született a felsőoktatásról (1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról). A törvény lehetővé tette az állami intézmények mellett a nem állami, azaz egyházi és magán-felsőoktatási intézmények létesítését és működésük állami elismerését. A 2005. évi felsőoktatási törvény (felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény) hatálybalépésével 2006. szeptember 1-jétől megváltozott a felsőoktatás képzési szerkezete, s általánossá vált a többciklusú képzés.

A Bolognai Nyilatkozat 1999. évi aláírását követően Magyarország is bekapcsolódott az Európai Felsőoktatási Térség kialakításának feladataiba. A felsőoktatásban egyetemek (egyetem) és főiskolák (főiskola) – együtt: felsőoktatási intézmények – működnek. A magyar felsőoktatási rendszer az 1999-ben aláírt Bologna Declaration alapján 2006. szeptember 1-jétől, felmenő rendszerben, három fő cikluson alapuló képzési rendszerre tért át.

A középfokú végzettséget követően – osztott képzésben – az első három-négy éves, alapfokozatot adó képzési ciklust (a tanárképzést kivéve) a legfeljebb kétéves második, mesterfokozatot adó képzési ciklus követi. A harmadik képzési ciklus a tudományos fokozatot adó doktori képzés. Az új osztott képzés mellett néhány indokolt területen osztatlan marad a képzés, e képzések 300-360 kredites egységes, osztatlan mesterképzési szakokká váltak a bolognai rendszerben. Az alapképzési szakok 2006 őszétől, a mesterképzési szakok 2009 őszétől kerültek rendszerszerűen meghirdetésre, így az egyetemi végzettség és szakképzettség vagy a főiskolai szintű végzettség és szakképzettség megszerzésére irányuló képzések már csak kifutó rendszerben folynak.

A 2005. évi felsőoktatási törvény 2007. évi módosítása szerint nem csak végzettséget és szakképzettséget, illetve oklevelet, bizonyítványt eredményező képzésben lehet felsőoktatási tanulmányokat folytatni, hanem részismeretek megszerzése céljából is be lehet iratkozni alap- vagy mesterfokozat megszerzését követően. Ily módon egy alkalommal legfeljebb két félévre létesíthető hallgatói jogviszony. A megszerzett ismeretek, kreditigazolás alapján, felsőfokú tanulmányokba később beszámíthatók.

Az ISCED besorolása szerint a kifutó rendszerben folyó egyetemi és főiskolai végzettségi szint is az 5A szintnek feleltethető meg. A két képzési szint szakjai az alapképzési szakok. A többciklusú képzési rendszerben alapfokozatot (BA, BSc) és mesterfokozatot adó (MA, MSc) végzettségi szintek szintén az ISCED 5A szintjéhez kapcsolódnak.

A többciklusú képzés első képzési ciklusa az alapképzés, amelyen alapfokozat és munkakör betöltésére jogosító szakképzettség szerezhető. A képzési idő legalább 6, legfeljebb 8 félév. A felsőoktatási törvény alapján a gyakorlatigényes alapképzési szakon legalább hat hétig tartó szakmai gyakorlatot kell szervezni.

A 2005/289. kormányrendelet a felsőoktatási alap- és mesterképzésről, valamint a szakindítás eljárási rendjéről) a 3 éves alapképzési ciklustól eltérő 3,5 éves időtartamú képzést tett lehetővé az agrár, a műszaki képzési terület, továbbá az üzleti, szociális, egészségügyi, gyógypedagógus képzésekben, továbbá 4 éves a képzés az építőmérnöki alapképzésben, tanítóképzésben azzal, hogy az időtöbbletet a mester ciklus két évesnél rövidebb időtartamú mesterképzéseinél veszik figyelembe.

Mesterképzésben mesterfokozat és munkakör betöltésére jogosító szakképzettség szerezhető. A képzési idő legalább 2, legfeljebb 4 félév. Az első képzési ciklusban és a ráépülő második képzési ciklusban, illetve az egységes, osztatlan képzésben a képzési idő legalább 10 és legfeljebb 12 félév.

Az egyetem hagyományos feladatai közé tartozik a legmagasabb szintű egyetemi végzettségre felkészítő doktori képzés (ISCED 6), illetve a doktori fokozat adományozása. A tudományos fokozat adományozásához kizárólagos joga az egyetemnek van.

A többciklusú képzésben is a doktori képzés a mesterfokozatot követő tudományos (PhD), illetve művészeti fokozat (DLA) megszerzésére felkészítő képzés. A doktori képzés egyetem (vagy kivételes esetben főiskola) által szervezett, három év (36 hónap) tanulmányi időtartamú posztgraduális szintű képzés, amely a doktori fokozat elnyerésére készít fel. A doktori képzés rendszeres tanulmányi, kutatási és beszámolási tevékenység, amely magában foglalja az egyetem doktori szabályzatában előírt kötelezettségek teljesítését, így a doktori szigorlat kivételével a doktori vizsgák eredményes letételét is.

A 2005. évi felsőoktatási törvénnyel meghatározott képzési rendszerben a szakirányú továbbképzés intézményi hatáskörben létesíthető és indítható képzésként továbbra is megmaradt mint, alapvetően, az egész életen át tartó tanulás folyamatában a munka melletti tanulás formája, amely az alapképzés vagy mesterfokozat megszerzését követően magasabb végzettségi szintet nem eredményez, de újabb szakirányú szakképzettséget ad. A szakképzetés tartalma irányulhat az alapképzésben vagy mesterképzésben megszerzett szakképzetés speciális irányú elmélyítésére, kiegészítésére vagy a korábbi felsőfokú tanulmányokhoz kapcsolódó, a szak követelményeiben meghatározott választható, további szakirányú tanulmányainak teljesítésére.

6.1. Belépés

A felsőoktatási intézménybe való bejutás általános feltételeit a felsőoktatási törvény és a törvény alapján a felvételi eljárást szabályozó kormányrendelet határozza meg, melyen belül az egyes intézmények saját követelményeit maguk a felsőoktatási intézmények határozzák meg. Felsőfokú szakképzésre és alapképzési szakra osztatlan, egységes (osztatlan képzés) mesterképzési szakra érettségi vizsga (érettségi vizsga) birtokában lehet jelentkezni. Osztott képzésben, a mesterképzésbe jelentkezés feltétele az alapképzésben szerzett oklevél. A doktori képzés tudományos fokozat megszerzésére irányuló képzés, amelyhez egyetemi (egyetem), illetve mesterfokozatot adó oklevél szükséges.

A kormány minden évben meghatározza azt a felsőoktatási intézményekbe felvehető államilag támogatott létszámkeretet, amit finanszírozni tud. A felsőoktatási intézmények oktatási kapacitásuk erejéig az állami támogatott létszám felett további jelentkezőket is felvehetnek, de a jelentkezők képzési költségeiket – eredményes felvételt követően – maguk fizetik. Ők költségtérítéses képzésben (költségtérítéses képzés) vesznek részt. A mesterképzésbe felvehető, államilag támogatott hallgatói létszámkeret az adott évet megelőző harmadik évben megállapított új felsőoktatásba belépők létszámkeretének 35%-a lehet, a doktori képzésben és a szakirányú továbbképzésben pedig a mesterképzésre felvehető létszámkeret 10%-a.

A felsőoktatási intézmények a jelentkezők rangsorolása szerint, vagyis azok középiskolai teljesítménye és intézményválasztása alapján nyernek hallgatókat. Mesterképzésben a felvétel feltételeit az alapképzési oklevélen túl a felsőoktatási intézmények határozzák meg.

A magyar állampolgárságú hallgatóval azonos elbírálás alá eső hallgatóként folytathat tanulmányokat a Magyarországgal szomszédos országok magyar nemzetiségű hallgatója az erre vonatkozó törvény és kormányrendelet alapján.

A nem magyar állampolgárok közül a magyar állampolgárral azonos jog illeti meg külön törvény szerint a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyeket, a menekülteket, menedékeseket, a nemzetközi megállapodás alapján tanulmányokat folytató személyeket/hallgatókat,

továbbá azon országok állampolgárait, amelyekben a viszonyosság elve alapján igénybe vehetik a magyar hallgatók az adott állam felsőoktatási szolgáltatását.

Az Európai Gazdasági Térség állampolgárai, illetve a magyar állampolgárral azonos joggal rendelkező nem magyar állampolgárok államilag támogatott alapképzési szakon is folytathatnak felsőfokú tanulmányokat.

Az Európai Gazdasági Térség állampolgárainak körén kívül eső, többi külföldi hallgató csak költségtérítéses képzésre jelentkezhet, ugyanakkor, amennyiben magyar nyelven oktatott szakra kívánják beadni a jelentkezésüket, azt ugyanolyan feltételekkel tehetik meg, mint a magyar állampolgárságú jelentkezők. Állami támogatással végezhetik tanulmányaikat a nemzetközi megállapodás alapján Magyarországon tartózkodó hallgatók és – a törvény alapján – a szomszédos országok magyar nemzetiségű, felvételt nyert hallgatói.

6.2. Hallgatói hozzájárulás és pénzügyi támogatás

Az egyetemi és főiskolai hallgatók támogatását, illetve az általuk fizetendő díjakat és térítéseket a felsőoktatási törvény, a felsőoktatásban részt vevő hallgatók juttatásairól és az általuk fizetendő egyes térítésekről kormányrendelet (2007/51. kormányrendelet), valamint a doktori képzésről szóló kormányrendelet szabályozza. Az államilag támogatott képzésben tandíjat a hallgató nem fizet. Egyéb díj az intézmény szabályzatában rögzített kötelezettség elmulasztása vagy késedelmes teljesítése esetén szedhető. Egy hallgató összesen 12 félévig folytathat állami támogatott formában tanulmányokat.

A felsőoktatási intézmények 1997-től költségtérítéses képzést (költségtérítéses képzés) is hirdetnek saját elhatározásukból, ha van megfelelő oktatói létszámuk és infrastruktúrájuk. A költségtérítéses képzésre felvett hallgató a képzésért költségtérítést fizet. A költségtérítéses képzésre felvett hallgatók az államilag finanszírozott képzésre felvett hallgatókkal azonos követelmények szerint tanulnak, a képzés költségeit azonban nekik kell vállalniuk, és hallgatói támogatásban sem részesülnek. A felvételre jelentkező a jelentkezés benyújtásakor dönt arról, hogy felvétel esetén tudja-e vállalni a költségtérítés megfizetését. A felvételt nyert hallgatóval a felsőoktatási intézmény írásbeli szerződést kell, hogy kössön. A fizetendő összeg nem lehet kevesebb a felsőoktatási intézmény szakmai feladatokra számított kiadásából egy hallgatóra jutó kiadásának 50%-ánál.

A felsőoktatási intézmény költségtérítéses képzésben olyan képzéseket is meghirdethet, amelyeken államilag finanszírozott képzés is folyik.

A költségtérítéses képzésre felvételt nyert hallgató a kormányrendeleti szabályozás alapján, amennyiben a felsőoktatási intézmény államilag támogatott hallgatói létszámkerete erre lehetőséget biztosít, államilag finanszírozott képzésre átvehető.

Költségtérítést fizetnek azok a külföldi hallgatók, akik nem tartoznak a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek közé, illetve akik esetében az oktatási szolgáltatás tekintetében nem érvényesül a viszonyosság elve.

Az éves költségvetési törvény határozza meg azt a három normatívát (képzési, tudományos, fenntartási), vagyis állami támogatást, amelyet a felsőoktatási intézmények az alaptevékenységeik biztosítására kapnak. Szintén az éves költségvetési törvény határozza meg a hallgatói normatívát, vagyis azt állami támogatást, amelyet a felsőoktatási intézmények az államilag támogatott hallgatói létszám alapján a hallgatói ösztöndíjak és egyéb juttatások kifizetésére kapnak. Ezen kívül további pályázati lehetőségek, ösztöndíjak támogatják a hallgatói tanulmányokat.

Az egy főre megállapított hallgatói támogatás mértéke jelenleg 119 000 Ft. A hallgatók további, pénzbeli és természetbeni juttatására fordítható a diákköthoni (kollégium) támogatás, amelynek

normatívája 116 500 Ft, a tankönyvek vásárlására és előállítására, valamint sport- és kulturális tevékenységre fordítható támogatás (11 900 Ft/fő/év), a nem diákotthoni, kollégiumi támogatás, a hallgató lakhatásának költségére szolgáló támogatás (119 000 Ft/fő/év).

A hallgatók részére nyújtható támogatásokat a kormányrendelet kereteit figyelembe véve a felsőoktatási intézmény a hallgatói követelményrendszer térítési és juttatási szabályzatában szabályozza.

A hallgatók egyrészt tanulmányi teljesítményük, másrészt szociális helyzetük alapján vehetik igénybe – pályázat útján – a hallgatói juttatásokat.

2007-től módosult a hallgatói juttatásokhoz nyújtott normatív támogatás elosztási rendszere, növekedett a szociális alapú támogatás aránya a teljesítmény alapú hallgatói juttatások arányához képest.

A szociálisan rászoruló hallgató az első félévben garantált összegű iskolakezdő alaptámogatást kap. Ennek mértéke alapképzésben, felsőfokú szakképzésben egységes, osztatlan képzésben a hallgatói normatíva 50%-a, mesterképzésben a 75%-a. A szociális alapú támogatások új eleme a legrászorultabbak garantált összegű támogatása, mellyel az eddig bizonytalan, félévente változó összegű támogatásokat garantált összegű támogatás váltotta fel. Kormányrendeletben (2007/51. kormányrendelet a felsőoktatásban részt vevő hallgatók juttatásairól és az általuk fizetendő egyes térítésekről) meghatározott élethelyzetektől függően a hallgatói normatíva 20%-ának vagy 10%-ának megfelelő összegű rendszeres szociális támogatás pályázható meg. Támogatásra jogosult a fogyatékossgal élő vagy egészségi állapota miatt rászorult, a szociálisan hátrányos helyzetű, a családfenntartó, a nagycsaládos vagy az árva hallgató.

Államilag finanszírozott képzésben a hallgatók kollégiumi elhelyezésre pályázhatnak. A rendszeres szociális támogatás és lakhatási támogatás odaítélésekor az egy háztartásban élők számát, az egy háztartásban élők jövedelmi helyzetét, valamint a képzési hely és a lakóhely közötti távolságot veszik figyelembe.

Két félévet követően, egy tanév időtartamra, a szakon kiemelkedő tanulmányi eredményt elért, tudományos diákköri munkában, illetve szakmai téren kimagasló munkát végző hallgatók részére az oktatási miniszter köztársasági ösztöndíjat adományoz, amelynek a költségvetési törvényben meghatározott mértéke 340 000 Ft/fő/év.

A társadalmi esélyegyenlőtlenségek mérséklésére az Oktatási Minisztérium a települési és megyei önkormányzatokkal együttműködve a 2000/2001. tanév során beindította az Európában egyedülálló Bursa Hungarica Felsőoktatási Önkormányzati Ösztöndíjpályázati rendszert, mely a szociálisan hátrányos helyzetben lévő hallgatók, illetve hallgatójelöltek támogatására szolgál.

Az esélyteremtés területén fontos szerepet játszik az Oktatásért Közalapítvány (Esély a Tanulásra Közalapítvány) támogatása. Az alapítvány évente két alkalommal hirdet pályázatot azoknak a rossz anyagi körülmények között élő vagy fogyatékossgal élő, a felsőoktatásban tanulmányokat folytatni kívánó, illetve folytató hallgatóknak, akik e támogatás nélkül a tanulmányok folytatására nem lennének képesek. Ebben a támogatási rendszerben, melynek kerete az 1997. és az 1998. évben 200-200 millió forint volt, 1999-től évi 400 millió forintot osztottak szét. A szociális komponens mellett a tanulmányi eredmények is számítanak.

A 2005. évi felsőoktatási törvény az előnyben részesítés lehetőségének szabályozásával a hátrányos helyzetűek felvételét és tanulmányaik eredményesebb elvégzését támogatja. Mentorprogramhoz az oktatási és kulturális miniszter nyújt támogatást. A hátrányos helyzetű hallgatót életvitelében, tanulmányaiban segítő fiatal részesülhet ily módon ösztöndíjban. Közel 400 fő vette igénybe ezt a segítséget.

Az állam diákigazolványt biztosít a hallgatóknak, amellyel azok utazási és vásárlási kedvezményeket vehetnek igénybe. Az igazolványt a hallgatók a felsőoktatási intézményeken keresztül kapják meg. Két félévet követően, egy tanév időtartamra, a szakon kiemelkedő tanulmányi eredményt elért, tudományos diákköri munkában, illetve szakmai téren kimagasló munkát végző hallgatók részére az oktatási miniszter köztársasági ösztöndíjat adományoz, amelynek a költségvetési törvényben meghatározott mértéke 335 000 Ft/fő/év.

Adókedvezmény vehető igénybe a felsőoktatási intézményben folytatott képzés tandíja után a tanulmányok ideje alatt, a befizetett összeg 30%-áig, de legfeljebb hallgatónként 60 ezer Ft erejéig az adott adóévben.

2001 ősztől létezik a diákhitel, ami a felsőfokú képzés tanulmányi idejének terhére felvehető és később visszatérítendő hallgatói hitel. A rendszer bevezetésekor a felvehető hitel legnagyobb összege 21 000 Ft volt havonta, melyet a kormány 2002 májusában 25 000 Ft-ra emelt. A hitel – rendeleti keretek között – változó kamatozású. 2006-tól a felvehető összeg 30 ezer Ft, költségtérítéses képzésben pedig 40 ezer Ft lett. A hitelt külföldi felsőfokú tanulmányokhoz is igénybe lehet venni. A hitelképesség elérésének ideje is kitolódott, a 40. életév betöltésének időpontjáig.

6.3. A tanév szervezése

A felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény szerint a tanév két félévből áll, a félév pedig öt hónapból álló oktatásszervezési időszak. A félév, vagyis a képzési időszak szorgalmi és vizsgaidőszakból áll.

A félév további beosztása a felsőoktatási intézmény autonómiájába tartozik, és azt az intézmény vezetőjének előterjesztése alapján az intézmény szenátusa a szervezeti és működési szabályzat keretében határozza meg. A félév beosztása ebből következően egy-egy intézményre jellemző, és nem változik az intézményen belül tanulmányi programtípusonként.

A tanév két féléve jellemzően őszi félévben indul, de az intézmény keresztféléves szakindítás esetén dönthet úgy, hogy az adott szakon folyó képzés a tavaszi félévben kezdődik. Mindkét félév szorgalmi időszakra és vizsgaidőszakra oszlik. A szorgalmi időszak általában félévenként 15 hét, a vizsgaidőszak pedig félévenként 6 hét. Az őszi félév (intézményenként változó módon) szeptember 1. és 10. napja között kezdődik és január végéig tart, míg a tavaszi félév február elején (február 1-je és 10-e között) veszi kezdetét és június végén fejeződik be. Az intézményekben általában az őszi félév közepén és a tavaszi félév során húsvét környékén egyhetes oktatási szünet van.

A vizsgaidőszak az őszi félévben általában december közepétől január végéig, a tavaszi félévben május közepétől június végéig tart.

Teljes idejű, (nappali) képzésben az órarendi elfoglaltságok öt napon keresztül (hétfőtől péntekig) vannak; a szombati napok hivatalosan oktatási szünnapok, de a hallgatók bemehetnek az intézménybe (tanulhatnak a könyvtárban, használhatják a számítógépes laboratóriumokat, illetve tudományos diákköri tevékenységet végezhetnek a tanszékeken, vagy akár használhatják az intézmény kulturális és sportlétesítményeit). Ugyanez érvényes a nyári oktatási szünet idejére is. Esti képzésben a hallgatók tanóráira a szorgalmi időszakban munkanapokon tizenhat óra után, vagy a heti pihenőnapon kerül sor, részidős képzésben pedig az érintett hallgatókkal kötött eltérő megállapodás hiányában a hallgatók tanóráira tömbösítve, legfeljebb kettő hetenként munkanapokon, vagy a heti pihenőnapon kerül sor.

A felsőoktatási intézmény hallgatói követelményrendszere rögzíti, hogy a hivatalos munkaszüneti napokon túlmenően az intézmény vezetője hány nap oktatási szünetet rendelhet el az intézmény minden hallgatója számára (ez általában nem több, mint öt nap), és egy kar vezetője hány nap oktatási szünetet engedélyezhet a kar hallgatói számára (ez általában nem több, mint öt nap).

Az oktató a heti teljes munkaidejéből – két tanulmányi félév átlagában – legalább heti tíz órát köteles a hallgatók felkészítését szolgáló előadás, szeminárium, gyakorlat, konzultáció megtartására fordítani.

6.4. Értékelés, előrehaladás és bizonyítvány

A felsőoktatásról szóló 1993. évi törvény értelmében a hallgatók tanulmányi és vizsgaeredményét a felsőoktatási intézménynek saját szabályzatában kell megállapítania. Az ezzel kapcsolatos rendelkezés (mely a hallgatók értékelésére szolgáló főbb szempontokat is magában foglalja) szintén az intézményi autonómia körébe tartozik. A törvény csak azt tartalmazza, hogy az ismeretek ellenőrzése általában ötfokozatú vagy háromfokozatú skálán történhet, de az intézmény a tanulmányi követelmények – hallgatók általi – teljesítésének értékelésére más rendszert is választhat, amennyiben az biztosítja az összehasonlíthatóságot.

A tantárgyak főbb számonkérési formái: gyakorlati jegy, beszámoló, vizsga (kollokvium, szigorlat), szakmai gyakorlat és aláírás.

A hallgatók tanulmányi és vizsgarendjét a tanterv szerint a felsőoktatási intézmények maguk állapítják meg.

2003. szeptember 1-jétől valamennyi felsőoktatási intézmény felmenő rendszerben bevezette a kreditrendszert. A felsőoktatási törvény szerint a kredit a hallgatói tanulmányi munka mértékegysége, amely a tantárgy, illetve a tantervi egység vonatkozásában kifejezi azt a becsült időt, amely meghatározott ismeretek elsajátításához, a követelmények teljesítéséhez szükséges, és egy kredit harminc tanulmányi munkaórát jelent.

A többciklusú képzés esetében az alap- és mesterképzési szakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 15/2006. (IV. 3.) OM rendelet által rögzített képzési és kimeneti követelmények szabályozzák a szakképzettség megszerzéséhez szükséges kreditek számát, azon belül a kötelező, (alapozó ismeretek és szakmai törzsanyag) a kötelezően választható (a differenciált szakmai ismeretek) és a szabadon választható ismeretekhez rendelt kreditek arányát. A felsőoktatási intézmény a hallgatók részére tájékoztatásul valamennyi képzés tekintetében mintatantervet készít, azonban a hallgatóknak joguk van minden félévben egyéni tanulmányi rendet kialakítani, választhatnak az intézmény által felajánlott tantárgyi kínálatból, megválaszthatják előrehaladási ütemüket, illetve bizonyos tárgyakat más szakon, karon vagy intézményben (külföldön is) teljesíthetnek.

A kreditrendszerű oktatást folytató intézményekben a tantárgyak lezárása általában félévközi jeggyel vagy vizsgajeggyel történik. A félévközi jegy a tantárgy tanulmányi követelményeinek félévközi (folyamatos) értékelésén alapul. A vizsgajegy megállapítása a vizsgaidőszakban tett szóbeli vagy írásbeli vizsga alapján történik.

A képzés végén bizottság előtt záróvizsgát kell tenni. Törvény szabályozza, hogy a bizottságnak az elnökön kívül minimum két tagja kell, hogy legyen, akik közül legalább az egyik tag külső szakember.

A 2005. évi felsőoktatási törvény 2007. évi módosításában megjelent a nem formális, informális tanulás eredményeinek elismerése. A korábbi tanulmányok, munkatapasztalatok – tanulmányi követelmény teljesítéseként – elismerhető. A munkatapasztalat alapján beszámítható kreditek száma legfeljebb 30 kredit lehet. Az intézményi gyakorlatban azonban általános standardok és széles szakmai egyetértés hiányában az informális tanulási eredmények elismerése még nem nyert teret.

A doktori képzés egységes, harminchat hónapos képzési időből áll, amely felosztható beszámoltatási szakaszokra. A doktori képzés a tudományterület sajátosságaihoz és a doktorandusz igényeihez igazodó egyéni vagy csoportos felkészítés keretében folyó képzési, kutatási és beszámolási tevékenység. Doktori képzésben az vehet részt, aki mesterfokozatot szerzett. A doktori képzést

követően a doktori fokozatot külön fokozatszerzési eljárás keretében lehet megszerezni. A doktori fokozatszerzési eljárásban részt vevő a doktorjelölt. Doktorjelölt lehet az is, aki nem vett részt doktori képzésben, a fokozatszerzésre egyénileg készült fel.

A doktori képzés szervezése és a doktori fokozat odaítélése (a továbbiakban: doktori eljárás) a felsőoktatási intézmény doktori tanácsának joga.

Doktori szigorlatot szigorlati vizsgabizottság előtt kell tenni. A szigorlati vizsgabizottság legalább három tagból áll. A szigorlati vizsgabizottságot a doktori tanács hozza létre. A szigorlati vizsgabizottság tagjainak tudományos fokozattal kell rendelkezniük. A szigorlati vizsgabizottság összeállításánál biztosítani kell, hogy legyen legalább egy olyan tagja, aki nem áll foglalkoztatási jogviszonyban az érintett felsőoktatási intézménnyel.

A doktori értekezést bírálóbizottság előtt, nyilvános vitában kell megvédeni. Az odaítélt doktori fokozatokról a felsőoktatási intézménynek nyilvánosan hozzáférhető nyilvántartást kell vezetni. A doktori képzés és a fokozat odaítélésének részletes szabályait a felsőoktatási intézmény doktori szabályzata állapítja meg.

A záróvizsgára, az oklevélre és címekre vonatkozó rendelkezéseket a felsőoktatásról szóló 2005. évi törvény, valamint az azzal összhangban álló intézményi szabályzat tartalmazza.

A hallgató a tanulmányait több részből álló záróvizsgával fejezi be. A tanári képesítés megszerzésére is irányuló szakot lezáró záróvizsgán a tanári képesítéshez szükséges ismeretekről is számot kell adni. A záróvizsgát bizottság előtt kell letenni. A bizottság legalább egy tagja minősített tudományos fokozattal rendelkező oktató, továbbá legalább egy tagja külső, nem a felsőoktatási intézményben foglalkoztatott szakember.

A tantervben előírt vizsgák eredményes letételét, valamint – a nyelvvizsga letételének és a szakdolgozat elkészítésének kivételével – az egyéb tanulmányi követelmények teljesítését igazolja – minősítés és értékelés nélkül – a végbizonyítvány, abszolutórium (abszolutórium).

Az oklevél a Magyar Köztársaság címerével ellátott közokirat, amely tanúsítja a tanulmányok sikeres elvégzését az oklevélben megnevezett szakon. Az oklevélkiadás feltétele a tanulmányi követelmények teljesítése, abszolutórium megszerzése, záróvizsga teljesítése. Ha a végzettség és szakképzettség megszerzésének feltétele az idegennyelv-ismeret, akkor az oklevél a záróvizsgát követően csak az idegen nyelv ismeretét igazoló nyelvvizsga bemutatását követően állítható ki.

2003-tól új rendelkezése a felsőoktatási törvénynek, hogy a hallgató kérésére ki kell állítani az Európai Bizottság és az Európa Tanács által kidolgozott magyar nyelvű oklevélmellékletet (*Diploma Supplement*). Az oklevélmellékletet angol nyelven is ki kell adni. Az Oktatási Minisztérium megbízásából 2004-ben elkészült az oklevélmelléklet-készítő program, mely magyar és angol nyelvű oklevélmellékletek elkészítésére és archiválására szolgál a felsőoktatási intézményekben, mely közokiratok kiadása a 2005. évi felsőoktatási törvény alapján minden intézmény számára kötelező.

A felsőfokú szakképzés sikeres szakmai vizsgája alapján szakképesítést igazoló bizonyítvány adható ki.

A doktori fokozatot és ezzel a tudományterületet, tudományágot is megjelölő oklevelet a doktori tanács ítéli oda. A doktori fokozattal rendelkező személyek címként a "doktor (PhD)" vagy a "Dr." rövidítést használhatják.

A 2005. évi felsőoktatási törvény szerint az új képzési rendszerben alapképzésben alapfokozatot, mesterképzésben mesterfokozatot lehet szerezni. A Magyarországon kiadott oklevelek által tanúsított végzettségi szint angol és latin nyelvű megjelölése:

alapfokozat: "Bachelor" vagy "baccalaureus" (BA, BSc);

mesterfokozat: "Master" vagy "magister" (MA, MSc).

A 2005. évi felsőoktatási törvénnyel szabályozott új képzési rendszerben a kimeneti tudást meghatározó képzési és kimeneti követelmények határozzák meg a képzés keretében megszerezhető, szakképzettség megjelöléseket. Alapképzésben és mesterképzésben Magyarországon elválnak egymástól a szak neve, és a munkavégzéshez kapcsolódó cím, szakképzettség.

6.5. Pályaválasztási tanácsadás

A felsőoktatási intézményekben felvételre jelentkezni kívánó fiatalok tájékoztatására az Oktatási Minisztérium (Oktatási Minisztérium) szervezésében több kiadvány jelenik meg minden évben.

Ilyen a Felsőoktatási felvételi tájékoztató (az egyes intézményekben meghirdetett szakokról, felvételi keretszámokról és a felvételi eljárás részleteiről), illetve a Mit kínál a magyar felsőoktatás című kiadvány. Fontos információforrás a www.felvi.hu portál, amely a felvételi eljárással kapcsolatos valamennyi információ hivatalos internetes felülete. A doktori képzéshez is kiadvány (Doktori felvételi tájékoztató – PhD és DLA képzés) ad tájékoztatást.

Az Országos Felsőoktatási Információs Központ pályatanácsadási szolgáltatást, továbbá információs rendszert biztosít a felsőoktatásban továbbtanulni szándékozók számára.

A felsőoktatási intézmények a felvételi eljárást megelőzően nyílt napot tartanak és kiadványokat tesznek közzé az intézményről, illetve az ajánlott képzésekről.

A kreditrendszer bevezetéséről szóló kormányrendelet (200/2000. Korm. rendelet a felsőoktatási tanulmányi pontrendszer (kreditrendszer) bevezetéséről és az intézményi kreditrendszerek egységes nyilvántartásáról) előírja, hogy minden felsőoktatási intézménynek el kell készítenie a részletes Intézményi Tájékoztatót. Ez az Intézményi Tájékoztató felkerül az intézmény honlapjára is.

Az intézményekben szervezett formában jelen van a diáktanácsadás. Ennek különböző formái lehetnek. A hallgatókhoz tutorokat (tanárokat, felsőéves hallgatókat) rendelhetnek. Fenntarthatnak diáktanácsadási irodát, amely szervezetileg különálló módon is működhet, vagy lehet egy pályaválasztási tanácsadási karrieriroda része.

A 2005. évi felsőoktatási törvény a felsőoktatási intézmények feladatává tette a felsőoktatási intézményekben végzetek pályakövetését. Egyes intézmények saját végzett hallgatóik karrierkövetésére vonatkozó, részletesebb felméréseket végeznek, melyek eredményeit intézményi kiadványokban foglalják össze. Egyre több felsőoktatási intézmény szervez évente állásbörzét, ahol megjelennek a vállalatok képviselői, tájékoztatást nyújtanak a munkavállalási lehetőségekről, a pályakezdő fiatalok által végezhető munkáról, illetve az adott vállalaton belüli lehetőségekről.

6.6. Oktatók

A közalkalmazottakról szóló törvény (1992. évi XXXIII. törvény a közalkalmazottak jogállásáról) iskolai végzettséghez és szolgálati idő hosszához kötött előmeneteli rendszere az 1993-as felsőoktatási törvény alapján meghatározott munkakörökben kiegészül a fokozatos teljesítményre épülő előmeneteli rendszerrel. (33/2000. OM rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény felsőoktatásban való végrehajtásáról.) Jelenleg felsőoktatási törvény és a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény felsőoktatásban való végrehajtásáról és a felsőoktatási intézményekben történő foglalkoztatás egyes kérdéseiről szóló 53/2006 (III.28.) Korm. rendelet szabályozza a felsőoktatásban dolgozók jogállását.

Az oktatói munkakörök esetében a fokozatos teljesítményre épülő előmeneteli rendszerben tanársegéd, adjunktus, docens, tanár munkaköröket létesíthet az intézmény. A teljesítményre épülő előmeneteli rendszerben az oktatói munkakörökben meghatározóvá válik a tudományos (doktori) fokozat megléte. A tanársegédi munkakör betöltésének feltétele a doktori képzésben való részvétel, adjunktus munkakörben a doktori képzés befejezése és a doktori fokozat megszerzésére irányuló eljárásban való részvétel, docensi munkakörben pedig a doktori fokozat megszerzése. A további foglalkoztatás általános feltétele, hogy az oktató tíz éven belül megszeresse a tudományos (doktori) fokozatot.

Oktatói munkakörben az alkalmazható, aki mesterfokozattal és szakképzettséggel rendelkezik. Az oktatói feladatok és a tudományos kutatói feladatok egy munkakörben is elláthatók, ebben az esetben a munkaszerződésben, közalkalmazotti kinevezésben kell meghatározni, hogy az egyes feladatokat a foglalkoztatás – teljes vagy rész – munkaidejének milyen hányadában kell ellátni.

A tanári oktatói munkakört és címet pályázat útján, határozatlan időre az nyerheti el, aki tudományos fokozattal rendelkezik, s emellett tudományágának, művészeti területének hazai és nemzetközi körei elismerik tudományos munkáját.

Azok az oktatók, akik nem foglalkoztathatók a fokozatos teljesítményre épülő előmeneteli rendszerben, egyéb oktatói munkakörben, például nyelvtanárként, kollégiumi tanárként, testnevelő tanárként vagy művésztanárként látják el oktatási feladataikat, más ágazatok közalkalmazottaihoz hasonló feltételekkel.

A felsőoktatási intézmények az oktatók mellett tudományos kutatókat is foglalkoztatnak.

A tudományos segédmunkatárs munkakörben történő alkalmazás feltétele a doktorandusz vagy doktorjelölt jogviszony. A tudományos munkatárs munkakörben történő alkalmazás feltétele, hogy az érintett rendelkezék doktori fokozattal, A tudományos főmunkatárs munkakörben történő alkalmazás feltétele, hogy az érintett rendelkezék doktori fokozattal, és alkalmas legyen a hallgatók, a doktori képzésben részt vevők, a tanársegédek tanulmányi, tudományos, illetve művészi munkájának vezetésére, valamint arra, hogy idegen nyelven előadást tartson, továbbá rendelkezék megfelelő, az oktatásban és kutatásban szerzett szakmai tapasztalattal, A tudományos tanácsadó és a kutatóprofesszor munkakörben történő alkalmazás feltétele, hogy az érintett rendelkezék doktori fokozattal, továbbá az adott tudomány- vagy művészeti terület olyan nemzetközileg elismert képviselője, aki kiemelkedő tudományos kutatói, illetve művészi munkásságot fejt ki. Az oktatásban, kutatásban, kutatásszervezésben szerzett tapasztalatai alapján alkalmas a hallgatók, a doktori képzésben részt vevők, a tanársegédek tanulmányi, tudományos, illetve művészi munkájának irányítására, koordinálására, valamint kutatási projektek vezetésére, idegen nyelven publikál, szemináriumot, előadást tart.

A felsőoktatásban kötelező továbbképzési rendszer nem alakult ki. Az oktatók alkotói szabadságot azonban igénybe vehetnek.

7. FOLYAMATOS SZAKMAI KÉPZÉS, TOVÁBBKÉPZÉS, FELNŐTTKÉPZÉS

Az iskolaköteles kor (a 18. életév) után a szervezett tanulásnak két alapvető típusa van az iskolarendszerű felnőttképzés és az iskolarendszeren kívüli képzés.

Az iskolarendszerű felnőttoktatás alapjai még a második világháború után épültek ki, és a nappali rendszerű képzéssel azonos értékű bizonyítványt adnak. Társadalmi szerepe jelentősen átalakult, a 60-as években szerepet játszott a szakemberhiány felszámolásában, később bővítette a képzési kapacitásokat a demográfiai hullám levelezetése érdekében, de emellett mindmáig második esélyt nyújtó intézményként működik. Jelentőségét jelzi, hogy a felnőtt lakosság közel egy harmada esti és levelező képzésben szerezte legmagasabb végzettségét.

Az alapfokú felnőttképzés jelentősége a népesség iskolázottságának növekedésével csökkent, de a középfokon tanulóknak ma is mintegy hatoda, a felsőoktatásban pedig a hallgatók több, mint 40%-a munka mellett tanul.

A régóta meglévő intézmények (iskolák és továbbképző intézmények mellett) az 1990-es évek első felében a rendkívül nagy arányú munkanélküliség kezelésének céljából az állam új típusú (felnőtt)képzési intézményrendszert hozott létre, regionális munkaerő-fejlesztő és képző központok 9 egységből álló hálózatát. Ugyancsak az 1990-es évektől az állam képzési monopóliumának teljes megszűnésével igen jelentős kiterjedésű képzési piac jött létre, és több ezer vállalkozás kezdett képzési programokat kínálni. Az állam – elsősorban jogszabályokkal – tett és tesz lépéseket a képzési piac szabályozására.

Az iskolarendszerű felnőttképzésnek három szintje van: az alsó szinten a felnőtteknek lehetőségük van pótlólag megszerezni az általános iskolai végzettséget (de ez a képzési forma jelentősen visszaszorult, néhány tucat iskolában, évente csak 2-3 ezer főt érint).

Közép- és felsőfokon a felnőttkorban továbbtanulni szándékozók esti, illetve levelező tagozaton juthatnak magasabb szintű általános vagy szakmai képzettséghez.

Az iskolarendszeren kívüli képzés lehet általános, nyelvi vagy szakmai irányultságú, és a munkanélküliek (pályakezdő fiatalok vagy felnőttek) számára szervezett, foglalkoztatási célú képzési programok mellett a képzettséggel már rendelkezők, illetve a munkaviszonyban állók szakmai továbbképzését egyaránt magában foglalja.

A részben vagy teljes mértékben államilag finanszírozott képzési programok mellett jelentős arányú képzés folyik a profit-orientált képzési szektorban (az ún. képzési piacon), valamint a munkahelyeken.

Egyes foglalkozási csoportok, például a köztisztviselők vagy a pedagógusok kötelező továbbképzését, illetve az egyes speciális foglalkozások esetében a kötelező szakmai továbbképzést önálló rendeletek szabályozzák.

Magyarországon a felnőttek részvétele a szervezett képzésben hosszú idő óta igen alacsony szintű, messze elmarad az európai átlagtól (a legfrissebb elérhető adatok szerint 2008-ban 3,1% volt, az EU 9,6%-os átlagához viszonyítva).

Kiemelt fejlesztési projekt keretében (a Nemzeti Fejlesztési Terv 2007-2013 időszakában) 2008-ban indult meg egy átfogó *lifelong guidance* hálózat kiépítése, amely a jelenlegi, szektoronként elkülönülő szolgáltatásokat minden állampolgár számára hozzáférhetővé kívánja tenni. 2009 végén 28 városban kezd meg működését az ingyenesen, bárki által igénybe vehető pályaaorientációs tanácsadást nyújtó hálózat, és új tájékoztató internetes portál indul az önálló tájékozódás támogatására.

7.1. Szakmapolitika és szabályozási környezet

A 2001-ben kiadott Felnőttképzési (2001/CI) Törvény keretjellelű jogszabály, amely nem érvénytelenítette a korábbi (közoktatási, szakképzési, foglalkoztatási.) jogszabályokat. Szabályozza a felnőttkorban szerveződő, iskolarendszeren kívüli képzést, továbbá a képzéshez kapcsolódó szolgáltatásokat, és a támogatási rendszert. A Felnőttképzési törvény hatálya minden olyan magyar állampolgárra kiterjed, aki a (jelenleg 18 éves korig tartó) tankötelezettségének eleget tett.

Középfiskolai tanulmányok a 23. életév betöltése után csak felnőttképzési program keretében végezhetők.

Felnőttképzési tevékenységet (képzést és/vagy a felnőttképzést kiegészítő szolgáltatást) csak akkor folytathat egy intézmény, ha szerepel a felnőttképzési intézmények országos nyilvántartásában. A nyilvántartásba vétel (regisztrálás) kérelemre történik, feltétele, hogy a képzést nyújtó szervezet rendelkezzen a cégalapítást igazoló iratokkal, nyelvvizsga, illetve szakmai vizsga (szakmai vizsga) szervezése esetén a vizsgáztatásra vonatkozó jogosítvány igazolásával, és befizesse az eljárási díjat. A kérelmet a területileg illetékes munkaügyi központnak kell benyújtani, s a bejegyzés 4 évig érvényes.

A 2001-es felnőttképzési törvény előírása alapján a képzést folytató intézménynek írásos felnőttképzési szerződést kell kötnie a képzésben részt vevőkkel. A szerződésnek tartalmaznia kell a megszerezhető képzettséget, illetve kompetenciát, a képzés helyét, időtartamát, ütemezését, a képzési és vizsgadíj összegét, valamint a teljesítmény-ellenőrzés és az értékelés módját.

Amennyiben a munkaadó képzésre kötelezi a munkavállalót, illetve tanulmányi szerződést köt vele, a tanulás céljára igénybe vehető tanulmányi szabadság mértékéről és igénybevételének módjáról törvény (1992. évi XXII. törvény a Munka Törvénykönyvéről) rendelkezik.

A munkanélküliek (álláskereső) számára nyújtható képzési és támogatási formákat, valamint az igénybevétel feltételeire vonatkozó szabályokat az 1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről, a munkanélküliek ellátásáról tartalmazza. Az úgynevezett munkaerő-piaci képzés a foglalkoztatást elősegítő eszköz, amellyel a munkanélküli vagy a munkaviszonyban álló, de munkanélküliséggel veszélyeztetett rétegek képzése révén növelhető az érintettek elhelyezkedési esélye, illetve a munkahely megtartásának valószínűsége. Ennek keretében támogatásban részesülhetnek a regisztrált munkanélküliek (az új terminológia szerint álláskereső), illetve azok, akiknek a munkaviszonya várhatóan egy éven belül megszűnik, vagy további foglalkoztatása képzés nélkül nem lenne biztosítható.

A kormányzat több stratégiai dokumentumban is állást foglalt amellett, hogy Magyarországon ki kell alakítani az előzetes tudás értékelésének és beszámításának rendszerét. Emellett a 2001-es felnőttképzési törvény 17-ik paragrafusában szerint "A képzési programnak igazodnia kell a képzésben részt vevő felnőttek eltérő előképzettségéhez és képességeihez. A képzésre jelentkező felnőtt kérheti tudásszintjének előzetes felmérését, amelyet a felnőttképzést folytató intézmény köteles értékelni és figyelembe venni." A szabályozás nem tartalmaz részleteket a mérés módjára, finanszírozására és a beszámítás hogyanjára vonatkozóan, ezért a képzőintézmények gyakorlata igen sokféle. A szolgáltatást igénybe vevők számára vonatkozóan nem állnak rendelkezésre adatok. A második Nemzeti Fejlesztési Terv (2007-2013) keretében két önálló projekt is tervezésre került, az előzetes tudás elismerésének modelljét kidolgozó, és a felsőoktatásban kialakítandó ún. validálási modell kidolgozása.

7.2. A felelősség megosztása

Az iskolarendszerű felnőttoktatás irányítása az oktatási miniszter felelőssége. Ő határozza meg a képzés szervezésére vonatkozó feltételeket, a szakmai tantárgyakat, és gondoskodik a szaktárgyak központi programjainak kiadásáról. Az iskolarendszerű felnőttképzés a nappali tagozatos (ifjúsági) képzéssel azonos módon szerveződik, és azonos végzettségek megszerzését teszi lehetővé.

Az iskolarendszeren kívüli képzés ágazati irányítását a szociális és munkaügyi miniszter látja el. Egyes speciális kérdésekben a szabályozás más minisztériumokkal együttműködésben történik, például a nyelvvizsgarendszer és a szakképzés működtetésében az oktatási tárca, egyes szakmák esetében pedig más szaktárcák illetékesek (pl. a mezőgazdasági vagy az egészségügyi képzést érintően).

A társadalmi partnerek jogszabályban létrehozott tanácsadó testületeken keresztül vesznek részt a szakképzés formálásában (amely a felnőttképzés egyik legjelentősebb területe). Az Országos Érdekegyeztető Tanács (OÉT) a stratégiai kérdések megvitatásának fóruma.

Az ágazati irányítási feladatok ellátását segítő, szakmai döntés-előkészítő, véleményező és javaslattevő országos testület a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Tanács.

A Felnőttképzési Akkreditációs Testület (FAT) az intézmény és program akkreditációért felelős, illetve a minőségbiztosítással kapcsolatos feladatokat látja el.

A felnőttképző intézményeknek, amennyiben állami támogatásért folyamodnak, saját szakmai és tanácsadó testületet kell létrehozniuk a szakmai és más érdekelt szervezetek képviselőiből.

A kamarák az országos stratégia véleményezésén túl szerepet játszanak egyes képesítések követelményeinek kidolgozásában, a vizsgáztatásban, a mestervizsgáztatásban (és az arra történő felkészítésben), és maguk is szerveznek képzéseket (elsősorban támogatási pályázatokon nyert forrásokból).

7.3. Finanszírozás

Az iskolarendszerű felnőttoktatás forrásai azonosak a nappali rendszerű képzéssel. A gyakorlati képzés azonban az esti képzés esetén fele a nappali normatívának, a levelező képzésben pedig annak ötöde.

A felnőttképzés finanszírozása négy pilléren nyugszik (csak 2007-es adatok állnak rendelkezésre az arányokról):

- központi költségvetés (a regionális képzőközpontok fenntartása és célcsoportok képzése, 12%)
- Munkaerőpiaci Alap egyes részei (alapvetően a munkanélküliek és egyes célcsoportok képzésére, 12%)
- a munkaadók kötelező hozzájárulása szakképzési adó formájában (amely a bérköltségek 1,5% és az alkalmazottak képzésének formájában (aránya a finanszírozásban 33%)
- a képzésben résztvevők (döntően útiköltség, tankönyvek, kisebb arányban tandíj vagy képzési hozzájárulás), arányuk a finanszírozásban 33%
- egyéb források, pl. pályázatok 10%

A gazdasági szervezetek saját alkalmazottaik képzését, amennyiben a képzés nem a dolgozó kezdeményezése, maguk fizetik. E téren kormányzati ösztönző eszköz, hogy a cégek a kötelező

szakképzési hozzájárulás (a bérköltség 1,5%-ának) harmadát, a kis és mikrovállalkozások pedig a 60%-át fordíthatják saját dolgozóik képzésére.

7.4. Programok és szolgáltatók

Az iskolarendszerű általános iskolai felnőttképzés célja, hogy a korábban lemorzsolódott, illetve a tankötelezettség ideje alatt az általános iskolát be nem fejezett felnőttek számára segítséget nyújtson az alapszintű iskolai végzettség megszerzésére (bizonyos szakmák tanulásának ez a feltétele).

A középiskolai felnőttképzés célja lehet az érettségi bizonyítvány megszerzése, vagy egy adott szakképesítés megszerzése.

Ezt a két képzési formát az iskolarendszer részét képező, államilag elismert intézmények végzik (legjellemzőbb, hogy felnőtt tagozat működik az intézményben). Az iskolarendszerű felnőttoktatás munkarendje lehet nappali vagy esti, de szervezhető távoktatási formában is.

A felsőoktatásban a munka mellett (részidős képzésben) is lehet diplomát szerezni, a képzés óraszámja körülbelül a fele a nappali rendszerű képzésnek.

Emellett a felsőoktatásban már meglévő felsőfokú végzettséget lehet képzéssel kiegészíteni (főiskolai végzettséget egyetemi szintre emelni, vagy 4 féléves ún. szakirányú továbbképzésben specializált képzettséget szerezni).

Mindhárom képzési szinten a közoktatásban illetve a felsőoktatás nappali rendszerű képzésével azonos értékű végzettséget lehet szerezni.

Az iskolarendszeren kívüli képzési programok különböznek aszerint, hogy adnak-e államilag elismert képesítést vagy sem.

A 2001-es Felnőttképzési törvény három féle képzést különböztet meg, általános, szakmai és nyelvi. Ezeket a képzési programokat sokféle intézmény kínálja, az állam által létrehozott 9 regionális képzőközpont mellett, profit-orientált és non-profit szervezetek, kamarák, munkahelyek illetve az iskolák és felsőoktatási intézmények, valamint művelődési intézmények is megjelennek a képzési piacon ilyen programokkal.

Az állam elsősorban a munkanélküliek (álláskeresők), a munkanélküliséggel veszélyeztetettek és a hátrányos helyzetű, illetve fogyatékos csoportok képzését támogatja különféle programok és pályázatok keretében.

Ugyancsak támogatott képzési programban vehetnek rész azok a 25 év alattiak (illetve a diplomával rendelkező 30 év alattiak), akik nem jogosultak munkanélküli járadékra.

A regionális munkaügyi központok a társadalmi partnerek és a munkaerőpiaci jelzések alapján évente meghatározzák, hogy mely képzési irányokat, illetve milyen szakmai képzési programokhoz adnak támogatást. A képzésben résztvevőket a helyi munkaügyi központok választják ki, illetve a képzési programok kiválasztásában segítséget nyújtanak az általuk regisztráltaknak. A munkaügyi központok az állami regionális munkaerő-képző központok illetve az akkreditált képzőintézmények közül pályázat útján választják ki, hogy mely képzésszolgáltatók végezzék a képzést.

Az iskolarendszeren kívüli szakmai képzésben a programok legnagyobb számban ISCED 3C szintű OKJ-s képesítések megszerzésére irányulnak. A szakmai képesítés megszerzésére irányuló képzések esetében annyi az eltérés az iskolai rendszerű képzéstől, hogy a képzőintézmények nem támaszkodnak, illetve nem kell támaszkodniuk a központi képzési programokra, az adott szakképesítésért illetékes tárca által kiadott szakmai és vizsgakövetelmények alapján maguk

dolgozhatják ki a képzési programot. A képesítés odaítélése (ahogyan a szakképzés más szektoraiban is) az országosan egységes szakmai vizsga alapján történik.

A szakmai irányultságú képzésen túl azonban számtalan tanfolyam szerveződik, amelyek nem irányulnak képzettség megszerzésére, hanem valamilyen speciális kompetencia (idegen nyelv, számítógép kezelés, művészeti képzés, sport stb.) elsajátítását szolgálják.

Külön kategóriát képvisel a gépjárművezetői jogosítvány megszerzésére irányuló képzés.

A felnőttképzésben résztvevők igen jelentős arányban (mintegy 45%) maguk fedezik a képzés költségeit.

Speciális területet jelentenek azok a foglalkozások, amelyekben a munka jellege miatt (például biztonsági előírások betartatása vagy a jogi szabályozás állandó változása miatt) szükséges a speciális képzés. Ilyen a közsféra dolgozóinak a kötelező továbbképzése illetve vizsgarendszere, vagy a magánszektor területén egyes foglalkozások (könyvelők és könyvvizsgálók, veszélyes anyagokkal foglalkozók, hivatásos járművezetők stb.) Ezek a képzések és a vizsgáztatás kívül esik az Országos Képzési Jegyzékben foglalt képesítésekre vonatkozó szabályozáson.

Három fő kategóriába sorolhatók ezek a továbbképzések: 1.) az "egyenruhás" foglalkozások (rendőr, tűzoltó) előmeneteli rendszere speciális vizsgáztatási rendhez kapcsolódik, 2.) a közigazgatásban dolgozók kötelező továbbképzési rendszere az 1990-es évek óta működik; a közalkalmazotti státuszban foglalkoztatott orvosok, tanárok, szociális munkások stb. szintén elkülönülő részrendszert alkot. A képzések tartalmának meghatározásában részt vesznek a kamarák és a tárcák, és külön e célra alapított továbbképző intézmények végzik a felkészítést, vizsgáztatást, 3.) néhány állami cég, mint a posta vagy a vasút saját képzési rendszert működtetnek.

A kereskedelmi és iparkamara, illetve a mezőgazdasági kamara illetékességébe tartozik a mestervizsgák szervezése, amely vizsgák a szakmai képzés magasabb szintű képesítés (a mester címet) megszerzésére szolgálnak. A kamarák felkészítő képzést is szerveznek, az ezeken való részvétel azonban nem kötelező.

7.5. Minőségbiztosítás

A közoktatási intézményekben folyó felnőttképzésre a közoktatási minőségbiztosítási rendszer illetve szabályozás elemei vonatkoznak (tanárok képesítési követelményei, a tanterv elkészítésének mechanizmusa, a szakmai képzésben a tanulószerveződés, a vizsgabizottságok és a közoktatási minőségbiztosítási programok).

A felnőttek képzésében a minőség biztosítását alapvetően a 2002-ben bevezetett intézmény-akkreditáció illetve program-akkreditáció szolgálja. Az akkreditáció nem kötelező, de állami támogatást csak olyan képzőintézmény kaphat, amely rendelkezik ezzel.

A piaci képzésszolgáltatók és a képzési programok akkreditációját a Felnőttképzési Akkreditációs Testület (magyar rövidítése FAT) végzi, szakértői bizottság véleményére alapozva. Az intézmény akkreditáció 4 évre szól, a programoké 2-től 5-évig lehet érvényes. Az intézményi akkreditáció a képzési és a kapcsolódó szolgáltatási tevékenységek mellett az intézmény irányításának szabályozottságát vizsgálja, illetve minőség szempontjából hitelesíti. Az akkreditáció egy önértékelésen alapuló minőségbiztosítási rendszert biztosít. A programok akkreditációja során azt vizsgálják, hogy a program megfelel-e a képzési céloknak és a követelményeknek, és vizsgálják a megvalósíthatóságot, valamint a módszerek megfelelőségét. A jogszabályok szerint a FAT külső szakértők bevonásával az akkreditációt követően ellenőrzést folytathat az adott intézményekben.

Ugyancsak a képzés minőségének biztosítását szolgálja a felnőttképzési szerződés, illetve a szakképesítést adó képzési programokban a vizsgabizottságok működése.

A felnőttképzést folytató szervezeteket a regionális munkaügyi központok regisztrálják és ellenőrzik, de jogosultságuk csak a törvényi előírásoknak megfelelő működés ellenőrzésére szorítkozik. Hiányosságok esetén pénzbüntetést szabhatnak ki, illetve súlyosabb esetben eltilthatják az intézményt a képzés folytatásától.

2007 óta a regionális munkaügyi központok a helyi gazdasági kamarák bevonásával az OKJ-s képzések gyakorlati képzését is ellenőrzik.

A profit-orientált illetve képzéssel foglalkozó civil szervezetek egyre nagyobb hányada rendelkezik ISO minősítéssel.

7.6. Pályaválasztási tanácsadás

Az 1991. évi IV. Törvény a foglalkoztatásról előírja, hogy a regionális munkaügyi központok alapfeladatainak egyike, hogy munkanélküliek (álláskereső) és munkavállalók számára pályainformációs és tanácsadási szolgáltatásokat működtessenek. A szolgáltatást jelentős részben külső megbízottak végzik

1994 óta a német támogatással létrejött Foglalkozási Információs Tanácsadó (FIT) irodák hálózata is hasonló tevékenységet végez, ma országszerte 20 ilyen pont működik. A Nemzeti Euroguidance központtal együtt az önálló tájékozódáshoz nyújtanak információt. A hátrányos helyzetű csoportok számára elsősorban a 9 regionális munkaerő-képző központ kínál tanácsadó szolgáltatásokat (pl. pályaaorientációs képzést is).

A felnőttképzési szolgáltatók (vállalkozások és non-profit szervezetek egyaránt) szintén kínálnak ilyen szolgáltatást, gyakran az általuk szervezett képzési program részeként.

A pályaaorientációs szolgáltatások zöme az önálló tájékozódásra épít, a személyre szabott egyéni tanácsadás igen kis volumenű, nem rendszerszerű. A fejezet bevezetőjében említett fejlesztési projekt egy integrált nemzeti rendszer létrehozását célozza.

A munkaügyi központok által nyújtott szolgáltatásokban dolgozóknak a szolgáltatás jellege szerint meghatározott (zömmel felsőfokú) képesítéssel kell rendelkezniük, egyes esetekben a szakmai gyakorlatot is előírják. Többféle képzési forma létezik a tanácsadók képzésére (felsőoktatásban szakirányú képzéséként, tanfolyamokon, illetve speciális projektek keretében).

7.7. Oktatók

Az iskolarendszerű felnőttképzésben (alsó, közép és felsőfokon) ugyanazok a tanárok vesznek részt, akik a tankötelesek oktatásában, rájuk ugyanazok a képzettségi követelmények és továbbképzési kötelezettségek vonatkoznak.

Az iskolarendszeren kívüli képzésben a programok jellege szerint (általános, szakmai és nyelvi képzés) a tanárok státusza is lehet általános képzést végző, nyelvet, szakmai elméletet vagy szakmai gyakorlatot irányító oktató. A felnőttképzésben a feladattól függően a képzést segítő szakember megnevezése tréner, mentor, instruktör. Emellett más, a felnőttképzés tervezésében, szervezésében, értékelésében, vagy a tanácsadásban dolgozó szakemberek vesznek részt a programokban.

A felnőttképzés keretében nyújtott szakképzés esetében, csak az akkreditált intézmények által hátrányos helyzetűeknek szervezett képzéseiben közreműködő oktatók esetében elvárás a pedagógiai vagy pszichológusi végzettség, a gyakorlati oktatóknak pedig 5 éves szakmai illetve felnőttképzési gyakorlattal kell rendelkezniük.

Ezeknek a tanulást segítő szakembereknek az alapképzése is zömében a felsőoktatásban történik

A képzési szakasszisztens képzés felsőfokú szakképzés (FSZ) amelynek bemeneti feltétele az érettségi, és a szakoktatásban való közreműködésre illetve a felnőttképzés szervezésére jogosít.

A felsőoktatás tanári illetve humán vagy szociális végzettséggel rendelkezőknek szakirányú továbbképzést is kínál felnőttképzési szakértő képesítés megszerzésére.

Az iskolarendszeren kívüli felnőttképzésben dolgozók számára nincs jelenleg érvényben kötelező továbbképzési kötelezettség, de az akkreditált intézményekkel szemben elvárás, hogy rendelkezzenek olyan tervvel, illetve belső szabályzattal, amely tartalmazza az adott szervezetben tanárként dolgozók továbbképzésének rendjét.

Az ISO minősítéssel rendelkező profit orientált képzés-szolgáltatók rendelkeznek saját belső renddel alkalmazottaik (oktatóik) szakmai tudásának folyamatos fejlesztésére.

BIBLIOGRÁFIA ÉS HASZNOS WEBOLDALAK

Bibliográfia

2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról

A szakképzés Magyarországon. Refernet országjelentés 2007. Oktatásfejlesztési Observatory, Budapest, 2009.

Comission staff working document – Progress towards the Lisbon objectives in education and training. Report based on indicators and benchmarks. 2008.

Dr. Sediviné Balassa Ildikó: A felsőfokú szakképzés tíz éve. AIFSZ Kollégium Egyesület, Budapest, 2008.

Eurybase 2007-2008

Nemzeti jelentés, 2009, Eurydice

Vágó Irén-Vass Vilmos: Az oktatás tartalma. In: Halász-Lannert szerk. Jelentés a magyar közoktatásról. OKI, Budapest, 2006. 197-278.p.

Hasznos weboldalak

Oktatási és Kulturális Minisztérium: www.okm.gov.hu

Szociális és Munkaügyi Minisztérium: www.szmm.gov.hu

Oktatási Hivatal: www.oh.gov.hu

Oktatásfejlesztési Observatory: www.observatory.org.hu

Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet: www.nive.hu

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet: www.ofi.hu